İxtisas Sosial iş

Kafedra: Psixologiya, pedaqogika və sosial fənlər

Fənn: Qloballaşma və Beynəlxalq sosial iş

Müəllim: Əliyeva.N

Mövzu 1. Qloballaşmanın əsas tendensiyaları

Plan:

1. *Qloballaşmaya müxtəlif baxışlar*
2. *Qloballaşma prosesində müxtəlif meyllər*
3. *Qloballaşan dünyada iqtisadi və maliyyə böhranların insanların maddi rifahına təsiri*
4. *Azərbaycan qloballaşma prosesində*

Qloballaşmaya müxtəlif baxışlar. "Bəşəriyyətin inkişafının müasir mərhələsində qloballaşma onun əsas məzmununu müəyyən edir" desək yanılmarıq. Bu prosesin əsas səbəblərini, təzahür formalarını, nəticələrini, müxtəlif aspektlərini aydınlaşdırmadan müasir dünyamızda baş verən sosial, iqtisadi, kulturuloji, geosiyasi və digər prosesləri düzgün anlamaq mümkün deyil. Bir çoxlarımız fərqinə varmasaq da, qloballaşmanın təsirini və işarələrini hər gün həyatımızda görə bilərik. Adi gündəlik həyatınızı gözünüzün önündə canlandırın. Səhər yuxudan oyanıb dişlərinizi Avropada istehsal edilmiş diş pastası ilə fırçalayırsınız, Türkiyə məhsulu olan sabunla yuyunursunuz, Çində istehsal edilmiş kompüterinizdə dünya xəbərlərini Azərbaycan xəbər portalla rı ilə yanaşı, ABŞ, Rusiya və b. qəzetlərdən oxuyursunuz, elektron poçtunuza İsveçrədə beynəlxalq konfransda iştirakınızı təsdiq edən məktub alırsınız, Ko reyada istehsal edilmiş telefonunuzla dostunuzla zəngləşib gündəlik planlarınızı dəqiqləşdirirsiniz, səhər yeməyi süfrəsində mütləq hər hansı bir qida xaricdə istehsal edilib, İtaliyada istehsal edilmiş kostyumunuzu geyinib, Almaniyada istehsal edilmiş avtomobilinizlə işə gedirsiniz. Başqa sözlə, hər gün siz dünyanın müxtəlif bölgələrində istehsal edilən məhsullara və tanımadığınız minlərlə insana arxalanaraq gündəlik həyatınızı qurursunuz. Bu cür qarşılıqlı asılılıq məhz beynəlxalq ticarətin və qloballaşmanın xidmətləridir. Sizi yuxarıda sadaladığımız və sadalamadığımızm məhsullarla təmin edən insanlar bunu sadəcə sizin rahatlığınızı fikirləşərək fədakarlıqla istehsal etmirlər. Və ya heç də həmişə hər hansı dövlət qurumu istəklərinizi nəzərə alıb bu istehlak məhsullarını

istehsil edib sizin ehtiyacınızı ödəməyə çalışmır. Əksinə sizin istifadə etdiyiniz məhsulları istehsal edən insanların özləri də, öz əməklərinin nəticəsində sizin kimi digər istehlak məhsullarını istifadə edirlər. Məhz bütün bunları arqument gətirərək müasir liberal iqtisadçılar iddia edirlər ki, genişlənən beynəlxalq ticarət və qloballaşma bütün xalqların və insanların maraqlarına cavab verir, çünki bu prosesin nəticəsində hər kəs daha yaxşı imkanlar əldə etmiş olur. Hazırda dünyada müxtəlif mətbuat dərgilərində və elmi məcmuələrdə ən geniş müzakirə edilən mövzular qloballaşma və onun ayrı-ayrı xalqların ənənəvi mədəni yaşam tərzlərinə və maddi rifahlarına təsiri haqqında bir-birinə zidd mövqelərdir. Bu termin aktiv elmi dövriyyəyə 1983-cü ildə Harvard professor Teodor Levit tərəfindən gətirilsə də, ilk dəfə 1944-cü ildə işlədilmişdir. Biz teztez ayrı-ayrı ölkələrdə əhalinin neçə faizinin qloballaşmanı dəstəklədiyini, neçə faizinin bu prosesin əleyhinə olmasını və ümumiyyətlə insanların bu prosesə münasibətini öyrənməyə çalışan rəy sorğularının keçirilməsi haqqında eşidirik.

Bir çoxlarınız yəqin ki, televiziya kanallarında Böyük Yeddilərin (G7 ölkələri) görüşləri zamanı müxtəlif ölkələrdən olan anti-qlobalistlərin yürüşləri və bu yürüşlərə qarşı ictimai asayiş qüvvələrinin, hətta ordu birləşmələrinin böyük təhlükəsizlik tədbirləri həyata keçirməsi haqqında xəbərləri izləmisiniz. Müxtəlif ölkələrdən olan anti-qlobalistlər asayişi mühafizə edən qüvvələrlə açıq toqquşmaya girir və McDonalds, Coca-Cola, Pepsi və transmilli şirkətlərin simvolları olan digər beynəlxalq markaların dükanlarına hücumlar edir, həmin obyektləri dağıdaraq mümkün qədər çox ziyan vurmağa çalışırlar. Yəqin ki, artıq bir çoxlarınız anti-qlobalistlərin nə üçün bu hərəkətləri nümayişkaranə və mütəşəkkil formada etdikləri sualını özünüzə vermisiniz.

Bir qrup hiperqloballaşma konsepsiyasının tərəfdarı olan alimlər hesab edirlər ki, qloballaşma şübhəsiz hamı üçün mənfəətlidir, belə ki, ölkələr arasında sərhədlər aradan qalxır və buna görə də ölkələr bu prosesə daha yaxından qoşulmaq üçün öz iqtisadiyyatlarını liberallaşdırmalıdırlar. Digərləri inkişaf etmiş və uzun müddət qloballaşmanın aktoru deyil, obyekti olmuş inkişaf etməkdə olan ölkələr prizmasından məsələyə baxaraq, qloballaşmanın və transmilli şirkətlərin rolunu mənfi qiymətləndirirək bu prosesə tənqidi yanaşırlar. Məsələn, məşhur iqtisadçı, Nobel mükafatı laureatı, Beynəlxalq Bankın və keçmiş ABŞ prezidenti B. Klintonun məsləhətçisi olmuş C. Stiqlits qloballaşmanı və beynəlxalq maliyyə qurumlarını "içəridən" neokeynsiançılıq (Neo-Keynesian) mövqeyindən tənqid edərək qloballaşmanın mənfi təsirlərini aradan qaldırmaq üçün dövlət nizamlanması mexanizmlərinin gücləndirilməsinin əhəmiyyətini vurğulayırlar.

Əslində qloballaşma çox qədim dövrlərdən nəqliyyatın və rabitənin inkişafı nəticəsində bir-birindən təcrid edilmiş xalqların ünsiyyətə girməsindən başlamışdı. Atların və dəvələrin əhliləşdirilməsi və yelkənli qayıqların inkişafı birbirindən təcrid edilmiş xalqları bir-biri ilə müxtəlif xarakterli münasibətlərə girməsinə gətirib çıxarmışdır. Bu əlaqələr həmin xalqların heç də həmişə iradəsinə və mənfəətlərinə uyğun olmamışdır. Min illərlə müxtəlif ideyalar, incəsənət növləri və mədəniyyətlər müxtəlif xalqlar arasında dünyanın bir yerindən o birinə yayılmışdır.

Orta əsrlərdə dünyanın müxtəlif bölgələrində yaşayan xalqların bir-biriləri haqqında çox səthi və bəzən də fantastik təsəvvürləri vardı. Çox az insan bir qitədən digərinə səyahət edirdi. Bu səfərlər nəinki uzun zaman tələb edirdi, həm də bir çox hallarda insan həyatı üçün təhlükəli idi. Məsələn, Venesiyalı səyyah Marko Poloya öz ölkəsindən Uzaq Şərqə səyahət edib qayıtması üçün 24 il vaxt lazım olmuşdu. İndiki zamanda Yer kürəsini tam dövr etməyə sadəcə bir neçə gün vaxt, dünyanın ən ucqar iki nöqtəsi arasında informasiya və maliyyə əməliyyatlarını həyata keçirmək üçün isə cəmi bir neçə saniyə vaxt lazımdır. Qloballaşma yeni fenomen deyil, lakin müasir dövrümüzdə o fərqli xarakter almışdır. Bu imkanlardan nəinki dövlətlər və hüquqi şəxslər öz iş fəaliyyətlərində istifadə edir, adi insanlar da sosial şəbəkələr və internetin irəli sürdüyü digər imkanlardan istifadə edərək əlaqə saxlayır, müxtəlif xarakterli informasiya mübadiləsi aparırlar. Başqa sözlə, dünyamız həqiqətən də "kiçik bir kəndə" çevrilməkdədir. Bu prosesdə heç şübhəsiz Elmi-Texniki Tərəqqinin irəli sürdüyü imkanlar mühüm rol oynayır və gələcəkdə də Elmi Texniki Tərəqqinin imkanları artdıqca, qloballaşma prosesi daha da dərinləşəcəkdir. 1945-ci ildə atom bombasının partladılmasından sonra Albert Eynşteyn demişdi ki, dünya XX əsrin sonlarında əhəmiyyəti heç də az olmayacaq informasiya partlayışı ilə üzləşəcək. 50 il bundan əvvəl 30 səhifəlik mətni 5 min kilometr məsafəyə göndərmək üçün ən azı 3 gün və 30 dollar xərc lazım idi. 20 il bundan əvvəl həmin həcmdə məlumatı faksla göndərmək üçün bir neçə saat və 50 dollar vəsait lazım idi. Bu gün İnternetin köməyi ilə həmin həcmdə məlumatı ötürmək üçün bir neçə saniyə və 3 sent lazımdır. Beləliklə, informasiyanın ötürülmə sürəti 300 min dəfə artmış, bunun üçün lazım olan xərclər isə min dəfə azalmış dır. Təsadüfi deyil ki, bu gün dünyanın ən zəngin insanı qızıl və neft sahibi deyil, məhz informasiya texnologiyalarını inkişaf etdirmiş Bill Qeytsdir.

Qloballaşma prosesi nəticəsində dünya vahid məkana çevrilir və bu məkanda informasiya, məhsul və xidmətlər, kapital, ideyalar və onların daşıyıcıları hərəkət edir. Qloballaşma vahid beynəlxalq iqtisadi, hüquqi, mədəni

və informasiya məkanın formalaşması prosesini nəzərdə tutur. Qloballaşma barədə bir çox peşə sahiblərinin, müxtəlif təmayüllü (sağ, sol, mərkəzçi, liberal, mühafizəkar, dini) siyasətçilərin, beynəlxalq münasibətlər üzrə mütəxəssislərin, politoloqların, kulturoloqların, jurnalistlərin və b. müzakirələrini dinləyərkən bir məsələni heç zaman unutmaq lazım deyil ki, müasir qloballaşma hər şeydən əvvəl bir iqtisadi proses və fenomendir. Məhz buna görə heç şübhəsiz istənilən iqtisadi proses kimi qloballaşma da ilk növbədə insanların maddi rifah və sosial vəziyyətlərinə toxunur. Qloballaşma prosesinin tərəfdarları və əleyhdarları öz arqumentlərini bu prosesin dünyanın ayrı-ayrı bölgələrində insanların maddi vəziyyətlərinə müsbət və mənfi təsirləri üzərində qururlar. Iqtisadi qloballaşma özündə beynəlxalq inteqrasiyanın müxtəlif formalarını birləşdirir.

Bura beynəlxalq ticarət, transmilli birbaşa investisiyalar, qısamüddətli dövriyyə kapitalının beynəlxalq dövriyyəsi, texnologiyaların yayılması və beynəlxalq miqrasiya aiddir. Heç şübhəsiz qloballaşma prosesi XXI əsrin üzümüzə gələn onilliklərində dünya iqtisadiyyatının və siyasətinin əsas müəyyənedici amili olması ilə yanaşı, beynəlxalq siyasi və iqtisadi münasibətlərinin yeni sisteminin formalaşmasında əsas təkanverici qüvvə olacaqdır.

Antiqlobalistlər hesab edir ki, qloballaşma prosesi transmilli şirkətlərin və inkişaf etmiş Qərbin fəaliyyətinin nəticəsidir. Onlar belə hesab edirlər ki, bu proses özü-özlüyündə antidemokratik, elitar, bir çox hallarda dağıdıcı xarakter daşımaqla ayrı-ayrı ölkələri və insanlığı davamlı inkişafdan məhrum edir. Beynəlxalq təşkilatların və institutların funksiyalarını artırmaqla qloballaşma milli dövlətləri zəifldir və xalqların suveren hüquqlarını məhdudlaşdırır. Onlar əmindirlər ki, müasir dünyamızdakı qlobal istiləşmə, ətraf mühitin çirklənməsi, ənənəvi dəyərlərin dağılması, nəzarət edilməz miqrasiya prosesləri, iş yerlərinin bağlanması və s. məhz bu prosesin doğurduğu nəticələrdir. Qloballaşmanın əleyhdarları hesab edirlər ki, beynəlxalq ticarətin liberallaşdırılması inkişaf etməkdə olan ölkələrə inkişaf etmiş ölkələrin bazarlarına daxil olmaqda məhdudiyyətləri saxlamaqla ticarət baryerlərini aradan qaldırır. Buna görə də, bu proses dünyanın ayrı-ayrı regionları arasında qeyri-bərabərliyi artırmaqla onların arasında "assimetrik asılılığın" yaranmasına gətirib çıxarır. Yeni Şimal, yəni sənaye baxımdan inkişaf etmiş dünya "qloballaşma" prosesinin əsas "meneceri" rolunda, dünyanın digər bölgələri bu prosesin əsasən subyektləri rolunda çıxış edirlər.

Anti-qlobalistlərə görə qloballaşma insan inkişafına yardım edə bilər, amma bu proses problemləri kökündən həll edə bilməz. Bundan əlavə, bu proses

dahageniş miqyasda yeni problemlər də yaratmaqdadır. BMT-nin məlumatına görə, dünyanın 54 ölkəsi bu gün 1990-cı il ilə müqayisədə daha kasıbdır. 21 ölkədə daha çox insan aclıqdan əziyyət çəkməkdədir. 14 ölkədə 5 yaşına qədər daha çox uşaq ölməkdədir. 34 ölkədə orta yaş həddi aşağı düşmüşdür. Həmçinin 80-ci illərdən başlayaraq 21 ölkədə insan inkişafı indeksi aşağı düşməyə başlamışdır. Təkcə 2003-cü ildə bütün dünyada 42 milyon insan HİV/QİÇS xəstəliyinə yoluxmuş, 2 milyon insan vərəm xəstəliyi üzündən vəfat etmişdir. "Qərb antiqlobalistləri" milli qanunvericiliklə tənzimlənməyən və vətəndaşlar tərəfindən nəzarət edilməyən transmilli şirkətlərin və beynəlxalq maliyyə institutlarının hakimiyyətinə qarşı çıxırlar. Onlar hesab edirlər ki, qloballaşma bu ölkələrin xalqlarının maraqlarına deyil, transmilli şirkətlərin və beynəlxalq maliyyə qurumlarının maraqlarına qulluq edir. Dövlətin yurisdiksiyasından yuxarıda olan beynəlxalq institutlar demokratik yollarla qəbul edilmiş qanunların aliliyi prinsipini pozur. Ən maraqlısı isə, onlar hesab edirlər ki, qloballaşma əmək miqrasiyasının miqyasını artırır və sənaye istehsalını inkişaf etmiş ölkələrdən inkişaf etməkdə olan ölkələrə köçürür, bu isə öz növbəsində işsizliyə gətirib çıxarır. Digər antiqlobalistlərdən fərqli olaraq, Qərb antiqlobalistləri daha yaxşı təşkilatlanmış, şəbəkələnmiş və ideoloji baxımdan mövqelərini daha aydın təqdim edirlər.

Digər növ antiqlobalistlər "milliyətçi" antiqlobalistlərdir -- onlar əsasən in kişaf etməkdə olan ölkələrdə geniş fəaliyyət göstərirlər. Bu cərəyanın platforma sının əsasında beynəlxalq maliyyə institutlarının "hökmünə və hakimiyyətinə" qarşı durmaq durur. Onların fikrincə, qloballaşma Qərbin Bretton-Vuds institutlarından və transmilli şirkətlərdən ibarət "hakim dünya elitasının" təşviq etdiyi bir prosesdir. İnkişaf etməkdə olan ölkələr hesab edirlər ki, onlar bu prosesdə əlverişsiz mövqedədirlər, belə ki, onlar öz daxili bazarlarını qoruya bilmirlər, çünki əsasən dövlət tərəfindən subsidiyalaşdırılmayan kənd təsərrüfatı malları və xammal ixrac edirlər.

"Sosialist antiqlobalizmi" öz əsasını paternalist cəmiyyətlərdən və on illərlə sol partiyaların hakim olduğu, hazırda isə keçid dövrü iqtisadiyyatlar olan ölkələrdən götürür. Onlar radikal liberallaşma konsepsiyasına, Beynəlxalq Ticarət Təşkilatı, Dünya Bankı və digər maliyyə institutları tərəfindən yeridilən "bazar fundamentalizminə" qarşı çıxırlar. Onlar hesab edirlər ki, ABŞ və digər inkişaf etmiş Qərb ölkələrinin hakim olduğu bu qurumlar inkişaf etməkdə olan ölkələrin xalqların maraqlarını heç zaman nəzərə almayacaqlar. Son iqtisadi böhrandan sonra isə onlar daha əminliklə iddia etməyə başladılar ki, iqtisadiyyatda özü-özünü nizamlayan "görünməz əl" anlayışı səhv yanaşmadır.

“Ekoloji antiqlobalizm” antiqlobalist cərəyanların içində ən məşhuru və geniş yayılmışlardan biri olaraq qloballaşmanın ətraf mühitə və biosferaya dağıdıcı və mənfi təsirini irəli sürür. Bu cərəyanın tərəfdarları hesab edir ki, qlobal istiləşmənin faciəvi nəticələrinin qarşısını almaq üçün planetə intensiv iqtisadi inkişaf baxımından yanaşma dəyişməlidir. Yırtıcı halda gəlirlərin artırılması yarışına girən transmilli şirkətlər bu gün planetin bizə təqdim etdiyi resursları mənimsəyərək davamlı inkişaf və gələcək nəsillər haqqında düşünmürlər.

Ən radikal formalı antiqlobalistlər isə “sivilizasiya antiqlobalistləri”dir -- onlar əsasən özlərində dini, radikal və ekstremist təşkilatları birləşdirirlər. Bu cərəyanın platformasının əsasında ənənəvi mədəniyyətlərin aşınmasına, yad ideologiyaların, dəyərlərin və ideyaların yayılmasına qarşı çıxmaq durur. Ənənəvi dəyərlərə hörmətlə yanaşan cəmiyyətlərdə yad mədəniyyətin elementlərinin daxil olması sadəcə ağrı ilə deyil, həm də böyük etirazla və kəskin müqavimətlə qarşılanır. Bu cür cəmiyyətlərdə yad mədəniyyətin elementlərini qəbul edənlərlə ona qarşı çıxanlar arasında daxili qarşıdurmalar da meydana çıxır. Həm də sonuncular yad mədəniyyəti qəbul edənləri satqın və ya reneqat hesab edirdilər. Hər bir halda qeyd edilməlidir ki, qloballaşma özünün obyektiv səbəbləri olan real bir prosesdir. Onunm əleyhdarları bir çox hallarda Avropanın yeni tarixindəki “ludditlər” hərəkatını xatırladır. XVII-XVIII əsrlər İngiltərəsində bu hərəkatın tərəfdarları hesab edirdilər ki, bütün sosial bəlaların kökündə meydana yeni çıxan dəzgahlar və maşınlar durur. Onlar dəzgahları və maşınları sındırıbdağıdaraq “köhnə xoş günləri” qaytarmağa çalışırdılar. 2008-ci ildə başlamış iqtisadi böhran bir sıra Valden Bello kimi “antiqlobalist” iqtisadçılara yeni eranın başlanmasını elan etməyə imkan verdi. Bu iddiaların nə dərəcədə reallaşacağını zaman göstərəcək. Ancaq bir məsələni unutmamaq lazımdır ki, əvvəla qloballaşma kapitalist iqtisadiyyatının dövri inkişaf xarakterini dəyişəcəyini gözləmirdi, digər tərəfdən dünyadakı iqtisadi böhran mallar, xidmətlər, əmək və kapital bazarlarının qovuşması prosesinin qarşısını alır.

Qloballaşma prosesində müxtəlif meyllər. İlk növbədə qeyd etmək lazımdır ki, qloballaşma prosesinin hazırki dinamikası beynəlxalq əmək bölgüsü, nəqliyyat və informasiya texnologiyaları sahəsində elmi-texniki tərəqqinin nəticəsidir. İnformasiya mübadiləsi və nəqliyyat sahəsində inkişaf hər şeydən əvvəl ölkələr arasında iqtisadi məsafəni azaltmışdır və ya aradan qaldırmışdır. Bu proses dərinləşdikcə isə ölkələr arasında iqtisadi məsafə daha da azalacaqdır. Dünyanın istənilən nöqtəsindən məlumatları saniyədən də az müddətdə almağa, daha sonra emal etməyə və müvafiq qərarları verməyə imkan

verən müasir telekommunikasiya texnologiyaları beynəlxalq investisiya qoyuluşlarını və ticarət əməliyyatlarını həyata keçirməyə imkan verir. İnformasiya mübadiləsinin genişləndiyi dövrdə texnologiyaların və iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində beynəlxalq təcrübənin mənimsənilməsi prosesi getdikcə daha da sürətlənməkdədir. Beynəlxalq əmək bölgüsü dedikdə, müxtəlif ölkələr arasında ayrı-ayrı məhsulların istehsalı üzrə ixtisaslaşması nəzərdə tutulur. Beynəlxalq əmək bölgüsü əsasən ölkələr arasında təbii və iqlim şəraitin, coğrafi vəziyyətə, təbii resurslara və enerji mənbələrə yaxınlıq ilə müəyyən edilir. Beynəlxalq əmək bölgüsü ilə dünyanın ayrı-ayrı ölkələri və regionları özlərinin inkişaf səviyyələrindən asılı olaraq müxtəlif məhsulların istehsalı, xidmətlər, elmi-texniki tərəqqinin və istehsalın müxtəlif sahələri ilə ixtisaslaşaraq dünya bazarında göstərilən sahələr üzrə mübadiləyə girirlər. Qloballaşmanın ikinci təkanverici qüvvəsi ticarətin və iqtisadi fəaliyyətin müxtəlif növlərinin liberallaşdırılması və buna müvafiq olaraq beynəlxalq ticarəti daha azad edən xdır. Proteksionizm siyasətinin aradan qaldırılması ilə tariflr aşağı salınır, məhsullar və xidmətlər üçün bir çox maneələr aradan qaldırılır. Digər liberallaşdırma tədbirləri ilə kapitalın, məhsulların və xidmətlərin azad hərəkəti daha da sürətlənir. Qloballaşma prosesi bütün ölkələrin iqtisadiyyatlarına onların açıq və qapalı olmasından asılı olmayaraq öz təsirini göstərir. O, məhsulların və xidmətlərin istehsalına, əmək qüvvəsinin, investisiyaların, texnologiyaların bir ölkədən digərinə yayılmasına təsir göstərir. Bütün bunlar son nəticədə istehsalın effektivliyi, əməyin məhsuldarlığı və rəqabətə davamlılığında öz əksini tapır. Məhz qloballaşma beynəlxalq rəqabətin kəskinləşməsinə gətirib çıxarmışdır. Bir məqamı unutmaq lazım deyil ki, istehsalın effektivliyinin və əmək məhsuladarlığının artması heç də həmişə cəmiyyətdə ədaləti, bərabərliyi və insanların sosial rifahına təminat vermir.

Iqtisadiyyatın qloballaşması son dövrlər xüsusilə son onillikdə daha da genişlənmiş və dərinləşməkdədir. Bunun başlıca səbəbi müxtəlif bazarların ilk növbədə kapital, texnologiyalar və əmtəə, habelə müəyyən səviyyədə əmək bazarlarının transmilli şirkətlər şəbəkəsində qarşılıqlı asılılıqlarının və bağlılıqlarının artmasından ibarətdir. Transmilli şirkətlərin böyük əksəriyyəti ticarət sektorunda fəaliyyət göstərsə də, ümumiyyətlə beynəlxalq şirkətlər inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadiyyatlarının yenidənqurulmasında yaxından iştirak edirlər. Bu əsasən transmilli şirkətlər tərəfindən həmin ölkələrdə maşınqayırma, neftkimya, elektron və s. və həmin ölkələrin iqtisadiyyatların ənənəvi sahələrinin modernləşdirilməsi vasitəsilə baş verir. Son

onilliklər ərzində transmilli şirkətlər tərəfindən dünyanın qabaqcıl inkişaf etmiş sənaye ölkələrindən maşınqayırma, neft-kimya və ümumiyyətlə ağır sənayenin, habelə digər real istehsal sahələrinin dünyanın inkişaf etməkdə olan, xüsusilə Çin, Cənub-Şərqi Asiya və dünyanın digər inkişaf etmiş ölkələrinə köçürülməsi baş verməkdədir. Bir çox hallarda isə real sektorda məhsullar Çində, Cənubi-Şərqi Asiya və digər inkişaf etməkdə olan ölkələrdə istehsal edilsə də, inkişaf etmiş ölkələrdə yalnız hüquqi və fiziki şəxslər qalmaqdadır. Bir çox müasir tədqiqatçılar bunu müasir beynəlxalq iqtisadi və siyasi münasibətlərin yeni mərhələsi - "postindustrial" və ya sənayeləşmədən sonrakı cəmiyyət adlandırırlar. XX əsrin son rübündə inkişaf etmiş Qərb ölkələrinin və Yaponiyanın daxil olduğu "postindustrial" cəmiyyəti həm də bəzən "kapitalizmdən sonrakı cəmiyyət", "informasiya cəmiyyəti", "texnotron cəmiyyət", "elmi sivilizasiya" və s. də adlandırırlar. Postindustrial cəmiyyətin əsas əlaməti istehsalın kompüter-texnologiya üsulu ilə qurulması, sərvətin başlıca olaraq "elmi biliklərin və informasiya" əsasında əldə edilməsidir. Bu yeni iqtisadi sistemin əsasında elm tutumlu və resurslara qənaət edən yüksək texnologiyalar durur. Bura mikroelektronika, telekommunikasiya, robot texnologiyaları, biotexnologiyalar və s. aiddir. İnformasiyalaşma ictimai həyatın və istehsalın bütün sferalarına nüfuz edir. Postindustrial cəmiyyətin digər mühüm xüsusiyyəti insan faktorunun ro lunun və əhəmiyyətinin artmasıdır. Bu dövrdə əmək resurslarının strukturu dəyişməkdədir, başqa sözlə, fiziki əməyin payı və əhəmiyyəti azalmaqda, yüksək ixtisaslı əqli əməyin rolu artmaqdadır. Təhsilə və təlimə, ixtisasların artırılmasına və ixtisas dəyişdirməyə qoyulan investisiyaların miqyası artmaqdadır. Postindustrial cəmiyyətdə tələbatların və ehtiyacların müxtəliflşməsi və individuallaşması baş verməkdədir. Fərdin tələbatları siyahısında qeyri-maddi, sosial, intellektual, mədəni və humanitar xarakterli məhsulların çəkisi artmaqdadır.
Qloballaşma postindustrial iqtisadi şərtlər çərçivəsində məhsuldar qüvvələrin inkişafından irəli gələn obyektiv proses kimi özünə cəlb etdiyi cəmiyyətlərin mədəniyyətlərinə də təsir edir. Təsadüfi deyil ki, qloballaşma praktikada əslində qərbləşmə anlamına gəlir. Bir çox hallarda şərq cəmiyyətlərinə zidd qərb dəyərlərinin qloballaşma ilə bu cəmiyyətlərə sirayət etməsi kəskin reaksiyaya səbəb olur və milli identiklik hisslərini təsdiqini gücləndirir. Qloballaşma müxtəlif ideyaların və biliklərin sərhədsiz olaraq yayılaraq müxtəlif mədəniyyətlərin və yaradıcılıqların inkişafına şərait yaratsa da, bir çox xalqlar üçün təhlükə yaradır. Ona görə də mədəni təhlükəsizlikdən danışarkən mütləq San Dieqo Kaliforniya Universitetinin Kommunikasiya Texnoloqiya ları üzrə

professoru Herbert İ. Şillerin müəllifi olduğu “mədəni imperializm” nəzəriyyəsinə mütləq oxunmaq lazımdır. Mədəni imperializm nəzəriyyəsinə görə, Qərb dövlətləri kütləvi informasiya vasitələri üzərində hakim olmaqla, Qərb dünyagörüşünü yeridərək və digər xalqların milli mədəniyyətlərini dağıdaraq Üçüncü Dünya Ölkələrinin mədəniyyətləri üzərində güclü təsirə malikdirlər. Şiller iddia edir ki, Qərb sivilizasiyası böyük maliyyə imkanlarına malik ol duğuna görə mediada yayılan materialların (filmlər, xəbərlər, komediyalar və s.) əksəriyyətini istehsal edir. Dünyanın qalan ölkələri isə özlərininkini istehsal etmək əvəzinə bunu idxal edir, çünki bu daha ucuz başa gəlir. Buna görə də Üçüncü Dünya Ölkələri Qərb dünyasının yaşam tərzi, inanclar sistemi və düşüncə tərzi ilə dolu mediaya baxırlar. Üçüncü Dünya ölkələrinin xalqları sonra gördüklərini təqlid etmək istəyir və daha sonra öz ölkərində mədəniyyətlərini dağıdırlar. Daha sonra müəllif belə bir qənaətə gəlir ki, insanlar necə hiss etmək, davranmaq, düşünmək və yaşamaq barəsində azad seçimə malik deyillər. Onlar televiziyada nəyi görürlərsə, ona uyğun reaksiya verirlər, çünki onlar televiziya da çox zaman gördüklərini öz həyatları ilə müqayisə edirlər, sonuncu isə lazım olandan az təsvir edilib. Şiller daha sonra göstərir ki, Üçüncü dünya ölkələri Qərb sivilizasiyalarının proqramlarını yayımladıqca bu ölkələrin xalqları məhz Qərb sivilizasiyalarının insanları kimi davranmaq, hiss etmək, düşünmək və yaşamaq lazım olduğuna, onların həyat tərzinin ideal təqlid norması olduğuna ina nacaqlar. Bir məsələni də unutmaq olmaz ki, hazırda dünyanın iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrində fiziki çəkisi olmayan və böyük elm tutumlu məhsullar is tehsal edən sahələr iqtisadiyyatın ən dinamik inkişaf edən sektorudur və ümumi iqtisadiyyatda onun payı artmaqdadır. Məsələn, ABŞ üçün ən çox gəlir gətirən əsas ixracat məhsulu təyyarə və avtomobil deyil, məhz əyləncə sektoru olan Hollivudun istehsal etdiyi filmlərdir. Məsələn, Hollivud istehsal etdiyi filmlərdən əgər 1997-ci ildə 30 milyard gəlir götürürdüsə, hazırda bu rəqəm təxminən 100 milyard dollara (inflasiya nəzərə alınmaqla) çatmışdır. Ənənəvi cəmiyyətlər innovasiyalara həssas olmaqla xarici iqtisadi əlaqələrə rahatlıqla və könüllü gedirlər. Ancaq xarici mədəniyyətin elementlərinin müdaxiləsi və yad ictimai münasibətlər modellərinin qəbulu bir mənalı qarşılanmır. İdeyaların və mədəniyyətin qloballaşması Qərbdə iqtisadi qloballaşma prosesinin ümumi tərkib hissəsi baxılır. Bu isə ənənəvi cəmiyyətlərdə yaşam tərzinə, mənəvi dəyərlərə və qaydalara hədə kimi qəbul edirlər. Təsadüfi deyil ki, müsəlman ölkələrində güclü “qərbləşmə” siyasətinin yeridilməsi cəmiyyətdə radikal və siyasi islamın güclənməsinə gətirib çıxarır. Harvard universitetinin professoru Samuel

Hattinqton hesab edir ki, müasir qlobal tendensiyalar sivilizasiyaları birləşdirmir əksinə onları qarşı qarşıya qo yur. İqtisadi modernləşmə, İnternet ola bilər ki, dünyanın ayrı-ayrı hissələrində insanların iqtisadi vəziyyətini yaxşılaşdırsa da, dünya daha da sürəkli, kiçik və tanınmaz hala gəlib. Bu cür vəziyyətlərdə insanlar qorxu hiss edirlər. Ona görə də, dayaq əldə etmək üçün insanlar ənənələrinə və dinlərinə qayıdırlar. Ona görə də antiqlobalizmə bu gün ən müxtəlif bəzən bir-birinə tamam zidd cərəyanlar, hərəkatlar, ideyalar və cərəyanlar daxildir.

Qloballaşan dünyada iqtisadi və maliyyə böhranların insanların maddi rifahına təsiri. Qədim dünya və orta əsrlərdə dövlətlərin və onları idarə edənlərin uğurlarının və güclərinin əsas göstəriciləri onların yalnız ərazi bütövlüklərinin qorunması deyil, həm də geniş işğalçı müharibələr apararaq qonşularının ərazilərinə qata bilməsində idi. Müasir dövrdə ümumi anlayış bir qədər dəyişmişdir. Artıq dövlətin uğurunun əsas göstəricisi onun öz vətəndaşlarının iqtisadi vəziyyətini, sosial sığortasını və təhlükəsizliyini nə dərəcə də təmin etməsi ilə ölçülür və hər bir dövlətə əsasən bu prizmadan qiymət verilir. Başqa sözlə ölkə vətəndaşlarının maddi rifahı ilə bağlı konkret gözləntilər və onların nə dərəcədə təmin edə bilən "sosial dövlət" meydana çıxmışdır. Yəni, qloballaşma dövründə ideologiyalar və ya cəmiyyətlərin inkişaf səviyyələrini qiymətləndirmə konsepsiyası dəyişməkdədir. Hazırda rəqabətə davamlılıq sadəcə yüksək iqtisadi artıma nail olmaq və onu saxlamaqla məhdudlaşmır. Rəqabətə davamlılığın əsas göstəricisi əhalinin həyat səviyyəsinin keyfiyyəti və İnsan İnkişafının səviyyəsidir. Məsələ bundan ibarətdir ki, müasir iqtisadiyyatlarda yalnız maddi əmtəələr və xidmətlər deyil, həm də intellektual potensial və innovativ inkişaf da mühüm rol oynamaqdadır. Rəqabətə davamlı olmaq üçün xalqların müasir və effektiv təhsil sisteminə və əmək ehtiyatlarının intellectual səviyyəsinin artırılmasına getdikcə daha çox ehtiyac yaranır. Dövlətlər bir-biri ilə yalnız istehsal etdikləri məhsullarla və xidmətlərlə deyil, habelə ictimai dəyərləri, vətəndaşlarının yaşayış səviyyəsi və keyfiyyəti, sosial sığorta sistemləri, təhsil və səhiyyələri ilə də yarışırlar. Əslində hər bir dövlətin həqiqi sərvəti onun insanlarıdır. Buna görə də hər bir normal dövlətin inkişafının başlıca vəzifəsi öz vətəndaşlarının uzun, sağlam və yaradıcı həyat yaşaması üçün şəraitin yaradılmasından ibarətdir. Bu sadə, lakin çox mühüm həqiqət bir çox hallarda maddi və maliyyə sərvətləri nəzərdən keçirilərkən unudulur. Qloballaşma ilə bağlı dünyada gedən çoxsaylı mürəkkəb siyasi, iqtisadi, və digər texnoloji proseslər iqtisadi qloballaşmanı və onun nəticələrini təhlil etməyi və çətinləşdirmişdir. XX əsrin sonlarında dünya

iqtisadiyyatında baş verən ən mühüm dəyişiliklərdən biri odur ki, inkişaf etmiş ölkələrdə iqtisadiyyatın əsas çəkisi istehsaldan xidmət sahələrinə keçmişdir. Bu isə ilk növbədə son onilliklərdə elmi-texniki tərəqqidə baş verən inqilabi dəyişiliklərlə bağlıdır. Kompüter, internet və digər informasiya texnologiyaları ilə meydana çıxan dəyişiliklər artıq "informasiya iqtisadiyyatı" anlayışını meydana atmışdır. Beynəlxalq maliyyə bazarlarının gündəlik dövriyyəsi 1,5 trilyondan artıqdır və illik istehsal edilən məhsulların və xidmətlərin təxminən 1/5 hissəsi beynəlxalq ticarət əməliyyatlarının obyektinə çevrilir. Lakin qloballaşma sadəcə pul və xammalın beynəlxalq dövriyyəsi deyil o həm də, dünya xalqlarının birbirindən asılılığının artmasıdır. Qloballaşma təkcə dünya iqtisadiyyatının deyil həm də mədəniyyətin, texnologiyaların və idarəçiliyin inteqrasiyasıdır. Xalqlar dünyanın ayrı-ayrı ucqarlarında müxtəlif hadisələrin təsiri ilə bir-biri ilə bağlanır. Məsələn, 1997-ci ildə Tayland valyutasının devalvasiyası bütün Cənub- Şərqi Asiyanı dərin iqtisadi böhrana sürükləməklə yanaşı, milyonlarla insanı qısa müddət ərzində işsiz qoydu. Bu böhran təkcə regionda yaşayan insanların sosial-iqtisadi vəziyyətlərinə deyil, həm də regiondan uzaq Latın Amerikasında sosial investisiyaları həcmini aşağı saldı habelə Afrikaya ixrac edilən dərman və tibbi preparatların qiymətlərini qaldırdı.

Son proseslər onu göstərir ki, qloballaşma bəşəriyyət üçün böyük imkanlar açsa da, bu imkanların reallaşdırılması effektiv idarəçiliklə mümkündür. Artan ticarət, yeni texnologiyalar, kütləvi informasiya vasitələrinin, İnternetin əlaqələrinin inkişafı iqtisadi və insan inkişafı üçün yeni imkanlar açır. Bütün bu imkanlar XXI əsrdə XX əsrin sonlarından artmağa başlayan yoxsulluğun aradan qaldırılması üçün geniş imkanlar açа bilər. Bəşəriyyət hazırda əvvəlki dövrlərlə müqayisədə daha çox sərvətə, imkanlara və texnologiyalara malikdir bu isə eyni zamanda o deməkdir ki, bəşəriyyətin bu sahədə daha çox məsuliyyəti vardır. Soyuq Müharibənin başa çatmasından keçən əsrin sonra 90-cı illərində Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və digər beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində dövlətlər ətraf mühit, əhali, sosial inkişaf, qadın və uşaq hüquqları haqqında bir sıra mühüm beynəlxalq sənədlər qəbul edərək bu sahədə özlərinin beynəlxalq öhdəliklərini artırmışlar. Müasir qloballaşma prosesləri əsasən bazar iqtisadiyyatının inkişafı ilə genişlənməkdədir. Bu əsasən milli sərhədlərin ticarət, investisiyalar, informasiyalar üçün açılması ilə baş verir. Maraqlıdır ki, azad dünya bazarı üçün standartlar, siyasətlər və institutlar müəyyən edilsə də, insanlar və onların hüquqları üçün kifayət qədər iş görülməmişdir. Rəqabətin olduğu azad bazar ola bilər ki, effektivliyi təmin edir, ancaq bu heç də həmişə bərabərlik demək

deyildir. İqtisadiyyatın liberallaşdırılma sı və özəlləşdirmə rəqabətin olduğu azad bazara böyük addım ola bilər ancaq onlar üçün qarantiya olmaya bilər. İnsanın inkişafı üçün bir çox məhsullar və fəaliyyətlər bazardan kənarda istehsal edilir və bunlar dünya rəqabəti ilə sıxışdırılır. Dövlətin sosial xərcləri üzərində maliyyə, qayğı fəaliyyəti üzərində zaman, ətraf mühit üzərində iqtisadi inkişaf təzyiqi vardır. Bazar sosial və siyasi məsələlər üzərində daha çox hakim olduqca, qloballaşmanın nəticələri ədalətsiz və qeyri bərabər paylanır. Bu zaman hakimiyyət və güc bir qrup insanların, transmilli şirkətlərin və xalqların əlində cəmlənir, digərləri isə marginallaşır. Bazar nəzarətdən çıxanda iqtisadiyyatlar ya sürətli inkişafl ya da çöküşlə özünü göstərir. Məsələn 1998-2000-ci illərdə Şərqi Asiyadakı iqtisadi böhran dünyanın ümumi daxili məhsulunu 2 trilyon azaltdı so nuncu, 2008-ci ildə başlayan hələ də davam etməkdə olan iqtisadi böhranı isə təkcə ABŞ-da trilyonlarla dollar ziyana səbəb olmuşdur. Hazırda bəşəriyyətin qarşısında duran vəzifə genişlənməkdə olan qloballaşma prosesinin qarşısını almaq deyil. Qarşıda duran vəzifə yerli, regional və qlobal səviyyədə dünya bazarının müsbət tərəfi olan rəqabəti saxlamaqla insan, yerli icmaların maraqlarına xidmət edən və təbiət resurslarının qorunmasını təmin edən qaydaların və institutların yaradılmasıdır. Başqa sözlə qloballaşmanın imkanları və mənfəətləri daha geniş dairədə paylanmalıdır. 1980-ci illərdən başlayaraq Çili, Dominikan, Hindistan, Türkiyə və Braziliya dünya bazarına daha fəal daxil olaraq xarici investisiyaları cəlb edərək dinamik inkişaf mərhələsinə daxil oldular. Onların ixracatları illik orta hesabla 5% artdı. Lakin digər tərəfdən Madaqaskar, Niger, Tacikistan, Asiya və Afrikanın bir sıra digər ölkələri düşdükləri yoxulluq və iqtisadi problemlər burulğanından xilas ola bilmirlər. Bu tip ölkələr dünya iqtisadiyyatına getdikcə daha çox inteqrasiya etməklərinə baxmayaraq onların vəziyyəti heç də yaxşılığa doğru dəyişmir. Məsələn, Afrikanın tropik ölkələrinin ÜDM-də əsas etibarı ilə ixracın payı 30%-dirsə, inkişaf etmiş Qərbi Avropa ölkələrində və ABŞ-da bu göstərici 19%-dir. Beləliklə bu problemli ölkələrinin iqtisadiyyatları əsas etibarı ilə dünya bazarında xammala olan tələbatın səviyyəsindən və qiymətlərdən asılıdır. Onlar iqtisadiyyatlarının digər sahələrinin ixraclar imkanlarının genişləndirilməsində və xarici investisiyaların cəlb edilməsində demək olar ki, heç bir kiçik də olsa müsbət dəyişikliklərə nail ola bilməmişlər. Əgər qloballaşmanın gətirdiyi imkanlar bərabər şəkildə bölünməsə, son illərin mənfi tendensiyaları davam edəcəkdir. Belə ki, dünyanın 80 ölkəsinin ümum daxili məhsulun adambaşına düşən səviyyəsi keçən son onilliklərlə müqayisədə daha aşağı olmuşdur. Digər tərəfdən dünyanın digər 40 ölkəsinin eyni göstəricisi 3%-lik artımla demək olar

ki, eyni səviyyədə qalmışdır. Qloballaşmanın gətirdiyi və insanların bir başa rifahına təsir edən yeniliklərdən biri odur ki, əmək bazarı da getdikcə qloballaşmaqdadır və bu şəraitdə bu bazarda rəqabət daha da artmışdır. Getdikcə əmək bazarına daxil olan işçilər və hazırkı çalışanlardan daha çox tələblər və qabiliyyətlər tələb edi lir. Müxtəlif ölkələrdə ölkə daxili qeyri-bərabərlik daha da artmaqdadır. Çində sosial bərabərlik doqmasının hakim olduğu Kommunist partiyasının hakim ol masına və bu ölkənin son onilliklərdə bütün dünyanın qibtə edə biləcəyi iqti sadi yüksəlişə baxmayaraq ölkə daxili qeyri-bərabərlik armaqdadır. Çinin ixrac meyilli dəniz sahili iqtisadi bölgələrində əgər insan yoxsulluq indeksi 20 %-dirsə, ölkə daxili vilayətlərdə bu indeks 50 % və daha çoxdur. Kommunizmin çöküşündən sonra Şərqi Avropa və keçmiş SSRİ ölkələrində gəlir bərabərsizliyi indeksi olan Gini indeksində kəskin artım olmuşdur. Bu indeksdə artım təkcə bu ölkələrdə deyil, habelə inkişaf etmiş ölkələrdə də müşahidə edilməkdədir. Belə ki, dünyanın ən qabaqcıl inkişaf etmiş 34 ölkəsini birləşdirən İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının (İƏİT) 2011-ci il hesabatına görə, bu ölkələrdə gəlir bərabərsizliyi indeksi (Cini əmsalı) 1970-ci illərin sonlarından başlayaraq xüsusilə ingilis-dilli ölkələrdə artmağa başlamış, 1980-ci illərdən isə bu proses daha da dərinləşməkdədir. Son trendlər onu göstərir ki, yoxsullar və zənginlər arasında gəlir bərabərsizliyi üzrə Cini indeksi artıq bu sahədə yüksək qeyri-bərabərliyi olan İsrail və ABŞ-da artmaqdadır. Ənənəvi olaraq bu fərq az olan ölkələr Danimarka, Almaniya və İsveçdə də bu bərabərsizlik artmaqdadır. Əslində qeyri-bərabərlik dünyada daha çox bu 3 ölkədə artmışdır. Bununla yanaşı bir sıra ölkələr gəlir bərabərsizliyində azalmanı qeyd etsələr də, bu ölkələrdə əvvəllər bu rəqəmlər çox yüksək həddə olmuşdur (Çili, Meksika və Türkiyə). Bundan əlavə İƏİT üzv ölkələrinin əksəriyyətində əhalinin yüksək təbəqəsinin gəliri əhalinin aşağı təbəqələrinin gəlirlərindən 10% daha çox sürətlə artmış, beləliklə qeyri-bərabərlik də artmışdır. Artım sürətində fərqlər daha çox ingi lis-dilli, Skandinaviya və İsrail kimi ölkələrdə özünü göstərmişdir. İsrail və Yaponiya kimi ölkələrdə əslində 1980-ci illərdən başlayaraq əhalinin ən aşağı təbəqələrinin gəlir səviyyələrində geriləmələr özünü göstərmişdir. Bundan əlavə, dünya ölkələrinin ümumi gəlir səviyyələri arasında da qeyribərabərlik mövcuddur. Belə ki, İƏİT-ə üzv ölkələrin əhalisi dünya əhalisinin cəmi 19%-ni təşkil etsə də, dünya əmtəə və xidmət ticarətinin 71%-i, beynəlxalq investisiyaların 58%-i bu ölkələrin payına düşür. 1980-ci illərdən başlayaraq dünyanın ən zəngin 200 insanı özlərinin sərvətlərini artıraraq 1998-ci ildə 1 trilyondan 2012-ci ildə 4,6 trilyon dollara çatdırmışdır. İqtisadiyyatın və sənayenin müxtəlif sahələrinin müxtəlif böyük

korporasiyaların əlində təmərküzləşməsi davam etməkdədir. Hələ 1998-ci ildə 10 böyük şirkət 31 milyardlıq kənd təsərrüfatı gübrələrinin istehsalı bazarının 85%-nə, cəmi 10 telekommunikasiya şirkəti isə bu sahənin 262 milyardlıq bazarının 86%-nə nəzarət edirdi. Müxtəlif elmi tədqiqatların verilən patentlərin də 80-90%-i də məhz bir neçə şirkətin əlində cəmlənmişdir. Bütün bu göstəricilər qlobal iqtisadi inteqrasiyanın qaçılmaz tərkib hissəsidir. Qloballaşma həm inkişaf etmiş, həm də inkişaf etməkdə olan ölkələrdə in san təhlükəsizliyi üçün yeni təhlükələr yaradır. Son onilliklərin ən böyük nailiyyətlərindən biri odur ki, bir sıra ölkələrdə daha çox siyasi azadlıqlar və stabilliyə nail olunmuşdur. Lakin qloballaşan dünyada zamanın və məsafənin itdiyi və sərhədlərin aradan qalxdığı dövrdə insan təhlükəsizliyinə yeni hədələr onun normal gündəlik həyatını pozacaq yeni təhlükələr meydana çıxmışdır. Bunlara maliyyə və iqtisadi təhlükəsizliyi, iş və gəlir təhlükəsizliyi, sağlamlığı, mədəni təhlükəsizliyi, şəxsi həyatın təhlükəsizliyi, ətraf mühit və siyasi təhlükəsizlikləri aid etmək olar. Maliyyə və iqtisadi təhlükəsizliyi dedikdə, məsələn, 2008-ci ildə ABŞ-da başlayan iqtisadi böhranın təkcə bu ölkədəki deyil habelə dünyanın digər onlarla ölkəsində mil yonlarla insanlara təsirini göstərmək olar. Yəqin ki, bir çoxlarınızın artıq son iqtisadi böhranın Yunanıstanda, İspaniyada və digər Avropa Birliyinə üzv olan ölkələrində nə kimi dərin xarakter aldığından xəbəriniz var. Bu böhran milyonlarla insanın iş və gəlirlərinə, habelə sosial təhlükəsizliklərinə və maddi rifahlarına necə mənfi təsir etdiyini mətbuat orqanlarından öyrənə bilərik. 1998-ci il iqtisadi böhranından sonra hətta dünyanın iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələri olan Fransa, Almaniya, Böyük Britaniya və digər ölkələrdə işçilərin hüquqlarını qoruyan əmək qanunvericiliyində işçilərin maraqlarına zidd dəyişikliklər edilməyə başlanmış, sonuncu böhrandan sonra bu daha da genişlənmişdir. Maddi və iqtisadi problemlərlə yanaşı dünyanı iqtisadi cəhətdən geridə qalmış ölkələrində milyonlarla insan QİÇS və digər yoluxucu xəstəliklərindən əziyyət çəkir. Qərbin 500 transmilli şirkəti dünyada istehsal edilən məhsulların və xidmətlərin ¼ istehsal edir, onların 300-ü dünya kapitalının 25%-nə nəzarət edir və dünyada birbaşa investisiyaların 2/3 –ni həyata keçirir. Inkişaf etmiş ölkələr həqiqətən inkişaf etməkdə olan ölkələrə investisiyalarını yönəldə bilərlər. Lakin onlar belə investisiyaları ölkədən çəkməklə həmin ölkələr üçün problemlər də yarada bilərlər. 1997-98-ci illər Asiyada iqtisadi böhranı da məhz bu cür olmuşdu. Bu fəlakətdən demək olar ki, yeganə xətərsiz qurtarmış ölkə Sinqapur olmuşdu. Sinqapurun keçmiş prezidenti bu iqtisadi böhranın səbəblərini analiz və izah edərkən bildirmişdi ki, Asiya liderlərindən demək olar ki, heç biri tam

mənasında anlamırdı ki, qloballaşmış maliyyə birjalarında dünyanın maliyyə mərkəzləri Nyu York, London, Tokio arasında və onların Cənub-Şərqi Asiya ölkələrindəki nümayəndələri arasında ani əlaqə mövcuddur. İnkişaf etmiş ölkələrdən maliyyə axını təkcə yüksək iqtisadi artım xeyiri deyil, həm də bu vəsaitlərin gözlənilmədən ölkədən çəkilməsi riskini yaradır. Hökumətin istənilən səhvi bütün dünyadakı müştərilər üçün analiz və hesabat edilir. Beləliklə qloballaşmanın tənqidçiləri hesab edirlər ki, bu prosesdə investisiyaların yönəldiyi ölkələr dünyanın maliyyə mərkəzlərindən asılı vəziyyətə düşərək, özlərinin milli iqtisadiyyatları üzərində nəzarəti itirərək bu prosesdə sadəcə obyektə çevrilir.

Azərbaycan qloballaşma prosesində. Azərbaycan 1991-ci ildə müstəqillik əldə edənə kimi keçmiş SSRİ-nin tərkib hissəsi idi. Bildiyiniz kimi, keçmiş SSRİ-nin iqtisadi siyasətinin əsasında ittifaqa daxil olan ayrı-ayrı subyektlərin arasında qarşılıqlı iqtisadi asılılığı artırmaq dururdu. Mərkəzi Moskva hökuməti bunu müxtəlif məhsulların istehsalının ayrı-ayrı hissələrini böyük ölkənin müxtəlif bölgələrində yerləşdirməklə nail ol mağa çalışırdı. Məsələn, hər hansı avtomobilin ayrı-ayrı hissələrinin istehsalı müxtəlif subyektlərdə təşkil edilir, daha sonra isə son məhsul tamam müxtəlif yerdə yığılırdı. Başqa sözlə, SSRİ-yə daxil olan subyektlərin müstəqil iqtisadi mövcudiyyəti süni yaradılmış əmək bölgüsü ilə tam məhdudlaşdırılmışdı. SSRİ-nin bu cür siyasəti müəyyən mənada müasir qloballaşma prosesinin nəticəsi ola raq müxtəlif ölkələrin qarşılıqlı iqtisadi asılılığının artması ilə oxşardır. Sadə bir fərqlə ki, keçmiş SSRİ-də iqtisadiyyat mərkəzləşdirilmiş planlı iqtisadiyyat idi. Müasir qloballaşma prosesinin əsasında isə bazar iqtisadiyyatı, onun əsasında fundamental prinsipləri və bu iqtisadi münasibətlərin genişlənməsi durur. Məhz buna görə ölkəmiz müstəqillik əldə etdikdən sonra digər keçmiş SSRİ ölkələri kimi böyük iqtisadi problemlərlə üzləşdi. Bir çox hallarda bu iqtisadi problemlər və tənəzzül dərin siyasi problemlərlə və regional münaqişələrlə müşayiət olu nurdu. Beləliklə, SSRİ dağılandan sonra ölkəmizə dağılmış və natamam iqtisadi infrastruktur və qeyri effektiv dövlət institutları miras qaldı. Digər mühüm problem isə ölkəmizin uzun müddət tamam başqa ictimai iqtisadi münasibətlər sistemində - kommunizmdə yaşaması idi. Həmin ictimaiiqtisadi və siyasi sistemdə bazar iqtisadiyyatının əsasında duran fundamental elementlər, yəni xüsusi mülkiyyət və şəxsi təşəbbüskarlıq sistemin ideoloji doqmalarının əleyhinə olduğundan tam məhdudlaşdırılmış və bu cür fəalliyətlə məşğul olanlar hətta sistemin düşməni kimi cinayətkar hesab edilirdi. SSRİ və Şərqi Avropanın kommunist bloku dağıldıqdan sonra bu ölkələr, o cümlədən Azərbaycan köhnə

kommunist iqtisadiyyatından imtina edərək yeni bazar iqtisadiyyatının qurulmasını özlərinin prioritetləri elan etdilər. Məsələ bu rasındadır ki, tarixdə demək olar ki, heç bir xalq və cəmiyyət bir ictimai iqti sadi formasiyadan digərinə keçid etməmişdir və bu sahədə demək olar ki, heç bir tarixi təcrübə olmamışdır. Ona görə də, keçmiş kommunist ölkələri dövlət mülkiyyətində olan müəsisələrin özəlləşdirilməsini və bazar iqtisadiyyatının prinsiplərini ölkələrində tətbiq etməklə hər biri özünə məxsus yol keçdi. 1991-ci ildə müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycan beynəlxalq siyasi və iqtisadi münasibətlərin habelə "soyuq müharibə"nin başa çatmasından sonra dərinləşən qloballaşma prosesinin iştirakçısına çevrildi. Hər şeydən əvvəl bir məsələni xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanın beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin, o cümlədən, qloballaşma prosesinin subyektinə və aktiv iştirakçısına çevrilməsinin qarşısında bir sıra maneələr meydana çıxmışdı. Ölkəmiz hələ də bu maneələri aradan qaldırmaq və beynəlxalq iqtisadi münasibətlər sis teminin aktiv iştirakçısına çevrilmək üçün səylərini davam etdirməkdədir. Azərbaycan SSRİ nin tərkibində olduğu dövrdə onun xarici dünya ilə bü tün münasibətləri "dəmir pərdə" ilə məhdudlaşdırılmışdı. Bütün xarici iqtisa di, siyasi və mədəni əlaqələr mərkəzi Moskvanın tam nəzarəti altında həyata keçirilirdi. Azərbaycandan olan hər hansı bir şəxsin hətta kommunist blokuna daxil olan Şərqi Avropa ölkələrinə səfəri və ya hər hansı xarici ölkə vətəndaşının Azərbaycana gəlməsi çox nadir hal idi. Bu cür səfərlər bir çox hallarda çox məhdud formada və SSRİ xüsusi xidmət orqanlarının total nəzarəti altında həyata keçirilirdi. Təbii ki, bütün bunlar ölkəmizin müstəqillik əldə etməsindən sonra qarşısına bir sıra problemlərin çıxması ilə nəticələndi. Müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycanda azad bazar iqtisadiyyatının qurulmasının qarşısında duran əsas maneələr insanlarda sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olması üçün təcrübənin və ilkin kapitalın olmaması və bu sahəni nizam layacaq zəruri hüquqi və institusional əsasların çatışmaması idi. Bununla yanaşı xatırlamaq lazımdır ki, kapitalizm sisteminin əsas elementi olan ilkin capital yığımı prosesinin digər keçmiş communist dövlətlərində olduğu kimi ölkəmizdə də ağrılı keçdi. Qeyd etmək lazımdır ki, müstəqilliyimizin ilk illərində ölkənin bank sekto runda meydana çıxan bir sıra spekulyativ işbazlar əhalinin inamından istifadə edərək böyük miqdarda maliyyə vəsaitlərini batırması, habelə sovet dövründən qalan əmanətlərin öz dəyərini kəskin şəkildə itirməsi əhalinin bank maliyyə sisteminə olan inamını sarsıtmışdı. Bu isə yeni bazar iqtisadiyyatının qurulması üçün zəruri olan bank, maliyyə-kredit sisteminin inkişafı üçün əhalinin yenidən öz əmanətlərini və maliyyə vəsaitlərini banklara etibar etməsinə mane olan amillərdən biri idi. Uzun çəkən

keçid dövrü ərzində ölkə əhalisi bir sıra çox ciddi sosial və iqtisadi problemlərlə üzləşdi. Problemin daha da kəskin forma almasının səbəbi ölkəmizin üzləşdiyi təcavüz və ölkə əhalisinin böyük hissəsinin öz ev eşiklərindən və mülklərindən didərgin düşməsi idi. Qaçqınlar və məcburi köçkünlər olan həmin əhali kütləsi öz daimi yaşayış və iş yerlərini itirməklə ölkə iqtisadiyyatı üzərində böyük ağır yükə çevrilmişdi. 1994-cü ildə bağladığı Əsrin Müqaviləsi ilə Azərbaycan böyük maliyyə vəsaitlərini əldə edə bildi. Məhz neft müqavilələrindən gələn gəlirlər hesabına ölkəmiz həm meydana çıxmış sosial-iqtisadi çətinlikləri aradan qaldırmış, həm də islahatları həyata keçirə bilməkdədir. Ötən müddət ərzində ölkəmizdə yoxsulluq səviyyəsini 2001-ci ildəki 49%-dən 2013-cü ildə 5,3% dək enmişdir. Gələcəkdə də həyata keçiriləcək bir sıra digər layihələrin neftdən gələn gəlirlər hesabına həyata keçirilməsi planlaşdırılır. Lakin bildiyimiz kimi neft tükənən sərvətdir və artıq neftin istehsalında ölkəmizdə durğunluq və azalma meyilləri özünü göstərməkdədir. Bunun üçün də bu dollar axımının qeyri-neft sektorunda effektiv diversifikasiyası hökumətin qarşısında duran ən başlıca vəzifələrdən biridir. Məhz qeyri-neft sektorunun inkişafı və müəyyən məhsulların istehsalı üzrə dünya bazarında ixtisaslaşmaqla Azərbaycan gələcəkdə qloballaşan iqtisadiyyatda özünün yerini tuta və vətəndaşlarının layiqli sosial iqtisadi inkişafını təmin edə bilər. Hazırda ölkəmizin qarşısında duran başlıca vəzifə “Holland sindromundan qaçmaqdır. Yerli və beynəlxalq iqtisadi təhlillər onu göstərir ki, Azərbaycan bu sahədə kifayət qədər uğurlu nəticələr əldə etməkdədir və ölkənin ümumi daxi li məhsulunda qeyri-neft sektorunun payı getdikcə artmaqdadır. Lakin istənilən halda Azərbaycanın qeyri-neft sektorunda böyük potensialını nəzərə alsaq bu sahədə əldə edilən heç bir uğurla kifayətlənmık olmaz. “Holland sindromu”ndan yayınmağın yeganə yolu qeyri-neft sektorunda ixrac potensialından səmərəli istifadə edilməsidir. Məhz neft gəlirlərindən ölkənin gələcək asılılığının qarşısını almaq üçün Azərbaycan neft gəlirlərindən əldə edilən vəsaitin böyük hissəsini Dövlət Neft Fondunun hesabında xaricdə saxlayır. Ölkənin aqrar və turizm sektorunun inkişafı üçün konkret layihələr həyata keçirilməkdədir. Regionların sosial iqtisadi inkişaf proqramları da məhz ölkənin gələcəkdə neft asılılığını azaltmaq üçün həyata keçirilən tədbirlərdəndir. Ölkə rəhbərliyi tərəfindən digər prioritet sahə kimi informasiya və telekommunikasiya texnologiyaları sahələri elan edilmişdir. Azərbaycanın ilk peyki olan “Azerspace-1” telekommunikasiya peyki 2013-cü ilin fevralında açıq fəzada orbitə buraxılmışdır. Bu sahə ölkəyə gələcəkdə böyük maliyyə vəsaitlərinin axınını bir daha təmin edəcəkdir. Azərbaycanın Əsrin Müqaviləsi və daha sonra bir neçə başqa neft və qaz

müqavilələri dünyanın iri enerji şirkətlərini onlar üçün yeni olan coğrafi və siyasi məkana gətirdi. Ölkəmizin iqtisadiyyatı getdikcə daha çox qloballaşan dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya etməyə başladı. Hər şeydən əvvəl artıq ölkə iqtisadiyyatında dünya bazarında neft və qazın qiymətləri mühümn faktora çevrildi. Belə ki, əgər 1998-ci il dünya iqtisadi böhranı demək olar ki, Azərbaycandan yan keçsə də, artıq 2008-ci ildə başlanan iqtisadi böhran öz təsirini daha çox hiss etdirdi. Baxmayaraq ki, hökumət çox uğurla bu təsirin Azərbaycanda böyük təsirinin qarşısını ala bildi. Müstəqilliyimizi əldə etməyimizdən 20 il keçməsinə baxmayaraq ölkəmizin qarşısında hələ də bir sıra həll ediləcək əhalinin sosial iqtisadi rifahını layiqli təmin edə biləcək fundamental vəzifələr durur. Bu hər şeydən əvvəl yuxarıda qeyd edildiyi kimi tükənən enerji resurslarını nəzərə almaqla onlardan asılı ol mayan, dayanıqlı, çoxşahəli və rəqabətə davamlı iqtisadiyyatın qurulmasıdır. Məsələ burasındadır ki, qloballaşmanın təsiri heç də həmişə inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadiyyatları üçün yaxşı olmur. İnkişaf etməkdə olan ölkələrin isteh salçıları əllərində böyük elmi-texniki tərəqqinin son nailiyyətlərini cəmləşdirən və böyük tarixi təcrübəyə malik istehsalçıları olan transmilli şirkətlərlə rəqabətə davam gətirə bilmirlər. Onların bir çox hallarda mənsub olduqları hökumətlərin himayəsinə ehtiyacları olur. Məsələn, Seneqalın keçmiş prezidenti Abdulay Vad Beynəlxalq Ticarət Təşkilatının ticarətin bütövlükdə liberallaşdırılmasını, milli sənayenin və kənd təsərrüfatının müdafiəsindən imtina etməyi tələb edən siyasətini kəskin tənqid edərək bildirmişdi ki, bu cür yanaşma inkişaf etməkdə olan ölkələrdə milli iqti sadiyyatın inkişafına imkan vermir. Hindistanlı iqtisadçı Arjun Senqupta qeyd etmişdir ki, sırf bazar iqtisadiyyatı şəraitində sosial göstəriciləri yaxşılaşdırmaq cəhdləri praktiki olaraq qeyri realdır. Əgər liberallaşma adekvat sosial siyasətlə müşayət olunmursa, o, sosial münaqişələrin meydana çıxmasına gətirib çıxarır.

Məhz elə buna görə də, 2012-ci ilin sentyabrında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Fransaya səfəri zamanı xarici iş adamları ilə görüşdə Azərbaycanın Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzvlük məsələsi ilə bağlı suala cavab olaraq bildirmişdi ki, Azərbaycanda əhalinin böyük hissəsi kənd təsərrüfatında çalışır və biz həmin təsərrüfatları müxtəlif güzəştli subsidiyalarla və kreditlərlə təmin edirik. Bu siyasət isə Ümumdünya Ticarət Təşkilatının prinsiplərinə ziddir. Həqiqətən də, ölkəmizin tarixinə fikir versək görərik ki, müstəqillik əldə etdikdən və torpaqların özəl mülkiyyətə verilməsindən sonra çox az müddət keçmişdir. Bu müddət ərzində dünya

bazarında rəqabətə davamlı kənd təsərrüfatı və onun emalı müəsisələrinin yaranması qeyri-realdır.

Ən maraqlı məqam ondan ibarətdir ki, istər 2005-ci ildə Honq-Konqda, istərsə də 2009-cu ildə Cenevrədə keçirilən ÜTT Nazirlər Konfransının yekunları göstərir ki, bu təskilata üzv olma sərtləri getdikcə ağırlaşdırıldı. 2013-cü ildən etibarən isə ÜTT ixraca yönəlik bütün subsidiyaları ləğv edəcək, aqrar sektor üzrə subsidiya divarı getdikcə daralır və təbii ki, bütün bunlar "güzəstli üzv olma" ehtimallarını sıradan çıxarır. Lakin biz istəsək də, istəməsək də bu proseslərdən kənarda qala bilmərik. Bu prosesin alternativi yoxdur. Ona görə də bu yaxınlarda Xarici İşlər Nazirinin müavini Azərbaycanın ÜTT-lə danışıqlarda səlahiyyətli nümayəndəsi M.Məmmədquliyev bildirmişdir ki, Azərbaycan ÜTT-yə üzvlük prosesinin yarısını keçmişdir. Xatırlatmaq lazımdır ki, Azərbaycan ÜTT-lə danışıqlara ilk dəfə 1997-ci ildə başlamışdır. Bu cür təmkinli danışıqlar prosesinin məqsədi ölkəmizin həmin təşkilata daha əlverişli şərtlərlə daxil olmasını təmin etmək üçündür. Bunun digər məqsədi isə ölkə daxili istehsalı üzv olana qədər daha inkişaf etmiş və rəqabətə davamlı səviyyəyə çatdırmaqdır.

İstifadə olunan ədəbiyyatlar:

- Qabil Hüseynli, "Dünyanın qlobal problemləri", Bakı 1998
- Məmmədova Nazilə, "Qloballaşma sağlam tələbatlar və insan amilinin fəallaşması". Bakı, Təknur, 2009, 7,4 ç.v.

Mövzu 2. Qlobal Sosial Problemlər

Plan:

1. *Qlobal Problem Anlayışı və onun əsas əlamətləri*
2. *Qlobal Problemlərin Təsnifatı*
3. *Qlobal problemlərin əsas yaranma səbəbləri*

Qlobal Problem Anlayışı.Dünya ölkələrinin artmaqda olan birliyi, vəhdəti ölkələr və xalqlar arasındakı münasibətlərin ideolojiləşdirilməsinin ardan qaldırılmasını, sinfi mənafe ilə müqayisədə ümumbəşəri mənafelərin ön plana çəkilməsini zəruri etməkdədir.

Beləliklə, indiki dövrdə ictimai tərəqqinin başlıca istiqamətini bu vəya digər sinfin, ictimai qrupun, millətin mənafeyi deyil, məhz ümumbəşəri mənafelər təşkil etdiyi getdikcə daha aydın görünməkdədir. Qeyd olunmalıdır ki, qlobal problemlər həll olunmur. Bu yolda obyektiv və subyektiv xarakterli çətinliklər özünü göstərir. Birinci qəbildən olan çətinliklər aşağıdakılardır: qlobal

problemlər təbiətən bütün bəşəriyyətə aiddir, onları həll etmək üçün dünya miqyasında birgə fəaliyyət göstərilməsi tələb olunur. Sonra, onların həlli elmi-texniki və texnoloji cəhətdən çox mürəkkəbdir. Buna görə də cəmiyyətlə elmi-texniki inkişafın səviyyəsi, bəzən onları həll etmək kifayət etmir. Həm də qlobal problemlər sürətlə çoxalır, özü də bir sıra çətinliklər (xüsusən də insan-təbiət münasibətlərinin tənzim edilməsində) yaradır. Göstərilən obyektiv çətinliklərlə yanaşı subyektiv xarakterli çətinliklər də özünü göstərir. Məsələn, mühüm elmi-texniki və iqtisadi tədbirlər hazırlanarkən bəzən onların ətraf mühitə göstərəcəyi mənfi təsirlər yetərincə nəzərə alınmır. Bir sıra hallarda tullantılardan istifadə olunması, torpağın bərpa olunması, istifadə olunmuş suyun bioloji tənzimlənməsi məsələlərinə lazımı diqqət yetirilmir. Bu məsələlərdə ətalət, ənənəvi stereotiplərdən ləng əl çəkilməsi, şüurun yeniləşməsi prosesinin zəif getməsi və sair də özünü göstərir.

Müasir dünyanın inkişafının ən vacib əlamətlərindən biri də bütövlükdə beynəlxalq münasibətlər sisteminə təsir edən qlobal xarakterli problemlərin yaranmasıdır. Bir çox sorğu materiallarında belə məsələlərin əhatə dairəsi sonsuz genişlənir, digərlərində isə əksinə anlayışın sərhədləri daralır və daha vacib məsələlər ortaya çıxır. Birinci halda lokal xarakterli bir çox sosial, elmi-texniki problemlər qlobal problemlərə bərabər tutulur, hərçənd onlar ayrı-ayrı regionlara aiddirlər və dünyada gedən sosial, siyasi və ya elmi-texniki proseslərlə heç bir əlaqəyə malik deyillər. Bu halda "müasir dövrün qlobal problemləri" termini dəyərsizləşir, mənasını itirir və insanın bütün problemlərinə sinonim olur. Əks halda qlobal məsələlərin dairəsini daraltmaq meyli özünü göstərir. Bunun üçün müasir dövrün qlobal problemlərinə xas olan meyar və ya xarakterik xüsusiyyətləri müəyyən etmək lazımdır.

Bu xüsusiyyətlərə və meyarlar sırasına daxildir:

1. Maraqları ilə, bəzən də bütün bəşəriyyətin gələcəyi ilə sıx bağlı olan problemlər
2. dünyanın bir çox bölgələrində və ya hər yerində özünü göstərən problemlər
3. Əgər həll edilməzsə bəşəriyyətin inkişafına və ya yaşamasına təhlükə yaradan problemlər.
4. Həll edilməsi üçün bütün dövlətlərin birləşmiş səylərini tələb edən problemlər.

Bu xarakteristikalara əsasən "müasir dövrün qlobal problemləri" anlayışının müəyyən edilməsi üçün bir sıra əlamətləri ayırd etmək olar: ümumbəşəri xarakteri, miqyaslılığı, fövqəladə təcili olması, kollektiv həllin vacibliyi.

Yuxarıda sadalananları nəzərə alaraq, müasir dövrün qlobal problemlərini dünyəvi əhəmiyyət daşıyan və qlobal miqyasa malik olan, həll olunmadığı halda bəşəriyyətə təhlükə törədən və həllində birgə səylər tələb edən məsələlər kimi müəyyən etmək olar. Bu problemlərə, hər şeydən əvvəl, ekologiya, demoqrafiya, xammal təhcizatı və mineral resursların məhdudluğu problemi, beynəlxalq terrorizm, nüvə təhlükəsi, sülh problemi və silahsızlaşdırma, "Şimal və Cənub" arasında qarşıdurma, yoxsulluq problemlərini aid etmək lazımdır.

Qlobal Problemlərin Təsnifatı. İnsanlıq qarşısında duran bütün qlobal problemləri dörd əsas qrupa bölmək olar: siyasi, iqtisadi, ekoloji, sosial.

Siyasi problemlər: - sülhün qorunması və nüvə müharibəsinin qarşısının alınması;

- silahlanma və silahsızlaşdırmanın məhdudlaşdırılması;
- dünya ictimaiyyətinin inkişafının sabitliyxi və s.

İqtisadi problemlər:

- enerji; - xammal;
- ərzaq; - insan inkişafı;
- Dünya Okeanı resurslarının inkişafı və istifadəsi problemləri;
- kosmik fəzanın mənimsənilməsi və s.

Ətraf mühit problemləri:

- iqlimin qorunması;
- ətraf mühitin katastrofik çirklənməsi;
- qlobal istiləşmə; - ozon qatının məhv edilməsi;
- bioloji müxtəlifliyin azaldılması;
- təbii fəlakətlər
- kosmik fəzanın mənimsənilməsi və s.

Sosial problemlər:

- demoqrafik problem;
- yoxsulluğun və geriliyin aradan qaldırılması;
- beynəlxalq münaqişələr;
- terrorizm;
- mədəniyyət, təhsil məsələləri
- səhiyyə və s.

Ən vacib məsələlərin dairəsini daraltmaq üçün onların bəzilərini daha ətraflı nəzərdən keçirək.

1. Sülh problemi və silahsızlaşdırma XIX əsrin sonlarından strateji təhlükəsizliyin əsas problemidir və İkinci Dünya müharibəsi dəhşətindən

sonra XX əsrdə silahlı qüvvələr və silahsızlaşdırma üzərində nəzarət var idi və hələ də var . BMT və bəzi başqa beynəlxalq təşkilatlar bu məsələnin nüvə, konvensiya və bioloji silahlar kimi üç əsas sahəsinə nəzarət etmək üçün addımlar atmışlar. Lakin problem ondan ibarətdir ki, silah istehsalı və satışını məhdudlaşdıran çoxsaylı razılaşma və müqavilələrə baxmayaraq, dünya ictimaiyyəti ümumi silahsızlaşdırma ilə bağlı ətraflı bir proqram hazırlamamışdır. Müxtəlif təşkilatların statistikasına görə, 2013-ci ildə dünya silah xərcləri 1,75 trilyona çatmışdır. Eyni zamanda bu məbləğin təxminən 50% -i ABŞ-ın payına düşür.

2. Xammal və enerji problemi planetin mineral ehtiyatlarının məhdud miqdarda əsasını təşkil edən qlobal problemdir. Bəzi statistik məlumatlara görə, yaxın gələcəkdə mövcud neft və qaz ehtiyatlarının tükənməsi və eləcə də digər mühüm ehtiyatların tükənməsi baş verəcək: dəmir və mis filizi, nikel, manqan, alüminium, xrom və s.
3. Demoqrafik problem - bu qlobal problem dünyanın müxtəlif bölgələrində fərqli dərəcədə özünü göstərən iki əsas amilə malikdir. Birincisi, demoqrafik bumdur, daha doğrusu, dünyanın bəzi inkişaf etməkdə olan dövlətlərində geometrik inkişafda əhalinin artması. İkincisi, bu, inkişaf etmiş Qərb ölkələrində olduğu kimi əhalinin demoqrafik yaşlanmasına görə, diametrik baxımından əks hadisədir. Qeyd edək ki, əhalinin böyüməsi problem deyil, o dünyanın bir çox regionlarında inkişafın geriləməsi və əvvəllər qeyd olunduğu kimi, dünyanın təbii ehtiyatlarının tükənməsi ilə əlaqədar mənfi xarakter əldə edir.
4. Beynəlxalq terrorizm problemi. Terrorizm XIX əsrin sonundan XX əsrin əvvəllərinə qədər dünya təzyiqinin bir qolu kimi tədricən dünya çevrilməsinin ən qorxuducu alətlərindən birinə çevrilərək qlobal bir problem yaratdı. Əgər XX əsrin sonlarında terrorizm bəşəriyyətin qlobal problemlərinə daxil edilmirdisə, hazırda terrorizm dünyanın əsas problemlərindən biri halına gəlmişdir.
5. Yoxsulluq problemi ən vacib qlobal problemlərdən biridir. Yoxsulluq, ən sadə və ümumi mənada əhalinin yaşayış şəraitinin yarıdan çoxunu təmin etmək qabiliyyətinin olmamasını nəzərdə tutur. Ancaq bu mərhələdə yoxsulluğun miqyası yalnız bəzi bölgələrin yerli inkişafı üçün deyil, eyni zamanda dünya üçün böyük təhlükə ola bilər. Yoxsulluq problemi əsas qlobal problemlərdən biridir.
6. Şimal-Cənub problemi inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan dövlətlər arasında iqtisadi əlaqələr məsələsidir. Əslində, problem əksər inkişaf

etmiş ölkələrin dünyanın iqtisadi balanssızlığını aradan qaldırmaq üçün müxtəlif iqtisadi güzəştlər əldə edə bilməməsindən ibarətdir.

Özey (2001) İnsanlığı yaxından maraqlandıran müasir dünyada ortaya çıxan bu problemləri aşağıdakı kimi yekunlaşdırmışdır:

- Ətraf mühit problemləri ϖ Enerji problemi
- İnsan irqi, etnik qrup, dil, dini, məzhəbi və cinsi ayrı-seçkilik kimi pozuntulardan yaranan problemlər
- Quraqlıq və aclıq problemi
- Əhali artımı
- sərhəd mübahisələri
- Müharibələr və silahlanma problemi
- Su problemi
- Şəhərləşmə problemləri
- Terrorla əlaqədar problemlər
- Həyat və sağlamlıq problemləri
- İdarəetmə məsələləri

Sayhan və Çamurcu (2013) araşdırmasında, müasir dünyanın problemlərini aşağıdakı mövzularda qiymətləndirilmişdir:

- Əhali problemləri (əhali artımı, yoxsulluq, aclıq, həddindən artıq istehlak və həddindən artıq qidalanma, işsizlik, insan hüquqlarının pozulması [döyüşlər, işğallar və müstəmləkəçilik, soyqırım, işgəncə, edam, edam və pozuntular, qaçqın problemi, ərəb baharı], irqçilik və terror)
- Qloballaşma və onun problemləri
- Təbii ehtiyatlar və məhdudluğu (yer altı və yer üstü qaynaqların məhdudluğu, yer altı təbii ehtiyatların sürətlə tükənməsi və ətraf problemi, su qaynaqları problemləri, meşə qaynaqları problemləri, torpaq qaynaqları problemləri, qatı tullantı problemi)
- İqlim dəyişməsi (qlobal istiləşmə, istixana qazları və istixana təsiri)
- Təbii və bəşəri fəlakətlər (zəlzələ, tsunami, vulkan, eroziya, epidemiya xəstəliklər, böcək istilaları, meşə yanğınları, qırğınlar və soyqırımları, kütləvi qırğın silahları və təsirləri, partlayışlar, ətraf fəlakətləri)
- Enerji ehtiyacları və problemi (bərpa edilə bilməyən enerji mənbələri ilə bərpa edilən enerji mənbələri problemi)
- Siniflər ümumiyyətlə qiymətləndirildikdə yaranan problemlər; ekoloji problemlər, təbii fəlakətlər, əhali ilə bağlı problemlər, siyasi problemlər və qloballaşma problemləri.

Qlobal problemlərin əsas yaranma səbəbləri . Dünya iqtisadiyyatının indiki dövrünün xarakterik cəhətlərindən ən birincisi keyfiyyətcə yeni və bir-birilə sıx münasibətdə olan qlobal problemlərin meydana gəlməsi və kəskinləşməsidir. Onların ortaya çıxmağı da dünya ictimaiyyəti ilə bütün dövlətlərin diqqətini cəlb etməsi, istehsalın maddi əsasının genişlənməsi və dünya əhalisinin dayanmadan artmağı kimi obyektiv proseslə əlaqəlidir. Kəskinləşməyinin səbəbi isə yüksək templə sürətlənmiş elmi texniki inqilabdır. Bunu da nəzərə almaq vacibdir ki,elmi texniki inqilab bütün ölkələrdə eyni templə, eyni şəkildə inkişaf etmir. Bundan əlavə, dövlətlərin bu məsələyə münasibəti də fərqlidir. Elmi-texniki nailiyyətlərdən istehsalda istifadə edən zaman problemlərə kompleks əlaqələrin olmaması və yaxud da imkanlı ölkənin başqa ölkələrdə məhsuldar qüvvələrin inkişaf etdirilməsi şüarı ilə əks nəticələri nəzərə almadan elmi-texniki inqilabın nailiyyətlərini tətbiq etməsi son olaraq onları dünyada qlobal problemlərin yaranması və kəskinləşməsinin müəlliflərinə çevirir.

Beləliklə, bir və bir qrup dövlətin texniki və elmi nailiyyətlərdən doğru istifadə etməməsi bütün bəşəriyyət üçün problemlər əmələ gətirə bilər.

Bu və başqa səbəblərdən dünyada yaranan qlobal problemlərə xammal-mineral ilə enerji,ətraf mühitin mühafizəsi , aclıqla və təhlükəli xəstəliklərlə mübarizə, faydalı demoqrafik siyasətin işlənib hazırlanması, kosmos ilə dünya okeanının mənimsənilməsi, yeni yaranmış dövlətlərin iqtisadi və elmi-texniki gərginliyinin aradan götürülməsi, sülh ilə beynəlxalq əməkdaşlığın bərqərar olunub möhkəmlənməsi, sivilizasiyasını məhv etməyə malik qızğın silahlanmanın dayandırılması,urbanizasiya prosesinin idarə edilməsi, planetin qlobal istiləşmə kimi başqa problemlər daxildir.

Qlobal problemlərin səbəbləri:

• təbii sərvətlərin sərf edilməsində kəskin və çox vaxt əsası olmayan artım;

• istehsalın ətraf mühitə mənfi təsirləri, insanların ekoloji şəraitinin pisləşməsi;

• sənayeləşmiş və inkişaf etməkdə olan dövlətlər arasında sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsində qeyri-bərabərliyin artması;

• insan sivilizasiyasının mövcudluğunu təhdid edən kütləvi qırğın silahlarının yaradılması.

Qlobal problemlər iqtisadiyyat, siyasət, mədəniyyət və s. sahələrində məhsuldar qüvvələrin inkişafında keyfiyyətli dəyişikliklərin nəticəsidir, çünki onlar yalnız bir elm baxımından izah edilə bilməz. İnsanın iqtisadi fəaliyyəti ilə şərtlənən bəzi təzahürlərini nəzərdən keçirək.

İnsanlığı qlobal ziddiyyətlərə gətirib çıxaran ən vacib səbəb, ilk növbədə, böyük istehsal gücünün yığılmasıdır. Bu, təbiətə təzyiq göstərdi və öz resurslarının tükənməsinə səbəb oldu. Əsrin əvvəlindən dünya əhalisi 3 dəfə, iqtisadi fəaliyyətin həcmi isə 20 dəfə artıb. Post-industrializmə keçid sosial məhsulun hədəfini dəyişdi. Maksimum mənfəətin arxasınca, istehsalın intensiv inkişafına keçid struktur böhranları, qeyri-bərabər inkişaf, münaqişənin artması ilə müşayiət olundu. Bu, insanın özünü bioloji bir varlıq kimi təhlükə altına alan hərbi işlərdə bir sıçrayışa şərait yaratdı.

Qlobal problemlərin ağırlaşmasında yer elmi və texnoloji inkişaf xüsusi tutur. Ətraf mühitə təsirinin miqyası bəşəriyyətin inkişafı tarixində bənzərlik daşımır. Təbii mühit yalnız tullantı məhsulları ilə deyil, eyni zamanda təbii proseslərin təsiri altında ayrılmayan istehsal fəaliyyətinin tamamilə yeni maddələrlə dərinləşmişdir. Ətraf mühitin çirklənməsi və tullantıların idarə edilməsi problemi (xüsusilə radioaktiv tullantılar) planetar bir hala gəlmişdir.

Müxtəlif ölkələrin inkişaf səviyyəsi arasında bir boşluq var. Dünya əhalisinin xeyli hissəsi inkişaf etməkdə olan dövlətlərdə yaşayır. Bu ölkələr təbii sərvətlərin əhəmiyyətli bir ehtiyatına malikdirlər, lakin dünyanın ümumi məhsulunun daha kiçik bir hissəsini istehsal edirlər. İqtisadi cəhətdən az inkişaf etmək yoxsulluq, dözümsüzlük, sosial qeyri-sabitlik, təcavüzkarlıq yaradır. Buna baxmayaraq, inkişaf etmiş ölkələr həyat səviyyəsini yüksək saxlamaq üçün inkişaf etməkdə olan ölkələri daimi iqtisadi və sosial geriləməsinə məhkum edərək onların resurslarından istifadəyə davam edirlər. Bu, qlobal qeyri-sabitlik və sosial gərginlik vəziyyətinə gətirib çıxarır.

Bəşəriyyətin mədəni nailiyyətləri (doğumun ölümdən artıq artması) də mənfi bir nəticəyə səbəb olur - biosferə antropogen təzyiq artır. Bu təbii ehtiyatların çatışmazlığına gətirib çıxarır. Antropogen təzyiqi azaltmaq üçün elm adamları depopulyasiya, əhali nəzarətini təklif edirlər.

İstifadə olunan ədəbiyyatlar:

- Aslanoğlu, E. (2011) Küresel Ekonomik Kriz ve İktisat Politikaları, içinde: Gökçer Özgür ve Hakan Yetkiner, Zor Zamanlarda İktisat, Efil Yayınevi, Genel Yayın No: 108.
- Aktan, C. C. (2002) Gelir Dağılımında Adalet(siz)lik ve Gelir Eşit(siz)liği: Terminoloji, Temel Kavramlar, ve Ölçüm Yöntemleri, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, 1-21

- Demir, L. (2009) Küreselleşme ve Terör, T.C. Afyon Kocatepe Üniversitesi, S.B.E. Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Heywood, A. (2013) Küresel Siyaset, Çevirenler: Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir, Adres Yayınları, 1. Baskı.
- https://doi.org/10.25272/j.2149-8385.2017.3.4.21

Mövzu 3. Qlobal siyasətin dərk edilməsi və ona təsir edən mexanizmlər

Plan:

1. *Qloballaşma və qlobal sosial siyasətə ehtiyac*
2. *Beynəlxalq Təşkilatlar*
3. *Birləşmiş Millətlər Təşkilatının sosial məqsədli orqan və təşkilatları*
4. *Qlobal problemlərinin həlli üçün təkliflər*
5. *Sosial müdafiə konsepsiyasında islahat: yeni sosial siyasət yanaşması*
6. *Sosial Müdafiənin Yenidən Yaranması*
7. *Sosial müdafiənin yüksəlişinin əsas qlobal amilləri*
8. *Yerlidən Qlobal Universal sosial müdafiəyə keçid*
9. *Sosial Müdafiə anlayışına yenidən baxış*

Qloballaşma və qlobal sosial siyasətə ehtiyac."Yeni liberal" doktrinasının bazar prosesinin qarşısında duran maneələri aradan qaldıraraq daha sağlam fəaliyyət göstərəcəyi, bunun isə qlobal rifahı yüksəldəcəyi və qlobal əhəmiyyət kəsb edən sosial problemlərin effektiv həlli ilə bağlı fərziyyəsi indiyədək həyata keçirilməmişdir. və qlobal problemlərin yaxın gələcəkdə həlli mümkün görünmür. Ümumdünya Ticarət Təşkilatı və digər beynəlxalq təşkilatlar Yeni Liberal doktrina çərçivəsində beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin formalaşmasına mühüm töhfələr vermişlər. Bu, dünya ticarət və maliyyə hərəkatlarına əhəmiyyətli canlılıq gətirdi. Lakin iqtisadi səviyyədə müşahidə olunan canlılığa baxmayaraq, qlobal sosial problemlərin həllində ciddi irəliləyiş əldə olunmayıb. Qloballaşma prosesi qlobal rifaha və qlobal səviyyədə rifahın yayılmasına səbəb olmayıb. Rifah dünyadakı bəzi cəmiyyətlərin imtiyazı olaraq qalır. Kütləvi yoxsulluq və müxtəlif sosial təbəqələrin ağır iş şəraiti nəticəsində yaranan kütləvi yoxsulluq beynəlxalq münasibətlərdə mühüm problem kimi mövcud olmaqda davam edir. Qloballaşma prosesi sosial problemlərin həllinə

gözlənilən/ümid edildiyi kimi töhfə vermədi. Qloballaşma kontekstində baş verən proseslər müəyyən siyasi müdaxilələrlə idarə olunmasa və ya tənzimlənməsə, qlobal sosial problemlərin həll oluna bilməyəcəyini iddia etmək mümkün görünür. Beynəlxalq sosial problemlər ancaq müəyyən müdaxilə ilə, müəyyən beynəlxalq sosial siyasətin effektiv şəkildə aparılması ilə həll oluna bilər və ya bu problemlərin həllinə müəyyən töhfə vermək olar. Beynəlxalq siyasi tənzimləmələrlə beynəlxalq sosial nizam qurmaqla fərdin əsas ehtiyaclarını ödəmək, müəyyən beynəlxalq sosial standartları gətirmək və qlobal miqyasda tətbiq etmək mümkündür. İnsani həyatı davam etdirmək üçün bazar prosesinin axını çərçivəsində "əsas malların" tədarükü təmin edilə bilməz. Qloballaşma prosesi onu yönləndirən institut və aktorların xüsusiyyətlərinə uyğun formalaşdığından, sözügedən prosesin mahiyyətini müəyyən etmək, yəni inkişafları yalnız bazar qüvvələrinin ixtiyarına vermək sosial baxımdan istənilən nəticəni vermir. Odur ki, qloballaşma prosesinin qlobal səviyyədə fəal olan müəyyən qurumların rolları ilə daha sosial xarakter alacağını gözləmək olar.

Qloballaşma böyük maraq doğuran mövzu olub və son illərdə sosial elm dairələri tərəfindən müzakirə olunur. Qloballaşma prosesinin özü maraq doğursa da, sözügedən prosesi müşayiət edən qlobal gəlir bölgüsündəki qeyri-bərabərliyin artması, kütləvi yoxsulluq, bir sözlə, sözügedən inkişafın sosial ölçüsü və nəticələri, bu problemin həlli istiqamətində görülən səylər, bütövlükdə qloballaşma prosesinin inkişafı ilə bağlı problemin həlli istiqamətində görülən işlər Birləşmiş Millətlər çərçivəsində lazımi səviyyədə araşdırılmamışdır. Qloballaşma prosesinin qeyri-Qərb cəmiyyətləri üçün yaxşı nəticələr verəcəyinə dair nikbinliyin hökm sürdüyü beynəlxalq mühitdə 1995-ci ildə BMT-nin Kopenhagen Ümumdünya Sosial Sammiti keçirilmiş və bir sıra qərarlar qəbul edilmişdir. Oxşar, lakin daha optimist qərarlar 2000-ci il sentyabrın 6-da Nyu-Yorkda 189 dövlətin iştirakı ilə keçirilən "Minilliyin Sammiti"nin yekun bəyannaməsində öz əksini tapmışdır.

BMT-nin üzvü olan yüzdən çox dövlət və hökumət başçısı bir araya gələrək, ölkələrinin qlobal hadisələrlə bağlı fikirlərini və gözləntilərini dünya ictimaiyyətinə açıqladılar. Beynəlxalq sistemin müəyyənedici elementi kimi "bir-birinin ardınca getməyən Sovet İttifaqı" məhv edildi və bəşəriyyətin birgə inkişafına əngəl sayılan sosializmin artıq deməyə sözü olmadığı qənaəti yarandı. Qeyri-Qərb cəmiyyətlərinin bəşəriyyətə tövhə verə biləcək yeni həyati təkliflər verə biləcəyinə inam da itmişdi. Liberal Qərb cəmiyyətlərinin inkişafı və inkişaf modeli yeganə variant kimi qəbul edilmiş, qeyri-qərb ölkələrinin və cəmiyyətlərinin inkişaf problemlərinin yaranmaqda olan "yeni beynəlxalq sülh

mühitində” daha yaxşı həll ediləcəyinə dair nikbinlik bunun qəbulu ilə genişlənmişdir. Sammitin yekun bəyannaməsində 2015-ci ilə qədər dünyada yoxsulluğun iki dəfə azaldılması, bütün insanların həyat səviyyəsinin məqbul “insani səviyyəyə” yüksəldilməsi qərara alındı.

Sammitin digər mühüm qərarları a) qlobal səviyyədə məhsuldar (məhsuldar) məşğulluq, b) qlobal yoxsulluqla mübarizə və c) qlobal sosial inteqrasiyanın təmin edilməsi kimi müəyyən edilmişdi. Artıq insan hüquqlarının qlobal şəkildə bərqərar olmasına heç bir maneə qalmadı və bütün xalqların inkişaf və inkişaf hüquqları bir daha vurğulanırdı. Zirvə sənədlərində öz əksini tapmasada, lakin əsas qəbul kimi rifahın qlobal səviyyədə geniş yayıla biləcəyi və qeyri-Qərb cəmiyyətlərinin də qlobal rifahdan pay ala biləcəyi üstüörtülü şəkildə qəbul edildi. Bu səbəbdən Sammitdə çox mühüm qərar qəbul edildi və qlobal standartlarının müəyyən edilməsilə 2015-ci ilə qədər qlobal yoxsulluğun iki dəfə azaldılması qəbul edildi. Qlobal problemlərin həlli qlobal iştirak və effektiv alətlərin mövcudluğunu tələb edir. Bununla belə, effektiv alətlər sənaye ölkələrinin nəzarəti altındadır. Sənaye ölkələri üstünlüklərini əsasən qlobal fəaliyyətləri nəticəsində əldə etmişlər, lakin qlobal problemlərin həllinə töhfə verməyiblər. Başqa sözlə, qlobal problemlərin həllinə əsas töhfəni əlində effektiv alətlər olan sənaye ölkələrindən gözləmək düzgün nəticə olardı. Əslində sənayeləşmiş ölkələrin yoxsul ölkələrin məhsullarına öz bazarlarını açaraq inkişaf problemlərinin həllinə töhfə verə bilməyəcəyi tezisi 1970-ci illərdən etibarən cənub ölkələrinin tezisi kimi gündəmə gəlmiş, lakin heç bir irəliləyiş əldə edilməmişdir. BMT-nin Baş katibi Kofi Annan Minilliyin Sammitində inkişafetmiş və sənayeləşmiş ölkələrin buna töhfəsi məsələsini gündəmə gətirmişdi. Qloballaşmanın nəticələri qlobal institutların xüsusiyyətləri ilə sıx bağlıdır. Beynəlxalq institutları müəyyən qaydalar sistemini müəyyən edən, qlobal münasibətlərdə və qarşılıqlı fəaliyyətdə iştirak edən aktorların davranışının necə olması və ya hansı nəticənin olması lazım olduğunu müəyyən edən və ya təsir göstərən sanksiya gücünə malik amillər kimi müəyyən etmək olar. Odur ki, qloballaşmanın sosial siyasət baxımından istədiyi nəticəni verməsi qlobal qüvvəyə malik müəyyən qurumların və transmilli fəaliyyətə qadir olan aktyorların davranışlarının müəyyən qaydalar çərçivəsində tənzimlənməsini tələb edir. İqtisadi qloballaşma bazar qüvvələrinin qloballaşmasının nəticəsi kimi müəyyən edilir. Qlobal resursların qiymətləndirilməsi və spesifik yenidən bölüşdürülməsi arzuolunmaz nəticələrin ortaya çıxmasını məhdudlaşdıra bilər ki, bu da müəyyən rəqabət qaydaları, o cümlədən beynəlxalq investisiya və ticarətin sosial məqsədləri çərçivəsində tənzimlənə və idarə oluna bilər. Lakin

məlum olduğu kimi, Yeni Liberal doktrina qloballaşma prosesinin hərəkətverici qüvvə kimi bazar subyektlərinin sərbəst hərəkəti ilə daha uğurlu nəticə verəcəyini və buna görə də siyasi müdaxilələrin sözügedən prosesə mənfi təsir edəcəyini müdafiə edir. Bazar qüvvələrinin milli dövlət səviyyəsində sosial rifaha töhfə verdiyi kimi, bu aktorların qlobal səviyyədə sərbəst hərəkət edərək qlobal rifahın artmasına töhfə verə biləcəyinə ümid edilir. Nəticədə qloballaşmanın qorxulduğu kimi qlobal səviyyədə kütləvi işsizliyə və ya yoxsulluğa səbəb olmaq əvəzinə, daha mənalı məşğulluğa və qlobal səviyyədə yoxsulluqla mübarizə aparacağına diqqət çəkilir. Buna görə də, bazar qüvvələrini təmin etməklə, yəni maneələr yaratmadan qeyri-dövlət ticarət razılaşmalarında iştirak etməlidir. İşçi qüvvəsinin qlobal hərəkatlarının müəyyən formada təşkili ilə bağlı mübahisəli məsələ də eyni fikrin tərəfdarları tərəfindən ifadə edilir.

Kütləvi hərəkətlərin işçi miqrasiyasını kütləvi səfərbərliyə imkan verərək arzuolunmaz siyasi nəticələrə gətirib çıxaracağı düşünülür. Buna görə də, neo-liberal diskursa bağlı tədqiqatçılar qlobal mobillik kontekstində əmək miqrasiyasının hökumət qaydaları ilə məhdudlaşdırılmasında heç bir ziddiyyət görmürlər. Lakin bu, özlüyündə bir ziddiyyət ehtiva edir. Necə ki, işçi qüvvəsinin məhdudlaşdırılması və siyasi müdaxilə baş verir, malların və istehsal amillərinin sərhədlərarası hərəkətinin müəyyən tənzimlənməsi sosial siyasət baxımından arzu olunan nəticələrə kömək edə bilər. Qlobal sosial siyasətin beynəlxalq nizamın sabitləşməsinə müsbət təsir edəcəyi şübhəsizdir. Bu səbəbdən beynəlxalq ictimai nizamın müəyyən qaydalar çərçivəsində təmin edilməsi beynəlxalq nizamın sabit keyfiyyət nümayiş etdirməsi üçün bir zərurət olacaqdır. Beynəlxalq sosial sistemin qurulması anarxik dünya düzənində yalnız müəyyən dövlətlərarası tənzimləmə tələb edir. Hələ də həlledici əhəmiyyətini qoruyub saxlayan milli dövlətlər siyasi həlledici aktorlar kimi beynəlxalq müqavilə və qaydaların legitimlik alətləri olmaqda davam edirlər. Bu səbəbdən də beynəlxalq ictimai nizamın müəyyən qaydalar çərçivəsində qurulmasında dövlətlərarası razılaşmaların həlledici olacağı şübhəsizdir. Əslində, A. F. von Hayek kimi neo-liberal nəzəriyyənin görkəmli adları sənaye ölkələrində tətbiq olunan “sosial rifah dövləti” siyasətini tənqid edirdilər. Hayek "sosial rifah dövləti" anlayışını tənqid edən liberal mütəfəkkirdir və onun fikirləri əhəmiyyətli təsir göstərmişdir. Hayekin fikrincə, bazar qüvvələrinin əldə etdiyi sərvətin bazarda bölüşdürülməsi ancaq bazar subyektləri arasında mümkün idi. Müvafiq olaraq, bazar qüvvələri “sosial dövlətin” xərclərini daşıyır. Ona görə də sosial dövlətin müəyyən sosial qruplar tərəfindən hüquq kimi irəli sürülməsi

qəribə hesab olunur və sosial problemlərin bazar prosesində tələb-təklif münasibətinə daxil olan aktorlar tərəfindən kortəbii şəkildə həll oluna biləcəyi güman edilir. Bununla belə, Hayekin ümid etdiyi kimi, bazar mexanizminin bütün iştirakçıları öz paylarını artırmaq üçün kifayət qədər uğurlu deyillər. Əslində, hamıya məlumdur ki, fəhlə sinfi fərdi səviyyədə öz fundamental problemlərini həll edə bilməz. Bu səbəbdən böyük birliklər yarandı və dövlət əsas ehtiyacların ödənilməsi məsuliyyətini öz üzərinə götürməli oldu. Yoxsulluq probleminin həllini bazar şərtlərinin tənzimləyici gücündən gözləmək çox vaxt məyusluqla nəticələnir. İnsan həyatı üçün qida, sığınacaq və geyim kimi "əsas malların" tədarükünə tənzimləyici qüvvə kimi dövlətin müdaxiləsi müəyyən həll yolu təklif edə bilmişdir. Hayek kimi bir çox liberal ənənə tədqiqatçılarının fikrincə, azad cəmiyyətdə hər bir aktyorun öz mənafeyini və rasional davranışını güdməsi problemin həlli və ictimai sərvət mənbəyi hesab olunur. Müvafiq olaraq, ictimai maraq yalnız fərdi maraqların həyata keçirilməsi ilə əldə edilə bilər. Odur ki, dövlətin müdaxiləsi yalnız bazar prosesinin sağlam fəaliyyətinə (dövlətin iflası) ziyan vuracaq. Lakin bütün bu iddialara baxmayaraq, inkişaf etmiş Qərb cəmiyyətlərində sosial təminat siyasəti ilə müəyyən tənzimləmələrin aparılması zərurəti və beləliklə, hər bir fərdin yaşayış şəraitinin minimum və ya əsas ehtiyacını təmin etmək səyləri müxtəlif forma və intensivliklərdə davam edir (Məsələn, AB- Sosial Xartiya). Məlumdur ki, müxtəlif sosial institutlar və təşkilatlar sosial problemlərin həlli istiqamətində fəaliyyət göstərərək əsas ehtiyacları ödəmək üçün öz səylərini davam etdirirlər. Bunu əsasən liberal cəmiyyətlərin bazar qüvvələrinə qarşı skeptisizmi (bazar uğursuzluğu) ilə izah etmək müəyyən dərəcədə mümkün görünür. Yuxarıda qeyd olunan təcrübələrin millət-cəmiyyət səviyyəsində ötürülməsi və beynəlxalq sistemə tətbiqi mühüm qazanclar verəcək və müəyyən sabitliyin yaranmasına və qorunub saxlanmasına öz töhfəsini verəcəkdir. Qərb qeyri-Qərb cəmiyyətlərinin sərvətlərini mənimsədiyi dərəcədə, qeyri-Qərb cəmiyyətlərində bu münasibətlərin bədəlini çəkməlidir. Başqa sözlə, qlobal səviyyədə fəaliyyət göstərən Qərb şirkətləri sözügedən dəyəri öz üzərinə götürərək mənfəət dərəcələrində "qurban" verməlidirlər. Lakin beynəlxalq sosial nizamın bərqərar olması üçün bu şirkətlərin nə dərəcədə bu xərci çəkməyə hazır olmasının müəyyən edilməsi vacib məsələdir. Kapitalın artım meylləri, beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin intensivliyi, dünya bazarının mövcudluğu və bazarın fəaliyyət göstərməsi müəyyən ictimai münasibətlərin məhsuludur və bu ictimai münasibətlərin müəyyən axınını da müəyyən şəkildə formalaşdırır. Ona görə də ictimai münasibətlər təkcə milli dövlətin sərhədləri daxilində deyil, həm də qlobal

səviyyədə reallaşan münasibətlərlə formalaşır. Başqa sözlə desək, qlobal səviyyədə istehsal-istehlak münasibətlərinin müəyyən gedişi nəticəsində bu münasibətlərdə iştirak edən cəmiyyətlər və ya sosial seqmentlər istehsal-istehlak münasibətlərinin yaratdığı sərvətdən bərabər pay ala bilmirlər və müəyyən seqmentlər və ya cəmiyyətlərdə daim və müntəzəm olaraq digərləri ilə müqayisədə bəzi sosial təbəqələrin hətta öz əsas ehtiyaclarını belə ödəyə bilməməsi beynəlxalq yoxsulluğun qlobal səviyyədə müəyyən münasibət növlərinin tənzimlənməsi ilə bağlı olduğu ehtimalını gücləndirir. Odur ki, bazar qüvvələrinin qeyri-adekvatlığının aradan qaldırılması və müəyyən şəkildə beynəlxalq səviyyədə ictimai nizamın qurulması zərurət kimi ortaya çıxır. Əslində məlumdur ki, Qərbdə toplanan sərvət, qeyri-qərb cəmiyyətlərində isə böyük bədbəxtlik davam edir. Bununla belə, inkişaf etmiş Qərb ölkələri öz sərvətlərini dünyadan təcrid etməklə əldə etməmişlər, əksinə, digər dünya cəmiyyətləri ilə müəyyən növ münasibətlərə borcludurlar. Yoxsulluq ancaq beynəlxalq siyasi müdaxilələrlə aradan qaldırıla və ya azalda bilər; inkişaflar bazar qüvvələrinin "xoşməramına" buraxılmamalıdır. Faktiki olaraq dünyada gəlir artımı və bölgüsindəki disbalans Qərb ölkələrinin xeyrinə inkişaf etməkdə davam edir. Zənginlər daha da varlanır və zəngin və kasıb ölkələr arasında gəlir bölgüsündə uçurum getdikcə dərinləşir. BMTİP və Dünya Bankının məlumatlarına görə, 1980-2001-ci illər arasında Dünya Ümumi Daxili Məhsulunun 4/5-dən çoxu inkişaf etmiş klassik sənaye ölkələrinin payına düşmüşdür. İnkişaf etmiş zəngin sənaye ölkələrinin ÜDM-i 2001-ci ildə 7,9 Trilyon ABŞ dollarından 25,5 trilyon ABŞ dollarına yüksəldiyi halda, qalan ölkələrin ÜDM-i 1980-ci ildəki 3,1 trilyon ABŞ dollarından 2001-ci ilə qədər artmışdır, lakin 6,0 trilyon ABŞ dollarına yüksəlmişdir. Uşaqların kütləvi səfalətdən və ağır iş şəraitindən nə dərəcədə təsirləndiyini BƏT və UNICEF də nümayiş etdirib. BƏT-in məlumatına görə, yaşı 14 və ondan aşağı olan 250 milyon uşaq işləyir, onlardan 80 milyonu ağır iş şəraitində işləməyə göndərilir. 1999-cu ildə BƏT uşaqların vəziyyətini yaxşılaşdıran bir sıra qətnamələr (konvensiyalar) qəbul edib və onları öz üzvlərinin qəbul etməsi üçün təklif edib. Bu qətnamələr 74 üzv dövlət tərəfindən imzalanmış və 2000-ci ildə qüvvəyə minmişdir. BƏT qarşıdakı on il ərzində 14 yaşına çatmamış uşaqların təhlükəli işlərdə işləməsinin qarşısını almağı hədəflədiyini bəyan edib. UNİCEF-in 2000-ci il dekabr tarixli hesabatına əsasən, Afrika və Asiyada uşaq ölümlərinin dərəcəsinə diqqət çəkilmiş və dünyada hər gün 5 və daha kiçik yaşda otuz min uşağın öldüyü bildirilmişdir. Beynəlxalq Münasibətlər ədəbiyyatında tez-tez qeyd edilir ki, beynəlxalq təşkilatlar müəyyən dövlətlərin mənafelərinin dərk

edilməsi əsasında təşkil olunur və müəyyən maraqların həyata keçirilməsi üçün alətlərdir. Məlumdur ki, müəyyən dövlətlər qeyd olunan təşkilatlar çərçivəsində digər dövlətlərin müəyyən davranışlara malik olmasını tələb edən qayda və normalar qoyaraq öz davranışlarını məhdudlaşdırmaq istəyirlər, lakin bu norma və qaydalar həm də onların öz davranışlarını müəyyən dərəcədə məhdudlaşdırır. Odur ki, beynəlxalq təşkilatların məhdud da olsa, dövlətin hərəkətini tənzimləmək və istiqamətləndirmək kimi müəyyən funksiyaya malik olduğunu iddia etmək olar. Qeyd edək ki, bu təşkilatlar beynəlxalq sistemi dəyişdirmək gücünə malik olmasalar da, məhdud təsir imkanlarına malikdirlər. Belə olan halda, beynəlxalq sosial sifarişin müəyyən funksiyaları yerinə yetirə biləcək keyfiyyət əldə etməsi və qlobal səviyyədə gəlir bölgüsündə böyük uçurumu aradan qaldırmağa töhfə verməsi mümkündür. Beynəlxalq iqtisadi sistemin qaydalarının sosial elementlərlə zənginləşdirilməsi beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin sağlam fəaliyyətini məhdudlaşdıran deyil, dəstəkləyən amil olacaqdır. Beynəlxalq sosial nizamın qlobal müstəvidə olması sözügedən nizamın bərqərar olması üçün milli dövlət hökumətlərinin əməkdaşlığını zəruri edir, çünki yuxarıda qeyd edildiyi kimi, beynəlxalq sistemdəki anarxik quruluşa görə mərkəzləşdirilmiş tənzimləmə ilə mümkün deyildir. Ancaq Ümumdünya Ticarət Təşkilatı qaydalarının sanksiya gücü çərçivəsində beynəlxalq ticarətin icrası kimi bir tənzimləmənin sosial nizam üçün etibarlı olması qeyri-mümkün deyil. Bununla belə, ictimai nizam qaydalarına riayət etmək zərurəti milli dövlətlər tərəfindən hörmət ediləcək və müəyyən bir hegemon güc(lər) tərəfindən dəstəklənəcək bir quruluşda olması vacibdir. Əks halda, milli dövlət öz üzərinə düşəni etməkdən çəkinəcək. Sosial zərurəti özündə ehtiva edən qaydalara əməl etməyən dövlətin qınama kimi müəyyən şəkildə sanksiyaya məruz qalması mənalı olardı. Uyğun çevik mexanizm dövlətlərin iştirakını təşviq edən və onların qaydalardan yayınma meylinin qarşısını alan tənzimləmələri əhatə etməlidir. Təbii ki, təkcə Ümumdünya Ticarət Təşkilatının norma və qaydalarına deyil, həm də ətraf mühitin qorunmasına, davamlı inkişafın tələblərinə uyğun qaydalara və kütləvi yoxsulluğa qarşı mübarizəyə töhfə verəcək qayda və normaların inteqrasiyası, iş nizamı və ümumilikdə qlobal sosial nizam uyğun, həmçinin təsirli olardı. Bununla belə, mövcud beynəlxalq nizamda ticarətdə maraqlı olan tərəflərin sosial mühit və sosial tənzimləmə xərclərinə tərəfdaş olmaq istəməməsi və Ümumdünya Ticarət Təşkilatı kimi təsirli bir qlobal təşkilat üçün göstərilən səylər bu qayda və normalar indiyədək nəticə verməyib. Bununla belə, əmək və sosial problemlərin həlli üçün həll yolları hazırlamağı hədəfləyən BMT təşkilatları da var. Bu təşkilatların

Beynəlxalq Valyuta Fondu və ya Ümumdünya Ticarət Təşkilatı kimi effektivliyə nail olduqlarını iddia etmək çətin olsa da, onlar mühüm funksiyaları yerinə yetirirlər.

Beynəlxalq Əmək Təşkilatı(BƏT). Təşkilat əsasən iş və sosial normaların müəyyən standartlar şəklində təyin olunmasını təmin edərək işçilərin iş şəraitini, sosial təminatını və iş həyatı standartlarını yaxşılaşdırmağı hədəfləyir. Təşkilat həm də kifayət qədər gəlir təmin edən məşğulluq sahələrinin tapılmasına, sosial və inkişaf problemlərinin həllinə kömək edir. 2001-ci ilə qədər 177 dövlət BƏT konvensiyasını imzalamış və müxtəlif ölkələrdə və regionlarda 44 filial açmışdır. Üzvlərin çoxluğuna baxmayaraq, bütün üzv dövlətlər Təşkilatın bütün standartlarını və tövsiyələrini təsdiqləməyib. Əsas qurum ildə bir dəfə, adətən iyun ayında Cenevrədə bütün üzvlərin iştirakı ilə toplanan Beynəlxalq Əmək Təşkilatı Konfransı təşkil edir. Üzv dövlətlər Təşkilatın işini nəzərdən keçirir və məcburi qaydalar müəyyən edir. İdarəetmə Şurası və Beynəlxalq Biznes Təşkilatı Təşkilatın digər orqanlarıdır. Beynəlxalq Məşğulluq Agentliyi elmi tədqiqatlar və digər bir sıra işlər yerinə yetirərık, sosial siyasət baxımından hansı norma və qaydaların qəbul edilməli və ya tətbiq edilməli olduğunu müəyyən etmək üçün, mərkəzi planlaşdırma və əlaqələndirmə vəzifəsini yerinə yetirməyə çalışır. İdarəetmə Şurası 56 üzvdən (onlardan 28-i hökumət nümayəndələri) ibarətdir. Şuranın digər üzvləri "Beynəlxalq Əmək Təşkilatı Konfransı"nda seçilmiş 14 işçi və 14 işəgötürən nümayəndələrindən ibarətdir. Təşkilatın Katibliyi Cenevrədədir və onun büdcəsi iki ildir və təxminən 500 milyon dollardır. Bununla belə, Təşkilat BMT-nin digər maliyyə resurslarından da faydalanır. BƏT 1919-cu ildə Versal Sülh Müqaviləsi çərçivəsində bəzi dövlətlərin və həmkarlar ittifaqlarının səyləri ilə uzlaşma nəticəsində yaradılmışdır. Onun təsis məqsədi "dünya sülhünün qorunması üçün sosial ədalət prinsipinə riayət etmək" və bu məqsədlə "beynəlxalq əməkdaşlığı həyata keçirməyə çalışmaq" kimi müəyyən edilmişdir. Rusiyada sosializmin dövlətə çevrilməsi, Birinci Dünya Müharibəsinin dağıntıları və uzun illərin sinfi inqilabi hərəkatları nəticəsində sarsılan sənaye cəmiyyətlərində sabitlik və sülh axtarışı həmkarlar ittifaqlarının işçilərin vəziyyətini yaxşılaşdırmaq səyləri ilə birləşdi və bütün tərəfləri qane edən əməkdaşlıq və BƏT-in institusionallaşması mümkün olmuşdur. 1946-cı ildə BMT çərçivəsində BƏT-ə ayrıca təşkilat statusu verilmiş və öz orqanları yaradılmışdır. Təşkilat indiyədək iş şəraitinin yaxşılaşdırılması üçün 370-ə yaxın konvensiya və tövsiyələr hazırlayıb. Bunlardan bəziləri (180) məcburi, digərləri isə məsləhət xarakteri daşıyır. Üzv dövlətlərin nümayəndələri bir il ərzində BƏT-in qərar və tövsiyələrini öz

müvafiq qurum və təşkilatlarına çatdırır və məlumatlandırır və qərarların icrası ilə bağlı hökumət səviyyəsində baş verənlər barədə BƏT orqanlarına hesabat verirlər. Bu hesabatlar beynəlxalq ekspertlər komissiyası tərəfindən qiymətləndirilir və əldə olunan rəy və tövsiyələr Beynəlxalq Əmək Təşkilatı Konfransının illik iclasında elan edilir. Üzv dövlətlər tərəfindən birləşmək azadlığının məhdudlaşdırılması və ya digər norma və qaydaların həyata keçirilməməsi ilə bağlı şikayətlər İnzibati Şuranın komissiyaları tərəfindən araşdırılır və qiymətləndirilir.

BƏT normaları bütün dövlətlərin öz sosial təminat sistemlərini inkişaf etdirmək səylərində nümunə kimi götürülür. Bununla belə, Təşkilatın əmək hüquqları və qanunvericilik baxımından eyni uğura imza atdığını iddia etmək çətindir. Bununla belə, kollektiv müqavilələr, tətillər, lokautlar, işçilərin təşkilatlanma formaları, məcburi əməyin ləğvi, işçilərin azadlığı və işçi qüvvəsindən sərbəst istifadə, iş həyatında hər cür ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılması kimi məsələlərə dair normalar , və iş həyatında qadın və kişi bərabərliyi qlobal etibarlılıq və ya əhəmiyyət qazanmışdır. Göstərilən sahələr üçün minimum səviyyədə müəyyən edilmiş standartlar tətbiq edilmişdir. BƏT-in fikrincə, bu standartların tam yaradılması və təkmilləşdirilməsi zamanla əldə oluna bilən məsələ hesab olunur. BƏT həm də qeyri-hökumət təşkilatlarına işləmək imkanı verməklə onlara tələblərini beynəlxalq platformada təqdim etmək imkanı verir. BƏT orqanlarının bir ölkədən dörd nümayəndəsi var - iki hökumət, bir işçi və bir işəgötürən nümayəndəsi. Belə ki, dövlətin cəmiyyətdə müəyyən maraqların ifadəsi və ya sözçüsü kimi məhdud yanaşmasına qarşı qeyri-dövlət iqtisadi subyektlərinin iştirakı ilə daha əhatəli araşdırma aparır. Dövlətin işçilərə vermək istəmədiyi hüquqlar müvafiq siniflər tərəfindən gündəmə gətirilə bilər. Bundan əlavə, hökumət ilə işçi və işəgötürənlərin nümayəndələri tətbiq olunan normaların nə olduğu barəsində müzakirələr etməklə ümumi zəmində görüşmək üçün əməkdaşlıq edirlər. Bu vəziyyət arzu olunanlarla həyata keçirilə bilən/tətbiq olunan standartların daha obyektiv müəyyənləşdirilməsinə imkan verir. Beləliklə, Təşkilat müvafiq tərəflərin əməkdaşlığını asanlaşdıran funksiyanı öz üzərinə götürür.

Təşkilat üzv dövlətlərin müəyyən edilmiş qaydalara uyğun olub-olmamasına nəzarət etmək üçün onlardan məlumat ala bilər və Təşkilatın norma və qaydalarını üzv dövlətlərin milli qanunlarında əks etdirilməsinə çalışır. Təşkilat dövlətlərin sosial və iş qaydası ilə bağlı ölkə hesabatları hazırlayır, müvafiq dövlətin nə qədər irəliləyiş əldə etdiyini və nələrin edilməsi lazım olduğunu ekspertlər vasitəsilə müəyyən etmək üçün araşdırmalar aparır. Bu

çərçivədə ölkələrin spesifik şərtləri nəzərə alınmaqla üzv dövlətlərin edə biləcəyi məhdudiyyətlərin düzgün müəyyənləşdirilməsinə töhfə verir. Sözügedən ekspertlər komitəsi müvafiq dövlətlərin işçi və işəgötürənlərinin və digər qeyri-hökumət təşkilatlarının nümayəndələrinin iştirakı ilə daha obyektiv və sosial aydınlaşdırma və qiymətləndirmə araşdırmalarına diqqət yetirir. Beləliklə, sosial siniflərin gözləntiləri ilə dövlətin edə biləcəkləri arasında əlaqə quraraq tətbiq oluna bilən normaları müəyyən etməyə çalışılır. BƏT-in norma və qaydalarının ciddi şəkildə pozulduğu hallar qeyd olunan hesabatlarla müəyyən edilir, bir tərəfdən normalara riayət olunması üçün müvafiq dövlətlərə təzyiq edilir, digər tərəfdən isə görüləcək işlərin necə görülməsi barədə göstərişlər verilir. Hazırlanmış hesabatların siyasi məqsədəuyğunluğuna diqqət yetirilməsi həmin hesabatlarla məsləhətçi funksiyanın da yerinə yetirilməsini nəzərdə tutur. Beləliklə, onlar öz hökumətləri qarşısında hər bir ölkədə müəyyən sosial və əmək qanunları yaratmağa və müvafiq nazirliklərin tövsiyələrini həyata keçirməyə təşviq olunurlar. Beynəlxalq müqavilələrin anarxik beynəlxalq şəraitdə həyata keçirilməsi üzv dövlətlərin könüllü iştirakı ilə mümkündür. Lakin hazırlanan hesabatlara verilən reaksiyalar göstərir ki, dövlətlərin beynəlxalq birliyi onların davranışlarını imzaladıqları müqavilələrə uyğun olaraq müəyyən qədər tənzimləyib. Normal şəraitdə heç bir dövlət tələblərə cavab verməyən üzv olmaq və ya "qara siyahı"ya düşmək istəmir. Bu onu göstərir ki, beynəlxalq sistemin anarxik quruluşuna baxmayaraq, dövlətlərin bəzi davranışlarına müəyyən norma və qaydalar təsir edir.

Təşkilatın iş saatları və sosial təminatla bağlı normaları böyük ölçüdə qlobal qüvvə qazanmışdır. Hətta üzv olmayan dövlətlər də bu normaları öz siyasətləri üçün bələdçi kimi qəbul edirlər. Təşkilat bugünkü şəraitdə belə, beynəlxalq əmək və sosial siyasət çərçivəsində müəyyən sosial və iş normalarının beynəlxalq miqyasda etibarlılığını əldə etmək üçün səylərini davam etdirir. 1998-ci ildə BƏT BƏT Konvensiyasına hörmət etməyə çağıran "Əsas Prinsiplər, Hüquqlar və İşdə Tədbirlər" adlı bəyanat yaymışdır. İmzalayan dövlətlər sözügedən konvensiyanın icrası üzrə öhdəlikləri öz üzərlərinə götürmüşlər. BƏT öz çağırışını Təşkilatın üzvü olmayan ölkələrə də yönəldib. Təşkilat, mahiyyət etibarı ilə, elmi araşdırmalarında dünya iqtisadiyyatının heterojen strukturuna diqqət yetirməklə yanaşı, sosial siyasətin tarazlaşdırılması ilə bağlı təklifləri də qaçırmamış, müstəmləkələrdə iş şəraitinin yaxşılaşdırılması istiqamətində səylərini davam etdirmiş, daha sonra isə iqtisadiyyatın payını artırmışdır. dünya bazarlarında keçmiş müstəmləkələrə çevrilərək sosial və əmək norma və qaydalarını qəbul etmişlər. Qaydaların həyata keçirilməsi üçün

maddi ilkin şərtlərin yerinə yetirilməsi çağırışı hər bir mümkün platformada ifadə edilmişdir. Beləliklə, o, qərb və qeyri-qərb bölgələrində bəşər övladının həyat standartları arasındakı uçurumu aradan qaldırmaq səylərinə töhfə vermişdir. Qeyri-qərb cəmiyyətlərinin dünya iqtisadi əlaqələrində fəal iştirakı ilə nəhəng insani və təbii resursların qərb texnikası və sərvətləri ilə birləşdirilməsi nəticəsində meydana çıxacağına ümid edilən sərvətin istehsal üsulları, bütün bəşər övladının daha humanist həyat şəraiti əldə etməsinə imkan verəcəyinə nikbinliyini BƏT-in sənədlərindən və digər araşdırmalardan oxumaq mümkündür. BƏT-in işi qlobal səviyyədə həssaslıqla izlənilir və onun normalarının tətbiqi getdikcə daha geniş vüsət alır. Əhəmiyyətli töhfələrinə baxmayaraq, BƏT müəyyən məhdudiyyətləri də olmuşdur və onun təsir dairəsinin və normalarının təkmilləşdirilməsi istənilən dərəcədə həyata keçirilə bilmədi. Qeyd olunan norma və qaydaların üzv dövlətlər tərəfindən təsdiqlənməsi onların tətbiq olunduğu anlamına gəlmir. Bundan əlavə, hökumət nümayəndələrinin, işçilərin və işəgötürənlərin nümayəndələrinin fərqli və ziddiyyətli maraqları kompromis əldə etməyi çətinləşdirir və BƏT-in işinin çox vaxt nəticəsiz olmasına səbəb olur. Bundan əlavə, bütün dünya dövlətləri BƏT-in üzvü deyil və bütün norma və qaydalar bütün üzv dövlətlər tərəfindən imzalanmır. Bu, BƏT-in beynəlxalq sosial nizamın yaradılması və qurulması səylərində mühüm, lakin təvazökar alət kimi məhdudiyyətlərini göstərir. Yeni Liberal yanaşma(lar)dan ilhamlanan qaydaların üstünlük təşkil etdiyi beynəlxalq mühitdə BƏT-in norma və tələblərinin kifayət qədər müdaxiləçi olması və müvafiq dövlətin milli şəraitinin nəzərə alınmaması ilə bağlı tənqidlər tez-tez səslənir.

BMT çərçivəsində BƏT-dən başqa bir çox təşkilat və qurumlar sosial və inkişaf problemlərinin həlli istiqamətində səylər göstərirlər. Sosial məsələlərə daha çox əhəmiyyət verən bu təşkilatlardan üçü aşağıda qısaca təqdim ediləcək. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı çərçivəsində iqtisadi və sosial sahədə fəaliyyət göstərən İqtisadi və Sosial Şura (ESK), Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi, BMT-nin Sənaye İnkişafı Təşkilatı, BMT-nin Ətraf Mühit Proqramı, BMT-nin İnkişaf Proqramı kimi təşkilatlar demokratik yanaşmaların formalaşdırılmasında təkliflər verirlər. sosial və iqtisadi siyasət. Bu təşkilatlar inkişaf etmiş ölkələrin sosial problemlərinin həllinə töhfə verməyə çalışırlar. Lakin ABŞ kimi güclü ölkələr bu platformaları tənqid edir və görməzlikdən gəlir. ABŞ bu təşkilatların inkişaf etməmiş ölkələrə qarşı işlərinin əhəmiyyətli bir hissəsini əngəlləmiş, onların işini məhdudlaşdırmış, hətta bəzi sosial və iqtisadi sahələrdə fəaliyyətlərinin qarşısını almışdır. ABŞ-da iqtisadi siyasəti istiqamətləndirən

Yeni Liberal doktrinaya görə, bu qurumlar nəhəng ölçülərə çatmış, bürokratik məhdudiyyətlərlə bazar prosesinin sağlam işləməsinə əngəl törədirlər. Odur ki, bu qurumların sosial problemlərin həlli istiqamətində fəaliyyətinin effektli ola bilmədiyi və problemləri həll etmək əvəzinə daha da dərinləşdirdikləri irəli sürülür. Dünya siyasətində və iqtisadiyyatında söz sahibi olan ABŞ kimi mühüm dövlətin BMT-nin iqtisadi və sosial institutlarına dəstəyi məhdudlaşdıqda, bu qurumların effektivliyi məhdud səviyyədə qalacaq. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı bir çox fond və proqramlar çərçivəsində sosial və iqtisadi siyasət məsələləri ilə bağlı araşdırmalar aparır.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının sosial məqsədli digər orqan və təşkilatları. İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar üzrə Beynəlxalq Pakt (ICESCR): 1948-ci ildə qəbul edilmiş İnsan Hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamədə bəzi əsas insan hüquqları sadalanır və bunlar BMT-yə üzv dövlətlər tərəfindən imzalanır. İnsan Hüquqları anlayışı daha çox siyasi təriflə məşhurlaşıb. Bu bəyannamə mahiyyətcə insanların bəzi əsas iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlara, eləcə də siyasi hüquqlara malik olduğunu təsdiq edir. Bu hüquqların milli-dövlət səviyyəsində həyata keçirilməsindən bəhs edilməmiş və onların universal hüquqlar olduğu bütün üzv dövlətlər tərəfindən qəbul edilmişdir. Bu hüquqlar daha aydın şəkildə müəyyən edilmiş və zamanla BMT-nin Sosial Paktı kimi ümumi çərçivəyə gətirilmişdir. ICESCR bütün müddəaları ilə 1976-cı ildə qüvvəyə minib və bu günə qədər 145 dövlət tərəfindən ratifikasiya olunub. ICESCR BƏT kimi bir təşkilat deyil, tam hüquqlar kataloqudur. BMT-nin Sosial Paktı sosial təminat, minimum əmək haqqı, əsas təhsil, qidalanma, sığınacaq, fiziki və əqli cəhətdən sağlam yaşamaq kimi əsas ehtiyacların ödənilməsi üçün əsas qayda və normaları ehtiva edir. Bunlardan bəziləri BƏT qaydaları və normaları ilə üst-üstə düşür (Sauter 2000, 201). İmzalayan dövlətlər insanların bu hüquqlardan istifadə edə bilmələri üçün onların mövcud olduğu dərəcədə lazımi tədbirlər görməyi öhdələrinə götürmüşlər. Hamıya məlumdur ki, bu hüquqlar yalnız müəyyən iqtisadi infrastruktur və inkişaf səviyyəsində əldə oluna və reallaşdırıla bilər. Problemi ancaq qeyri-Qərb cəmiyyətlərinin inkişaf problemlərini həll etməklə aradan qaldırmaq olar. Sosial, mədəni və iqtisadi hüquqlarla birlikdə məşğul olan BMT təşkilatları aşağıda qısaca qeyd ediləcək. İqtisadi və Sosial Şura (ESK): IHC BMT nizamnaməsinə uyğun olaraq yaradılmış mərkəzi orqandır və iqtisadi, sosial, humanitar və inkişaf problemlərinin həlli üçün tədqiqat və çalışmaların aparılmasına cavabdehdir. Təşkilat və onun orqanları arasında koordinasiyanı təmin edən IHC öz işini BMT, BMT orqanları və üzvlərinə təqdim edir,

beynəlxalq konfranslar təşkil edir. O, öz işini birbaşa BMT Baş Assambleyasının rəhbərliyi və nəzarəti altında həyata keçirir. 1973-cü ildən bəri 54 üzvü olan IHC-nin 18 yeni üzvü Baş Assambleya tərəfindən üç il müddətinə seçilir. Üzv hər dəfə yenidən seçilə bilər. IHC ildə iki dəfə, müvafiq olaraq Nyu-York və Cenevrədə toplanır. Kiçik əkiz qardaşı "Təhlükəsizlik Şurası" qədər nüfuza malik olmasa da, BMT-nin altı əsas orqanından biridir. IHC əsasən hökumətlərin iştirakı ilə fəaliyyət göstərsə də, qeyri-hökumət subyektlərinin iştirakı müxtəlif səviyyələrdə davam edir. Məlumdur ki, qeyri-hökumət subyektlərinin səyləri BMT təsisat və orqanlarının işinin daha səmərəli həyata keçirilməsinə kömək edir. Bu qurumun fəaliyyəti çərçivəsində yüzlərlə peşəkar ekspert dövlət və qeyri-hökumət təşkilatlarının iştirakı ilə peşəkar konfranslar təşkil edir, elmi tədqiqatlar aparır. Beləliklə, ümid edilir ki, daha səmərəli iqtisadi və sosial siyasət formalaşsın və həyata keçirilsin. IHC Latın Amerikası və Karib hövzəsi, Afrika, Qərbi Asiya, Avropa, Sakit okean və Asiya üçün spesifik alt komitələr yaratmaqla öz işini daha səmərəli aparmağa çalışır. Bundan başqa, Statistika, Əhali və İnkişaf, Sosial İnkişaf, İnsan Hüquqları, Qadın Hüquqları və Problemləri, Davamlı İnkişaf, Elm və Texnoloji İnkişaf, Qətl və Cəza kimi fənlər üzrə komissiyalar yaradılıb. Təbii sərvətlər, dövlət idarəçiliyi və maliyyə, inkişaf üçün enerji və təbii yardımçı sərvətlər və inkişaf siyasəti kimi mövzular üzrə ekspertlər qrupu yaradılıb.

Bundan əlavə, mənzil və mənzil təminatı sahəsində daimi komissiya yaradılmışdır. Geniş işçi qrupları və zəngin alt bölmələri ilə IHC öz fəaliyyət sahəsinə aid olan məsələlərlə bağlı intensiv araşdırmalar aparır. BMTİP, UNHCR və UNICEF illik hesabatlarını BHK vasitəsilə Baş Assambleyaya təqdim edirlər. IHC, BƏT kimi BMT daxilində, lakin öz işini ayrıca və müstəqil şəkildə həyata keçirən təşkilatlarla müqavilələr imzalaya və işini koordinasiya edə bilər. IHC bir çox cəhətdən tənqid edilmişdir. IHC-nin idarə edilməsi onun geniş fəaliyyət dairəsi, Baş Assambleya qarşısında birbaşa məsuliyyət daşıması və əksər aktyorların yekdilliyinə nail olmaqda çətinlik çəkməsi tənqid edilir. Bu, IHC-nin təsirli bir qurum olmasını məhdudlaşdıran amildir. Bundan əlavə, 77 qrupunun IHC-də üzv məhdudiyyətinə görə Üçüncü Dünya ölkələri tərəfindən IHC-də kifayət qədər təmsil olunmaq və fəal olmaqdan məhrum edildiyi iddia edilmişdir. IHC-nin daha səmərəli işləməsi üçün müxtəlif islahat təklifləri irəli sürülüb. Bununla belə, BMT-nin təsis konvensiyalarının dəyişdirilməsini və ya islahatını tələb etdiyi üçün İHK-nı kökündən islahat etmək çox çətindir. Bu, IHC-nin effektivliyini məhdudlaşdıran amildir.

İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar Komitəsi (ESHK): ESKHK BMT çərçivəsində qəbul edilmiş Sosial Paktı müddəalarının milli icrasına nəzarət edən audit orqanıdır və 153 dövlət tərəfindən ratifikasiya edilib və 1976-cı ildə qüvvəyə minib. Komissiyanın katibliyi Cenevrədədir və ildə bir dəfə toplanır. Üzv dövlətlər üç ildə bir dəfə BMT-nin Sosial Müqaviləsindəki iqtisadi, mədəni və sosial hüquqların öz ölkələrində nə dərəcədə həyata keçirildiyini bildirən hesabat təqdim edirlər. BMT çərçivəsində yaradılmış Sosial Paktı ədalətli və uyğun iş şəraiti, sosial təminat, adekvat həyat səviyyəsini təmin etmək, fiziki və ruhi sağlamlıq standartlarını maksimum dərəcədə artırmaq, təhsil, mədəniyyət, texnologiya və elm sahələrindəki inkişaflardan faydalanaraq işçi qüvvəsini işə götürmək məqsədi daşıyır. O, iqtisadi, sosial və mədəni hüquqları, o cümlədən əlaqəli hüquqları qoruyan beynəlxalq hüquqi baza və sanksiyaları əhatə edir. 1996-cı ilin aprelində cəmi 133 dövlət bu paktı imzalamışdı.

Beləliklə, onlar könüllü olaraq bu paktın norma və şərtlərini yerinə yetirməyi öhdələrinə götürdülər. ESKHK mövzu ilə bağlı hüquq və vəzifələrin yerinə yetirilməsində bu dövlətlərin hökumətlərinin fəaliyyətinə və Paktdakı öhdəliklərin üzv dövlətlərdə daxili normalara uyğunluq dərəcəsinə nəzarət etməyi öhdəsinə götürüb. BƏT, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhsil, Elm və Mədəniyyət Təşkilatı (YUNESKO), Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı (ÜST), Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı (FAO) və Komitəyə bağlı digər təşkilatlardan əldə edilmiş məlumat və sənədləri ehtiva edən hesabatlar və sənədlər davam edir. ölkələrin hesabatları çərçivəsində işləmək. Komitə qeyri-hökumət ictimai təşkilatlarından əldə etdiyi məlumatlardan və Paktın normalarına və ümumi ədəbiyyatdakı məlumatlara uyğun istifadə edərək, iqtisadi və sosial sahələrdə müsbət irəliləyişlərə zəmin yaradacaq siyasətlər hazırlayır. - Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramı (UNDP): BMTİP 1965-ci ildə yaradılmış BMT-nin muxtar törəmə təşkilatıdır və öz işi haqqında IHC və BMT Baş Assambleyasına hesabat vermək üçün məsuliyyət daşıyır. BMTİP inzibati cəhətdən BMT-dən asılıdır, lakin maliyyə muxtariyyətinə malikdir. Onun büdcəsi olduqca məhduddur, təxminən 700 milyon ABŞ dollarıdır. Qrantlar vasitəsilə inkişaf layihələrini dəstəkləyir. O, dəstək üçün BVF və ya Dünya Bankı kimi ağır şərtlər istəmir. O, balıqçılıq, kənd yerlərinin inkişafı, meşə təsərrüfatı, sənaye, təbii ehtiyatlar, nəqliyyat, təhsil, ətraf mühit, elm-texniki və səhiyyə kimi geniş sektorlarda fəaliyyət göstərir.

2001-ci ildən etibarən 136 dövlətin üzv olduğu BMTİP geniş qlobal coğrafiyada nümayəndəliklər açmış və texniki əməkdaşlıq çərçivəsində

koordinasiya vəzifəsini də öz üzərinə götürmüşdür. Qeyd olunan sektorlarda aparılan işlərlə qlobal yoxsulluqla mübarizə aparmağı qarşısına məqsəd qoyan BMTİP adambaşına düşən gəliri 750 ABŞ dolları və ya daha az olan ölkələrin sosial və iqtisadi inkişaf problemlərinin həllinə diqqət yetirir. Sosial və iqtisadi inkişaf layihələrinin planlaşdırılması, maliyyələşdirilməsi, əlaqələndirilməsi və həyata keçirilməsi onun əsas vəzifələridir. Qeyd olunan layihə işlərində BMTİP öz maliyyə töhfəsini çox aşağı səviyyədə təmin edir və işlərini daha çox qeyd olunan ianələr hesabına həyata keçirir. BMTİP insan inkişafı hesabatlarını və indekslərini dərc etməklə yoxsulluğun və inkişaf problemlərinin aktuallığına diqqət çəkir. Bu hesabatlar həm də mühüm müzakirələrə səbəb olur və müvafiq ictimaiyyətin diqqətini problemə yönəltmək imkanı yaradır. BMTİP zəif iqtisadiyyatı olan ölkələrin iqtisadi inkişaf şərtlərini yaxşılaşdırmaqla sosial problemlərini daha yaxşı həll edə biləcəkləri ideyaları üzərində işləməyə davam edir. Bəzi effektiv milli dövlətlərin üstünlüklərinə görə, BMT-nin yuxarıda müzakirə etdiyimiz orqan və təsisatlarından heç birinin büdcəsi və effektivliyi Dünya Bankı və ya BVF səviyyəsində deyil. Milli dövlətin beynəlxalq sistemin mahiyyətini müəyyən edən əsas vahid kimi qəbul edilməsi əsas həllin beynəlxalq səviyyədə deyil, milli səviyyədə axtarılmasını və həyata keçirilməsini şərtləndirir.

Qlobal problemlərinin həlli üçün təkliflər. 1980-ci illərdə maliyyə bazarlarının liberallaşdırılması ilə yeni investisiya vasitələri şişməyə başladı. Maliyyə bazarları mahiyyət etibarilə qeyri-sabit mexanizmdir, balanssızlıqları artırır və nəzarət edilmədikdə böyük fəlakətlərə səbəb ola bilər. Çünki; Bazar iqtisadiyyatını və demokratiyanı qorumağın ən mühüm yolu maliyyə bazarlarına nəzarət etməkdir. James Tobin tərəfindən təklif edilən Tobin Vergisi qloballaşmanın yaratdığı problemlərin həlli yollarından biridir. Tobin ABŞ-da spekulyativ(alqı-satqı arasındakı fərqdən gəlir əldə edilməsi) kapital hərəkətləri üçün Keynsin təklif etdiyi transfer vergisini beynəlxalq səviyyədə müdafiə etdi. Tobinin bu təklifi irəli sürdüyü məqaləsində ifadə etdiyi əsas problem mübadilə rejiminin sabit və ya dəyişkən olması ilə bağlı deyil. Tobinə görə problem; özəl maliyyə kapitalının həddindən artıq hərəkətliliyidir. Tobin, maliyyə böhranlarının əhəmiyyətli səbəblərindən birinin yüksək həcmli valyuta spekulyasiyaları olduğunu və xarici valyuta ilə gündəlik alqı-satqıların dünyanın bütün birjalarında əməliyyat həcmindən daha yüksək olduğunu bildirir. O bildirir ki, valyuta bazarının çox böyük və qeyri-sabit olması ölkələrin mərkəzi banklarının öz milli valyutalarını qorumaqda səmərəsiz olmasına səbəb olur. Tobinin təklifi; Qısamüddətli və ya bir gecəlik spekulyasiyada spekulyasiya

xərclərini artırmaq və mənfəət əldə etmə potensialını azaltmaq üçün beynəlxalq kapital hərəkətlərinə yüksək əməliyyat vergisinin qoyulmasıdır. Beləliklə, spekulyasiya azalacaq, ölkələrin mərkəzi bankları öz milli valyutalarını daha rahat qoruya biləcək, ölkələr vergi gəlirləri əldə edə biləcəklər. Bu vəziyyət ölkə iqtisadiyyatlarını daha qoruna bilən edəcək.

Tobinə görə; Maliyyə qloballaşması ilə maliyyə əməliyyatlarına yeganə maneə kimi milli qaydalar mövcuddur. Təklif olunan siyasət kompleksi qlobal maliyyə bazarlarını daha balanslı etmək və ölkələrin milli iqtisadi muxtariyyətini təmin etmək; valyuta məzənnələrinin dəyişdirilməsi, xarici kapital axınını yavaşlatmaq üçün vergitutma və milli iqtisadi suverenliyin artırılmasıdır.

Bu birləşmə böhranları aradan qaldırmasa da, onlar daha az və sərfəli şəkildə baş verəcək və onların şiddəti azalacaq. Bundan əlavə, maliyyə bazarlarının iqtisadi siyasətlər üzərində hökmranlığı azalacaq və ölkələrin öz iqtisadi və sosial inkişafında qəbul edəcəyi siyasət kompleksi şaxələndiriləcək və onun effektivliyini artıracaqdır. Dani Rodrik həmçinin təklif edir ki, Ümumdünya Ticarət Təşkilatı qloballaşmanın əmək bazarına mənfi təsirlərinə qarşı idxalın qəfil artması halında hökumətlərə tədbir görmək hüququ verməlidir. Bundan əlavə, o, qloballaşma ilə hərəkətliliyi artan fiziki kapitalın hərəkətinin qarşısını alan "fiziki kapital qlobal vergisi"nin tətbiqinin tərəfdarıdır. 1995-ci ilin hesablamalarına görə, belə bir verginin tətbiqi ilə hər il təxminən 300 milyard dollar vergi toplana biləcəyi hesablanıb. Bu məbləğ həm də qlobal yoxsulluqla mübarizədə mühüm resurs təşkil edir. Eyni zamanda, valyuta əməliyyatlarının marjinal dəyərinin artması da isti pul axınına mane ola bilər ki, bu da yoxsul ölkələrə mənfi təsir göstərir. Qloballaşmanın gətirdiyi problemlərə həll təklifləri çərçivəsində Keynsçi yanaşma; O, beynəlxalq kapital hərəkətlərinin Tobin vergi növü ilə vergiyə cəlb edilməsini, Tobin vergisinə əlavə olaraq milli kapitala nəzarətin həyata keçirilməsini, spekulyativ kapital hərəkətlərinə qarşı valyuta hovuzu kimi çıxış etmək üçün Asiya Valyuta Fondu kimi fondların yaradılmasını, və Dünya Maliyyə Təşkilatının yaradılmasıdır. Marksist yanaşmanın təklif etdiyi həll təklifləri bunlardır; Bu, milli iqtisadiyyatların mərkəzi kapitalist ölkələrinin iqtisadiyyatlarından və bu mənada qlobal kapitalizmdən iqtisadi əlaqələrinin və asılılığının zəifləməsidir. Keynsyen tədbirlər, milli kapital nəzarəti, Tobin vergisi kimi tədbirlər bu bağların və asılılıqların yumşaldılmasında mühüm alətlər kimi dəstəklənir, lakin onlar kifayət etmir. Bəzi marksistlərin fiscal(dövlətin vergi və büdcə xərcləri) azadlığa dair radikal təklifləri var. Bu təkliflərə misal olaraq; Bütün spekulyativ

alətlərin dondurulması, hedcinq(hedge)(qiymət dəyişiliyə nəzarət-mütləq gəlir gətirməsinə yönəlmiş) fondlarının paylanması, beynəlxalq valyuta hərəkətlərinin məhdudlaşdırılması, ofşor bankçılığın(yaşayış ölkəsindən kənarda yaradılan banklar) ləğvi, Vaşinqton Konsensusundan imtina, BVF siyasətindən imtina, real əmək haqqını artıracaq və qlobal yoxsulluğu azaldacaq genişləndirici iqtisadi siyasətin qəbul edilməsi və makroiqtisadi islahatların aparılması. Bu müzakirələr nəticəsində qəbul edilə biləcək tədbirləri aşağıdakı kimi sıralamaq olar: Milli bank sistemində minimum ehtiyat tələbinin kafi səviyyədə müəyyən edilməsi, kapital institutlarının fəaliyyətinin şəffaflaşdırılması ilə informasiya axınının dəqiq və sürətli həyata keçirilməsi, qısamüddətli kapital hərəkətlərində minimum depozit müddəti, iri institusional investorların fəaliyyətinin, beynəlxalq ticarətin yaxından izlənilməsi və kapital hərəkətlərindəki disbalansın aradan qaldırılması, kapital bazarı auditinin aparılması ilə risk səviyyələrinin etibarlı limitlərə endirilməsi, güclü və effektiv valyutalar arasında paritet sabitliyinin təmin edilməsi, çirkli pulların yuyulmasının qarşısını almaq üçün bank və vergi sistemləri arasında əməkdaşlığın artırılması. Bundan əlavə, beynəlxalq rəqabətin güclənməsi prosesində iqtisadi və sosial inkişaf siyasətlərinin vəhdətini təmin etməklə yanaşı, qlobal birliyin tam dəstəyinin yaradılması problemlərin həllini asanlaşdıracaq.

İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə qloballaşmanın yaratdığı böhranların qarşısını almaq üçün addımlar atılır. 1999-cu ildəki araşdırmasında Bazel Bankçılıq Nəzarəti Komitəsi faiz dərəcəsi riski və digər risklər üçün kapital tələbinin müəyyən edilməsi, kapitalın məbləği ilə risk profili arasında harmoniyanı təmin etmək üçün erkən nəzarət mexanizmlərinin yaradılması və rolunun artırılması üçün tədbirlərin görülməsi üçün tövsiyələr vermişdir. bankların kifayət qədər kapitala malik olmasını təmin etmək üçün bazar iştirakçılarının. Üstəlik, 1998-ci ildə 22 ölkənin maliyyə nazirləri və Mərkəzi Bankının rəhbərləri bir araya gələrək maliyyə sistemini tənzimləməyə çalışıblar. Göründüyü kimi, qloballaşmanın gətirdiyi problemlərin həlli yolları ümumiyyətlə qloballaşmanı verilmiş bir hal kimi qəbul edənlər tərəfindən təklif edilir. Bununla belə, qloballaşma prosesini tamamilə rədd ediməsi kimi, həll yollarını təklif edənlər də var.

Sosial müdafiə sistemi və onun inkişaf etdirilməsinə münasibət. Sosial müdafiə 1990-cı illərdən sonra inkişaf etməkdə olan ölkələrdə yoxsulluqla mübarizə üçün istifadə edilən siyasət çərçivəsi kimi meydana çıxdı. 1980-ci illərdən sonra Latın Amerikasında artan yoxsulluq və kövrəklik, 1997-ci ildə Asiyada yaşanan maliyyə böhranları və keçid iqtisadiyyatlarında sürətli iqtisadi

transformasiya göstərdi ki, yoxsulluğu və zəifliyi azaltmaq üçün güclü və sabit qurumlar yaradılmalıdır.Bütün dünyada, xüsusən də ölkələrdə inkişaf etmiş ölkələrlə sosial müdafiə təcrübələri sürətlə irəliləmiş və milyonlarla insana fayda vermişdir. Bir sıra amillər sosial müdafiənin əhəmiyyətinin artdığını göstərir. Beynəlxalq inkişaf təşkilatları, xüsusən də Birləşmiş Millətlər Təşkilatının agentlikləri sosial müdafiə strategiyaları və siyasətlərini qəbul etmiş və onlara uyğunlaşdırmışlar. Bununla belə, bir çox inkişaf etməkdə olan ölkələrdə sosial müdafiənin genişləndirilməsi və yenidən müəyyənləşdirilməsi mürəkkəb problemlər yaradır. Sosial müdafiə əsasən "ölkədə sosial cəhətdən qəbuledilməz həssaslıq, risk və yoxsulluq səviyyələrinə cavab olaraq həyata keçirilən ictimai tədbirləri" müəyyən edən siyasət çərçivəsi kimi başa düşülür.

İnkişaf kontekstində sosial təminat və sosial müdafiənin tərifləri deyən akademiklər və beynəlxalq təşkilatların şərhləri arasında fərqliliklər olur. Ədəbiyyatda sosial müdafiə sosial təminatdan daha geniş və əhatəli şərh olunur. Çünki sosial təminat xüsusi tədbirlər və hətta qeyri-qanuni tədbirləri ehtiva edir. Bununla belə, o, hələ də sosial yardım və sosial sığorta kimi ənənəvi sosial təminat tədbirlərini əhatə edir. BƏT sosial müdafiəni gözlənilməz vəziyyətlər (xəstəlik, analıq, istehsalat qəzası, işsizlik, əlillik, qocalıq və vəfat) nəticəsində gəlirlərinin azalması və ya itirilməsi nəticəsində yaranan iqtisadi və sosial çətinliklərdən fərdləri qoruyan səhiyyə xidmətləri və social xidmətləri kimi və yardım göstərən ictimai tədbirlərin məcmusu kimi müəyyən edir. Lakin inkişaf baxımından əhəmiyyətinə baxmayaraq, təhsilin bu tərifə daxil edilməməsi diqqət çəkir.

Sosial müdafiə ənənəvi olaraq xəstəliklər, işsizlik və ya iqtisadi böhran kimi gözlənilməz hallar qarşısında insanları və ya ev təsərrüfatlarını yoxsul gəlirdən və ya yoxsulluqdan qorumaq üçün istifadə edilən siyasət alətidir. Bu baxımdan sosial müdafiəni 20-ci əsrin ən mühüm sosial nailiyyətlərindən biri hesab etmək olar. Əksər sosial müdafiə sistemləri İkinci Dünya Müharibəsindən sonra inkişaf etmiş iqtisadiyyatlarda yaradılmış və genişlənmişdir. Bir çoxları məşğulluq münasibətlərinin və xüsusilə açıq müqavilələrin bir hissəsi kimi maliyyə töhfələri ilə dəstəklənmək üçün yaradılmışdır. Buna görə də, onların (maliyyə) əsasları və biznes vəziyyətləri çox vaxt müxtəlif əmək bazarlarına və sosial strukturlara əsaslanır. Sosial müdafiə sistemləri vətəndaşlara layiqli həyat sürmək üçün onları zəiflikdən qorumaqla onların rifahını və təhlükəsizliyini yaxşılaşdırmağa imkan verir. Bir tərəfdən, sosial müdafiə vətəndaşların sosial və iqtisadi təhlükəsizliyini təmin etməklə insanların yaşamaq üçün əsas

tələbatlarının ödənilməsi ilə yanaşı, fərdlərin və icmaların həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasında daha geniş rol oynaya bilər.

Bununla da insanların potensialının inkişaf etdirilməsi və üzə çıxarılması, sabitliyin artırılması, sosial ədalətin təmin edilməsi və iqtisadi dinamizmin təşviqi üçün şərait yaradır. Bütövlükdə, sosial müdafiənin üç geniş komponenti – köçürmələr, sığorta və sosial xidmətlər – cəmiyyətdə imkansız, təcrid olunmuş və ya həssas təbəqənin statusunu gücləndirmək və gücləndirmək üçün hüquqlar və qanunvericilik də daxil olmaqla, çox vaxt dördüncü sütunla tamamlanır. Bununla belə, sosial müdafiənin prinsipcə əhəmiyyəti ilə bağlı konsensus olsa da, onun konseptual sərhədləri və praktiki tərifləri müxtəlif şərhlərə açıqdır. Reallıqda sosial müdafiənin məntiqi, əhatə dairəsi, məqsədləri və tərkibinə müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Bu cür müxtəliflik həm konseptual baxımdan hərtərəfli, həm də texniki cəhətdən uyğun olan ümumi tərifl ərin işlənib hazırlanmasını çətinləşdirir. Sosial müdafiə xəstəliklər, iş yerlərinin itirilməsi və ya iqtisadi böhranın təsiri kimi gözlənilməz hallar qarşısında insanları və ya ev təsərrüfatlarını gəlir çatışmazlığı və ya yoxsulluqdan qorumaq üçün ənənəvi olaraq istifadə edilən siyasət alətidir. Ümumiyyətlə, sosial müdafiə müəyyən bir cəmiyyətdə insanlar arasında yoxsulluğun, riskin və həssaslığın azaldılmasına yönəlmiş ictimai və könüllü tədbirlər və proqramlar sistemi kimi başa düşülə bilər. Bu tərif göstərir ki, yoxsulluq, sosial risklər və zəifliklər müxtəlifdir və buna görə də bəzi inteqrasiya olunmuş tədbirlər tələb olunur. Ölkələr arasında bərabərsizliklərin artması ilə sosial bərabərsizliklərə qarşı güclü dövlət siyasəti kimi sosial ədalət və insan hüquqlarına əsaslanan sosial müdafiə siyasətlərinə ehtiyac duyulur.İnkişaf etmiş ölkələrdə, sosial müdafiə sosial sığorta, sosial yardım və məşğulluğun müdafiəsi kimi inteqrasiya olunmuş institutlar və proqramlar toplusundan ibarətdir. 1990-cı illərin əvvəllərindən və iqtisadi böhranların inkişafı, struktur düzəlişləri və qloballaşma ilə sosial müdafiə inkişaf etməkdə olan ölkələrdə getdikcə daha çox fərqli siyasət gündəliyi kimi müəyyən edilir. Bu prosesdə meydana çıxan paradiqma bir neçə fərqli xüsusiyyətə malikdir. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə sosial müdafiə daha çox yoxsullara yönəldilir. İnkişaf etmiş iqtisadiyyatlardakı sosial müdafiə ilə müqayisədə, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə sosial müdafiə çoxtərəfli və ikitərəfli beynəlxalq təşkilatları və beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlarını (QHT-lər) əhatə edir. Sosial müdafiə hökumətlərin yoxsulluğa ən birbaşa reaksiyalarından biridir. Bu proqramlar düzgün tərtib edildikdə və hədəfləndikdə yoxsul ailələrdə gəlir və istehlak boşluqlarını doldurmağa kömək edir.

Ölkələr universal sosial müdafiəni maliyyələşdirmək üçün bir çox variantdan istifadə etmişlər. Bu variantlardan bəziləri: Dövlət xərclərinin yenidən bölüşdürülməsi, • Vergi gəlirlərinin, o cümlədən təbii sərvətlərin vergiyə cəlb edilməsindən əldə edilən gəlirlərin artırılması, • Borcların azad edilməsi və ya borc xidmətinin istifadəsi, • Sosial təminatın əhatəsinin və ödənişlərin genişləndirilməsi.

Sosial müdafiə də müxtəlif formalarda ola bilər. Birinci dərəcəli fərq olaraq, o, açıq və ya özəl şəkildə təqdim edilə bilər. Dövlət tədbirləri ölkə daxilində (vergi gəlirləri, büdcənin yenidən bölüşdürülməsi və kommersiya/bazar krediti hesabına) və ya xaricdən (donorlar tərəfindən) maliyyələşdirilə bilər; Özəl mexanizmlər qeyri-rəsmi (qanun və ya müqavilə sazişləri ilə dəstəklənmir, məsələn, icmanın paylaşılması razılaşmaları) və ya rəsmi şəkildə bazar əməliyyatları (məsələn, sığorta məhsulları) vasitəsilə təmin edilə bilər.

Sosial Müdafiəyə Maraq mənbələri. 1990-cı illərə qədər sosial müdafiə əsas inkişaf anlayışları üçün marjinal idi, çünki bu konsepsiya ya varlı dövlətlərin sosial təminatı, ya da formal sektorda çalışan işçilər üçün ödənişli sosial sığorta sxemləri ilə əlaqələndirilirdi. Bu sahədə ən mühüm qurum olan BƏT işçilərin sosial əhatə dairəsini genişləndirmək səylərini davam etdirdi, lakin əhalini qeyri-rəsmi sektora daxil etmədi. Bunun fonunda hamı üçün əsas sosial müdafiə bazalarının təmin edilməsi ideyası əsasında bir sıra təkliflər hazırlanıb. Əslində, 2012-ci ildə BƏT universal sosial müdafiəyə nail olmaq üçün bir növ rəhbər çərçivəni müəyyən edən 202 saylı qətnaməni təsdiqlədi. İnsanın sosial təminat hüququnu bir daha təsdiqləyən tövsiyə həyat dövrü ərzində hərtərəfli sosial təminat sisteminin əsas elementi kimi əsas gəlir təminatından və ona ehtiyacı olan hər kəs üçün əsas səhiyyə xidmətlərindən ibarət sosial müdafiənin əsaslarının yaradılmasını tələb etdi. Müavinətlər iqtisadi risklərdən qorunmaq, ailələrə uşaq böyütmək xərcləri ilə kömək etmək, insanların gəlirlərə qənaət etmək imkanı verməklə qocalıqda dəstək vermək məqsədi daşıyır. Əsas məqsədlər yoxsulluğu azaltmaq üçün gəlirləri yenidən bölüşdürmək və insanlara həyatları boyu həyat standartlarını qoruyub saxlamaqda kömək etməkdir. Təhlükəsiz sosial təminatın ödənişsiz əhaliyə genişləndirilməsi ideyası həm həddindən artıq bahalı, həm də "yoxsulluq mədəniyyətini" gücləndirə bilərdi. Bu təcrübə 1980-ci illərin iqtisadi liberallaşdırılması zamanı daha da tətbiq olundu. Dünya Bankı işçilərin sosial müdafiəsi proqramlarını iqtisadi cəhətdən zərərli və sosial cəhətdən ədalətsiz

olduqlarını əsas gətirərək rədd etdi. Yalnız sosial cəhətdən həssas əhalinin ən yoxsulları üçün ayrılmış təhlükəsizlik şəbəkələrini məqbul hesab etmişdir.

Ümumiyyətlə, sosial müdafiə siyasəti ilk dəfə II Dünya Müharibəsindən sonra inkişaf etməkdə olan ölkələrdə həyata keçirilmişdir. BƏT-in 1952-ci ildə qəbul edilmiş 102 saylı Konvensiyasına əsasən, sosial müdafiə işçilərin sosial risklərdən qorunmasına yönəlmiş sosial təminat siyasətini əhatə edirdi. Konvensiya sosial təminata daxil edilməli olan doqquz sahəni müəyyən edir. Bunlar: istehsalat qəzası və peşə xəstəlikləri, xəstəlik, analıq, əlillik, qocalıq, ölüm, ailə və işsizlikdir. O, həmçinin təmin ediləcək müavinətin minimum səviyyəsini də müəyyən edir. II. İkinci Dünya Müharibəsi illərində BƏT daha geniş sosial müdafiə vizyonu ilə qarşılıqlı əlaqədə idi, lakin müharibədən sonra rəsmi məşğulluqda olan az sayda işçi üçün vahid sosial sığorta ideyasına qayıtdı. Lakin təzyiqlər nəticəsində inkişaf etmiş ölkələr inkişaf etməkdə olan ölkələrin inkişaf planlarını dəstəkləməli oldular. O, 1970-ci illərdə əsasən iş yerlərinin yaradılması, səhiyyə, təhsil, sığınacaq, su və kanalizasiyaya çıxış və daha sonra kiçik miqyaslı kənd təsərrüfatı istehsalının dəstəklənməsi sahələrində məqsədyönlü investisiyalar vasitəsilə "əsas ehtiyacların" həllinə dəstək strategiyası kimi işlənib hazırlanmışdır. BƏT sosial təminatın inkişaf etdirilməsi üçün sosial müdafiə bazası təşəbbüsü olan ölkələrə genişlənmək üçün qlobal kampaniya başlatmağa cəhd etmişdir. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramı (UNDP) inkişaf siyasətində sosial müdafiənin mühüm rolunu vurğulamışdır. Böyük Britaniyada Beynəlxalq İnkişaf Departamenti (DfID) sosial müdafiəni öz siyasətinin mərkəzinə qoyub. Sosial müdafiə və inkişaf mövzusuna həsr olunmuş bir neçə böyük beynəlxalq konfranslar Dünya Bankı DfID və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının təşəbbüsü və ya əməkdaşlığı ilə təşkil edilmişdir. Cənubda hazırlanmış uğurlu sosial müdafiə proqramları – Braziliya və Cənubi Afrika sosial pensiya sxemləri və Meksika və Braziliyada yaradılmış şərti pul köçürmələri (CCT) kimi – qlobal səviyyəli proqramlar kimi qəbul edilmişdir. Sosial təminat Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsində və İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar haqqında Paktda təsbit olunmuş insan hüququdur. Dövlətlər bütün vətəndaşlar üçün minimum rifah səviyyəsini və sosial dəstəyi təmin etməyə borcludurlar. BƏT-in Sosial Müdafiənin Tətbiqinə dair 202 saylı Tövsiyəsi (2012) sosial müdafiənin minimum səviyyəsini sosial təminat hüququ kimi müəyyən edir. Hökumətlər milli sosial müdafiə sistemlərini tərtib etməkdə və tənzimləməkdə sərbəstdirlər. Lakin 1990-cı illərin sonlarında iqtisadi tənzimləmə proqramlarının icrasından məyusluq, 1997-ci il Asiya iqtisadi böhranı və qlobal yoxsulluğun mənfi təsirləri haqqında artan

məlumatlılıq səbəbindən dominant paradiqma dəyişdi. Beləliklə, sosial müdafiə Minilliyin İnkişaf Məqsədlərinin üstünlük təşkil etdiyi alətə çevrildiyi halda, Dünya Bankı sosial müdafiəni yoxsulluğun azaldılması üzrə beynəlxalq strategiyaların mühüm tərkib hissəsi kimi təşviq etmişdir. Sosial müdafiə proqramları 2000-ci illərin əvvəllərindən başlayaraq bir çox ölkələrdə işlənib hazırlanmışdır. Beynəlxalq ideyalar və aktorlar əslində islahatlar prosesində mühüm və fəal rol oynadılar; 21-ci əsrin əvvəllərində Dünya Bankının nağd pul köçürməsindən qismən istifadə etməsi islahatların aktivləşməsinə kömək etsə də, Afrika ölkələrini "şərti nağd pul köçürmələri" metodunu tətbiq etməyə inandıra bilmədi. Digər beynəlxalq təşkilatlara Böyük Britaniyanın Beynəlxalq İnkişaf Departamenti (DfID), Beynəlxalq Əmək Təşkilatı (BƏT), Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Beynəlxalq Uşaqlara Yardım Fondu (UNICEF) və Help Age International (Britaniyada yerləşən qeyri-hökumət təşkilatları şəbəkəsi) daxildir.

Sosial müdafiə konsepsiyasında islahat: yeni sosial siyasət yanaşması. Beynəlxalq inkişaf təcrübəsi 1990-cı illərdən sonra sosial müdafiə siyasəti diskursunun yüksəlişindən sonra sosial siyasət haqqında yeni anlayış əldə etdi. Artıq beynəlxalq yardım təşkilatları tərəfindən "yük" kimi görünmür. Başqa sözlə, sosial müdafiə inkişaf etməkdə olan ölkələrdə sosial siyasətin gündəliyini getdikcə daha çox müəyyənləşdirir. Sosial müdafiə insan hüququdur və yüksək sosial və iqtisadi gəlirli sərmayədir. Bununla belə, dünya əhalisinin yarıdan çoxunun heç bir sosial müdafiəyə çıxışı yoxdur. Uşaqlar, əlillər, qeyri-rəsmi iqtisadiyyatda çalışan qadınlar və kişilər və immiqrantlar kimi həssas qrupların sayı xüsusilə aşağıdır. Çünki sosial siyasət təkcə sosial müavinətlərin və sosial müdafiə proqramlarının yenidən bölüşdürülməsi, sosial bərabərlik və inklüzivlik üçün vacib olmasını təmin etməkdən ibarət deyil; o, həmçinin iddiada iştirak edən siyasi səfərbərliyə və bunun nəticəsində sosial təşkilata və birliyə təsir edən səlahiyyət mexanizmlərinə aiddir. Sosial müdafiə islahatları hərtərəfli institusional dəyişiklik proseslərini əhatə edir. Sosial müdafiənin sütunları üzrə dinamika təkcə ölkələr arasında deyil, həm də ölkələr daxilində fərqlidir.

İnteqrasiya edilmiş milli sosial müdafiə sistemlərini inkişaf etdirmək üçün ayrı-ayrı alətlərin təcrid olunmuş baxışından uzaqlaşmaq və müxtəlif sub-siyasət sahələrində islahatların dinamikasının müqayisəli başa düşülməsinə doğru getmək vacibdir. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə sosial müdafiə artıq iqtisadi böhranların aradan qaldırılmasının qısamüddətli yolu kimi deyil, son dərəcə həssas qruplar üçün pul köçürmə proqramlarını, sosial investisiya perspektivini sosial transferlə birləşdirən yeni proqramları birləşdirən qlobal siyasət kimi

qəbul edilir. Sosial müdafiə sadə texniki məsələdir, lakin getdikcə daha məntiqli siyasətlərin formalaşdırılmasına imkan yaratmaq üçün sosial öyrənmənin tədricən həyata keçirilməsini tələb edir. Sosial müdafiə bəzi ölkələrdə və qurumlarda hələ də müzakirə mövzusudur. Bütövlükdə, diskurs nisbətən ardıcıl dəyərlər toplusunu və sabit analitik çərçivəni əks etdirir, onun daxilində sosial təminatsızlıq məsələləri qiymətləndirilir və siyasətə cavablar hazırlanır. Neoliberal siyasətin mənfi nəticələri və yoxsulluğun azaldılması baxımından qeyri-bərabərlik 1990-cı illərdən etibarən sosial siyasətin inkişaf strategiyasının əsas komponenti kimi geri qaytarılmasını asanlaşdırıb. Nəticədə dövlət sektorunun, azad bazarın, neoliberal dövlətin və ünvanlı yanaşmanın daralması geri dönən sosial siyasətin əsas xüsusiyyətləri idi və yoxsulluğun azaldılmasına mənfi təsir göstərdi. Ümumdünya sosial müdafiəyə nail olmaq dövlətdən proqram və institutların yaradılması, maliyyələşdirilməsi, idarə edilməsi və tənzimlənməsi üzrə əsas vəzifələri öz üzərinə götürməsini tələb edir. Lakin reallıq göstərir ki, yoxsul ölkələrdəki ən yoxsul ailələr qohumlar, icmalar və dini qurumlar qeyri-dövlət resurslarına güvənirlər və nadir hallarda birbaşa dövlət dəstəyi alırlar. Sosial təminat və sosial xidmət adı altında sosial siyasətin təkamülünü nəzərdən keçirərək, etiraf etmək olar ki, sosial müdafiə təkcə qoruyucu tədbir deyil, həm də istehsala, yenidən bölüşdürməyə, konservasiyaya və qorunmağa mane olan dövlət siyasətinin məcmusudur. Xüsusilə, o, təkrar istehsalın və iqtisadi artımın asanlaşdırılmasında, eləcə də yoxsulluq və bərabərsizliklə mübarizədə mühüm rol oynamışdır. Nəticədə, yoxsulluğu və bərabərsizliyi azalda bilən sosial transformasiya xüsusi olaraq yoxsulluğu (sosial müdafiə) hədəfləyən siyasət çərçivəsi əvəzinə işlənib hazırlanmış və həyata keçirilən geniş siyasət çərçivəsində başa düşüldü. Sosial müdafiə və sosial təminatla bağlı siyasətlərdən biri də ondan ibarətdir ki, yenidən bölüşdürülmə yoxsulluqla mübarizə strategiyasının əsas tərkib hissəsidir və ümumbəşəri əhatə yalnız dövlətin istehsalata müdaxiləsi ilə həyata keçirilə bilər. O, yoxsulluğun və bərabərsizliyin azaldılması üçün sosial siyasətə hərtərəfli və vahid yanaşmanın vacibliyini bir daha təsdiqləyir. Ümumbəşərilik prinsipinə əsaslanan transformativ sosial siyasət yanaşması cəmiyyətin istehsal, yenidən bölüşdürmə, mühafizə və çoxalma kimi bütün əsas funksiyalarını və mövcud sosial siyasət problemlərini, özəlləşdirmə və inkişafda ünvanlı yanaşmanı həll edə bilən yeganə yanaşma olacaqdır. Sosial müdafiə müavinətlərinin universallaşdırılması sahəsində qismən irəliləyişlər yuxarıda qeyd olunan tarixi maneələr və əks istiqamətdə gedən yeni tendensiyalarla birləşir. Bu mənada hazırkı üç çağırışı qeyd etmək yerinə düşər. Birincisi, təhsil və səhiyyədə sosial müdafiənin

özəlləşdirilməsi, o cümlədən əsas sosial infrastrukturun qurulması və hətta xidmətlərin göstərilməsi üçün dövlət-özəl tərəfdaşlığının təşviqi tendensiyası mövcuddur. İkincisi, sosial müdafiənin maliyyələşdirilməsinə xələl gətirən fiskal siyasətlərdə qənaət paradiqmasıdır. Cənubun bir çox ölkələri bəzi qaçılmaz vəziyyətlərlə üzləşirlər: kiçik maliyyə vəsaitlərinin toplanması və reqressiv vergi strukturları mövcuddur, xüsusən də iri korporasiyalar və TMK-lar müxtəlif vergidən yayınma və vergidən sui-istifadə mexanizmlərindən istifadə edir. Nəticədə, büdcə kəsirləri qənaət tədbirləri və borclanma yolu ilə ödənilir və sosial risklər səbəbindən bu tədbirlərdən irəli gələn tələblərin ödənilməsi üçün özəlləşdirmə və/yaxud özəl sektordan vəsait cəlb edilməsi mühüm problemdir. Üçüncüsü, vergiyə əsaslanan sosial müdafiə sistemlərinin əsasını təşkil edən adi formal ödənişli "formal" işdən getdikcə daha çox uzaqlaşan "işin gələcəyi" məşğulluq formalarının yaratdığı problemlər. Əksinə, istehsalın artan qeyri-mərkəzləşməsi, uzaqdan işləmə və yeni texnologiyaların təmin etdiyi məşğulluq formaları əmək münasibətlərini pisləşdirməyə başlayır və işçiləri getdikcə daha çox sosial müdafiəsiz vəziyyətə salır.

Sosial Müdafiənin Yenidən Yaranması: Yerli Sosial Müdafiədən Qlobal Sosial Müdafiəyə keçid yeni trendlər və yeni konsepsiya deyil. Əsasən, cəmiyyətlərin varlı şəxslərdən vergi toplamaqla ehtiyacı olanlara necə dəstək verdiyini təsvir edir. Əsrlər boyu sosial müdafiə ölkələrin sosial paktlarının əsas prinsiplərindən biri olmuşdur, çünki iqtisadiyyatlar bazar yönümlü olur və bir-birinə bağlıdır. Son zamanlar bu konsepsiyaya makroiqtisadi sabitləşmədən humanitar müdaxilələrə, risklərin idarə edilməsindən sosial ədalətin təşviqinə qədər geniş perspektivlərdən yanaşılmışdır. Nəticə etibarı ilə ümumi çərçivə yardım, sığorta və sosial transformasiyanı əhatə edən, digərləri ilə yanaşı, dövlət siyasəti, inkişaf strategiyaları və yardımın effektivliyi ətrafında daha geniş ənənəvi müzakirələri kəsən məqsədlərə işarə edir. OECD ölkələri rifah islahatlarında əhəmiyyətli çətinliklərlə üzləşdikcə, inkişaf etməkdə olan iqtisadiyyatlar qlobal sosial müdafiə gündəliyinin formalaşmasında artan rol oynayırlar. Hərtərəfli sistemlərin yaradılması hələ də davam etsə də, Braziliya, Çin, Meksika və Cənubi Afrika kimi ölkələr fəal siyasət modellərini sınaqdan keçirir, genişləndirir və onlara meydan oxuyur. Buna görə də onlar sosial müdafiədə yeni innovasiya qütbləri kimi meydana çıxır. Bundan əlavə, aşağı gəlirli ölkələrdə sosial müdafiənin əhəmiyyəti sürətlə artır. Xüsusilə, sosial müdafiə, yardım və inkişaf yanaşmalarını uzlaşdırmaq, hüquqlara əsaslanan təşəbbüsləri müdafiə etmək və Afrika və Asiyada bir çox kontekstlərdə pilot

proqramlardan inteqrasiya olunmuş sistemlərə keçməyə kömək etmək üçün uzun müddət davam edən müzakirələri yenidən alovlandırır.

Sosial müdafiənin yüksəlişinin əsas qlobal amilləri. Minilliyin İnkişaf Məqsədlərini gətirən yoxsulluğun azaldılmasına beynəlxalq maraq idi, buna görə də böhranlar, yoxsulluq və qısamüddətli təhlükəsizlik şəbəkələrinin səmərəsizliyi qloballaşan dünyanın olmaması ilə bağlı böyük xərclər deməkdir. Bu, regional və subregional səviyyələrdə sosial müdafiənin genişləndirilməsinin stilizə edilmiş yollarının müzakirəsi ilə yekunlaşıb. Müzakirədə əvvəllər mövcud olan institutların təsiri ilə sosial müdafiə reaksiyalarının müxtəlifliyi, iqtisadi inkişafın və sosial-iqtisadi transformasiyanın xüsusiyyətləri aşkar edilmişdir. Sosial müdafiənin gələcək kursu əsasən üç amillə, xüsusən də aşağı gəlirli ölkələrdə müəyyən ediləcək. Birincisi, milli dövlət institutları tərəfindən idarə olunan geniş tərəfdaşlıq əlaqələrinin gücləndirilməsi və milli sosial müdafiə strategiyalarının dəstəklənməsidir. İkincisi, orta və uzunmüddətli perspektivdə maliyyə məhdudiyyətlərini azaltmaq üçün innovativ yolların tapılmasında uğurdur. Bura inkişaf etməkdə olan ölkələrdə gəlir səfərbərliyinin gücləndirilməsi daxildir. Üçüncüsü, sosial müdafiəyə tələbatın gücləndirilməsidir.

Nəhayət, tədqiqatçıların və siyasətçilərin diqqət yetirməli olduğu iki mühüm məsələ sual altındadır. Birincisi, aşağı gəlirli ölkələrdə uğurlu sosial müdafiə proqramlarının milli səviyyəyə çatdırılması yollarının tapılması artıq prioritet məsələdir və davam etdirilməlidir. İkincisi, montaj eksperimentləri və pilot proqramlar vasitəsilə həssas ölkələrdə sosial müdafiə proqramları və sərt mühitlər haqqında biliklərin yaradılmasına laqeyd yanaşılmışdır. Sosial müdafiə həssas ölkələrdə yaşayan insanların ümidsiz, təcili ehtiyaclarını ödəmək qabiliyyətinə malik ola bilər, eyni zamanda sülhyaratma səylərini dəstəkləyə bilər və milisləri demobilizasiya edə bilər.

Yerlidən Qlobal Universal sosial müdafiəyə keçid hamı üçün sosial təminat hüququnun həyata keçirilməsi, sosial ədalətin inkişafı, inklüziv inkişafı təşviq etmək və qlobal səviyyədə razılaşdırılmış Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə nail olmaq istiqamətində irəliləyişi sürətləndirmək üçün vacibdir. Bu illər ərzində bir çox hökumətlər sosial müdafiə ilə bağlı beynəlxalq müqavilə və konvensiyalar imzalasa da, sosial müdafiə ilə bağlı müzakirələr yalnız son vaxtlar qlobal səviyyədə aparılır. Əvvəllər bu sahədə çalışan akademiklər və siyasətçilər əsasən daxili məsələlərə diqqət yetirirdilər və hətta müqayisəli tədqiqatlar konkret ölkələrin sosial müdafiə sistemlərini sənədləşdirməklə məhdudlaşırdı. Bu gün sosial müdafiə qlobal tendensiyalarla daha çox maraqlanır və BƏT-in

Konvensiyalarına, İnsan Hüquqları üzrə Ümumi Bəyannaməyə və Minilliyin İnkişaf Məqsədlərinə uyğun olaraq beynəlxalq səviyyədə razılaşdırılmış məqsədlərə nail olur. Bu, milli hökumətlərin öhdəliklərindən kənara çıxan daha geniş qlobal diqqəti əks etdirir. Bəşəriyyət ilk dəfə olaraq öz sərvətini və rifahını artıracaq məqsədlərə nail olmaq üçün öhdəlik götürdü. Əvvəlki beynəlxalq səylər, məsələn, çiçək xəstəliyinin uğurla aradan qaldırılması yoxsulluq, aclıq, ana ölümü, savadlılıq və insan vəziyyətini xarakterizə edən digər xəstəliklərlə mübarizə kimi iddialı vəzifədə qlobal əməkdaşlığa yol açdı.

Bu transformasiyanın açarı fərdi və insanların (iş) həyatı boyu yaşadıqları dəyişən ehtiyaclara daha yaxşı uyğunlaşan sosial müdafiənin inkişafıdır. Sosial müdafiə formal olaraq MİM-lərə daxil edilməmişdir, lakin BƏT və Birləşmiş Millətlər Təşkilatı kimi beynəlxalq təşkilatlar hamının əhatə dairəsini genişləndirmək üçün oxşar səy göstərmişlər. Bir çox hökumətlər bütün kampaniyalar üçün sosial təminata imza atıb və universal sosial təminat təbəqəsinin yaradılmasını dəstəklədiyi üçün Sosial müdafiənin genişləndirilməsi üçün addım addım atmışdır .

Transformasiya Ölçüləri: Universal və ya Məqsədli Qoruma. 1990-cı illərdən sonra sosial müdafiə sahəsində mühüm intellektual mühit yarandı. Bu intellektual təşəbbüslər, əsasən, Sub-Sahara Afrikası, Latın Amerikası və Cənub-Şərqi Asiyada çalışan beynəlxalq inkişaf alimlərinin rəhbərlik etdiyi sosial müdafiə nəzəriyyəsinin "birinci nəsli" adlanır. Bu ədəbiyyat müxtəlif mənalar və siyasət istinadları toplayıb, o cümlədən: (1) yoxsullara və həddindən artıq yoxsullara fokuslanraq sosial risklərdən müdafiə; insan hüquqlarının və ya dolanışıq vasitələrinin təşviqi; Polyan şkalasında hərtərəfli sosial transformasiya; (2) Beynəlxalq Əmək Təşkilatının (BƏT) Sosial Müdafiənin Əsas Çərçivəsi tərəfindən müdafiə olunduğu kimi, həm milli sosial siyasətdə, həm də humanitar şəraitdə məqsədyönlü pul köçürmə proqramlarının təşviqinə əsaslanaraq, sosial təminatın genişləndirilməsinə qədər və Dünya Bankı tərəfindən müdafiə olunan dövlət proqramının məcmusudur. Sosial müdafiə xərclərinin təhlili belə nəticəyə gəlir ki, sosial müdafiə hətta aşağı gəlirli ölkələrdə də əlverişlidir. Yenə də davamlılıqla bağlı bəzi problemlər var. Məsələn, istehlak və təbii ehtiyatların vergiyə cəlb edilməsi yolu ilə dövlət xərclərinin sosial müdafiəyə yönəldilməsi və onun siyasi legitimliyini qoruyub saxlamaq şirkətlər üçün böyük itkilər deməkdirsə, çətindir. Digər tərəfdən, gəlir və vergitutma yolu ilə yenidən bölüşdürmə yanaşması işçilərin işə həvəsini azalda bilər, qeyri-bazar gəlirlərindən alınan vergilər isə qənaət həvəsini azalda bilər.

Qlobal miqyasda sosial müdafiə dövlət xərclərinin böyük bir hissəsini (36%) təşkil edir. Bununla belə, sosial müdafiə xərclərinin yalnız kiçik bir hissəsi (10%) aşağı və orta gəlirli ölkələrə aid edilir. ÜDM ilə ölçülən sosial müdafiə xərcləri son onilliklərdə əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. 2009-cu ildən bəri Sub-Sahara Afrikasında xərclərdə sürətli artım müşahidə olunur və bu regionun konsentrasiyası Şərqi Asiya və Sakit Okean hövzəsini üstələyir. Bu fərqlər onların dizaynından, onlara rəhbərlik edən dövlətlərin imkanlarından və fəaliyyət göstərdikləri kontekstdən (o cümlədən iqtisadi dinamikadan, əmək bazarlarının xüsusiyyətlərindən və gender rejimləri daxil olmaqla sosial strukturlardan) irəli gəlir. BƏT bildirir ki, 2015-ci ilə qədər dünya əhalisinin yalnız 45,2%-i sosial müdafiə yardımından yararlana bilib. Lakin Avropa və Mərkəzi Asiyada bu nisbət 84,1%-ə yüksəldiyi halda, Sahara-altı Afrikada 12,9%-ə enir. 2018-ci ildə Aİ-27-də sosial müdafiə xərcləri ÜDM-in 19,2%-i, ümumi xərclərin 41,2%-i və 2,591 milyard avro təşkil edib. Bu bölmənin ən mühüm qrupu olan "qocalıq" (2018-ci ildə Aİ-27-də ÜDM-in 10,4%-i və Avro Bölgəsində ÜDM-in 10,7%-i) əsasən pensiya ödənişləri ilə bağlıdır. Eyni şey, 2018-ci ildə ümumi xərcləri Aİ-27 səviyyəsində ÜDM-in 1,5%-i və Avro bölgəsi səviyyəsində ÜDM-in 1,7%-i olan "sağ qalanlar" üçün də keçərlidir. Sosial müdafiənin məqsədi universal sosial müdafiəni təmin etməkdir, yoxsa ən həssas təbəqəyə çatmaq? Və siyasət səviyyəsində əsas sual budur: xərcləri kim ödəyəcək? Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığına verdiyi brifinqdə BMT-nin qida hüququ üzrə xüsusi məruzəçisi Olivier de Schutter və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının həddindən artıq yoxsulluq və insan hüquqları üzrə xüsusi məruzəçisi Maqdalena Sepulveda inkişaf modelinin "əsaslı şəkildə dəstəklədiyini" iddia edirlər. Sosial müdafiə planının həyata keçirilməsi əslində böyük investisiyadır, xüsusən də yoxsul ölkələr üçün. Bir çox insanların sosial müdafiədən kənarda qalmasının səbəbi təkcə yoxsulların "işləməyə həvəsləndirilməsi" ilə bağlı deyil, ilk növbədə maliyyə resurslarının səmərəsiz şəkildə bölüşdürülməsinin nəticəsidir. Bununla belə, az adam hesab edir ki, dövlət sosial müdafiə siyasəti üçün tənzimləyici bazanın yaradılmasında və onun proqramlarının maliyyələşdirilməsində mühüm rola malikdir. UNRISD hesabatında qeyd edilir ki, universal sosial müdafiənin təmin edilməsi dövlətdən proqramların və institutların maliyyələşdirilməsi, idarə edilməsi və tənzimlənməsində əsas məsuliyyətləri öz üzərinə götürməsini tələb edir.

Əsas Müzakirə Nöqtələri. Əldə etdiyi nailiyyətlərə və insan inkişafına verdiyi töhfələrə baxmayaraq, sosial müdafiə həmişə ciddi tənqidlərə məruz

qalıb. Sosial müdafiə siyasətləri yarandığı gündən ümumi iqtisadi göstəricilərə mənfi təsir göstərdiyinə görə iqtisadi əsaslarla tənqid edilmişdir. Tənqidçilər sosial müdafiə xərclərinin həddən artıq baha və ağır olduğunu, dövlət vəsaitlərini istehlak etdiyini və digər prioritet sahələrə investisiya imkanlarını azaltdığını iddia edirlər. Bunun fonunda hamı üçün əsas sosial müdafiə bazalarının təmin edilməsi ideyası əsasında bir sıra təkliflər hazırlanıb. Əslində, 2012-ci ildə BƏT ümumbəşəri sosial müdafiəyə nail olmaq üçün bir növ rəhbər çərçivə yaradan 202 saylı Qərarını (Sosial Müdafiə səviyyələrinə dair Tövsiyə) təsdiq etmişdir. Sosial təminat üçün insan hüquqlarını bir daha təsdiq edərək, tövsiyə prioritet olaraq bütün ehtiyacı olanlar üçün həyat dövrü boyu əsas gəlir təminatı və əsas sağlamlıq təminatından ibarət sosial müdafiə bazalarının yaradılmasını tələb edir. Bu minimum sosial müdafiə bazasına zəmanət verilməsinin əsası İki elementlər, xüsusən də pul gəlirlərini təmin etmək baxımından dünyanı bürümüşdür. Onlardan biri Şərti Nağd Köçürmələr (ŞKT) proqramlarıdır. Bu proqramlar, ilk növbədə, qısa müddətdə gəlir çatışmazlığına son qoymaq, uzunmüddətli perspektivdə yoxsulluğun nəsillərarası təkrar istehsalına son qoymaq və qadınların iqtisadi səlahiyyətlərinin artırılmasını təşviq etmək məqsədi ilə gəlir yoxsulluğu problemi ilə mübarizə üçün alətlər kimi nəzərdə tutulmuşdur. İkincisi, bu proqramlar uşaq və yeniyetmələri əhatə etsə də, praktikada faydaları analar alır.

Siyasət müzakirələri. Rəsmi sosial müdafiə daha çox dövlət siyasəti ilə bağlıdır. Bəzi inkişaf etməmiş ölkələrdə dövlət tədbirləri böyük həcmdə xaricdən maliyyələşdirildiyi üçün qərar qəbul edənlər ictimai fəaliyyətin rolunu və bunda beynəlxalq yardımın rolunu müəyyən etməlidirlər. Başqa sözlə, inkişaf etməkdə olan ölkələr tez-tez "ikiqat asılılıq", dövlət tərəfindən maliyyələşdirilən müdaxilələr və yardım asılılığı ilə bağlı narahatlıqlarla üzləşməli olurlar. Sosial müdafiə paketlərinin xərclərinin təhlili belə nəticəyə gəlir ki, ümumi inanca baxmayaraq, sosial müdafiə hətta aşağı gəlirli ölkələrdə də əlverişlidir. Bununla belə, davamlılıqla bağlı bəzi davamlı problemlər var.

İnstitusional amillər. Sosial müdafiə sistemlərinin elementləri tez-tez müxtəlif məsuliyyət və hesabatlılığa malik bir çox nazirliklər arasında yayılaraq idarəetmədə çaşqınlıq yaradır. Bu, səylərin təkrarlanmasına, miqyasda boşluqlara və zəif institusional koordinasiyaya səbəb ola bilər. Digər hallarda proqramlar məhdud büdcə və ya təsir imkanları ilə vahid nazirlik altında qruplaşdırılır. Fəaliyyətlərə xəritəçəkmə, qiymətləndirmə, səmərələşdirmə, yenidən hədəfləmə, maya dəyərinin hesablanması proqramları və proseslərin ümumi şəkildə tənzimlənməsi və koordinasiyası daxildir. Əslində, elə bu

məqamda bir tərəfdən proqnozlaşdırıla bilənliyin artırılması ehtiyacı ilə digər tərəfdən institusional çeviklik ehtiyacı arasında mümkün gərginlik yaranır. Məsələn, proqnozlaşdırıla bilənliyə ilk növbədə uzunmüddətli proqramların institusionallaşdırılması yolu ilə nail olunarsa, potensial böhran başa çatdıqdan sonra onları azaltmaq çətin olacaq. Qısa müddətdə texniki və siyasi cəhətdən mümkün olsa da, bu proqramlar qlobal dalğalanmalara uyğun olmayan potensial olaraq arzuolunmaz uzunmüddətli dayanıqlılıqla nəticələnə bilər.

Sosial Müdafiə anlayışına yenidən baxış. Sosial müdafiə konsepsiyası 1990-cı illərin sonundan etibarən bir çox ölkələrdə dəyişmiş tədqiqat və siyasət təşəbbüslərinin yeni nizamını doğurdu: (1) inkişaf etməkdə olan ölkələrin rifah rejimlərinin işi; (2) 2015-ci ildən sonrakı Davamlı İnkişaf Məqsədləri gündəliyində sosial müdafiənin rəsmi qəbulu; (3) Dünya Bankı və DFID kimi əsas donorlar arasında universal dövlət xidməti ideyasının daha məqbul olması. Filgueira və başqalarının fikrincə, universal sosial müdafiə bazasının yaradılması əslində o qədər də çətin deyil. Çünki 18 yaşınadək bütün uşaqların, qeyri-rəsmi işçilərin və 65 yaşdan yuxarı hər kəsin əsas ehtiyaclarını ödəmək üçün həddindən artıq yoxsulluq səviyyəsində illik gəlirin təmin edilməsi regional ÜDM-in yalnız 5,4%-ni təşkil edir. Bəzi yoxsul ölkələr üçün, xüsusən də Orta Amerikada çoxtərəfli yardım həyati əhəmiyyət kəsb edir. Daha inkişaf etmiş ölkələr üçün belə bir baza təmin etmək üçün maneələr maliyyə və ya texniki deyil, siyasidir. Qeyri-dayanıqlı borcları cədvəldən çıxarsaq, problem hökumət xərclərini daha ədalətli və səmərəli yollara yönləndirmək və əksər elitanın dünyadakı həmkarlarından qat-qat az vergi ödədiyi regionda vergi yükünü artırmaqdır. Ola bilsin ki, bu böhran bu siyasət təkliflərini Latın Amerikası ölkələrinin siyasi gündəmlərində əvvəlkindən daha çox ön plana çıxarmaq imkanı verir.

BƏT və Dünya Bankının birgə məqsədi universal sosial müdafiəni təmin edə bilən ölkələrin sayını artırmaq və ölkələrə universal və davamlı sosial müdafiə sistemlərini layihələndirmək və tətbiq etməkdə dəstək olmaqdır. Məqsəd BƏT-in arzuolunan elementlərini və Dünya Bankının ümumi vizyonunu tanıyır və qəbul edir ki, bu vizyona nail olmağın yolları sosial müdafiənin mütərəqqi və ya dərhal həyata keçirilməsi, eləcə də əldə edilən irəliləyişdə heç bir geriləmənin olmamasının təmin edilməsidir.

İstifadə olunan ədəbiyyatlar:

- World Bank (2003), Global Economic Prospects 2003,
- Washington, D. C. Vazquez, L. (2003), Kapitalizm ve Küresel Refah, (der.), Liberte Yay. Ankara

- Yates, M. D., “Poverty and Inequality in the Global Economy”, Monthly Review, An Independent Socialist Magazine, Şubat 2004.
- Dedeoğlu, B. (2003), Uluslararası Güvenlik ve Strateji, Der Yay. İst.
- Oruç, Y. M. (2001), “Küresel Yoksulluk ve Birleşmiş Milletler”, Toplum ve
  Bilim, Yaz.
- Abdulkadir Şenkal. Sosyal Korumada Küresel Boyutlar: Sorunlar ve Temel Tartışmalar İnsan&İnsan, Yıl/Year 8, Sayı/Issue 30, Güz/Fall 2021, 13-28

Mühazirə 4. Beynəlxalq təşkilatlar və onların qlobal problemlərin həllində yeri

Plan:

1. *Beynəlxalq təşkilat anlayışı*
2. *Beynəlxalq təşkilatların qısa tarixi*
3. *Beynəlxalq təşkilatların təsnifatı*
4. *Beynəlxalq Qeyri-Hökumət Təşkilatı anlayışı*
5. *Beynəlxalq Qeyri-hökumət təşkilatları və insan hüquqları*
6. *İnsan Hüquqları üzrə Qeyri-Hökumət Beynəlxalq Təşkilatlarının fəaliyyət istiqamətləri*

Beynəlxalq təşkilat anlayışı. Beynəlxalq təşkilatlar zaman keçdikcə dövlətlərlə oxşar rolları bölüşməyə başlasalar da, praktikada dövlətlər qədər geniş səlahiyyətlərə və sərt sanksiyalara malik deyillər. Təşkilatlarla dövlətlər arasında müəyyən fərqlər var. Əvvəla, dövlətlər kimi təşkilatların öz ərazisi və ya onlara bağlı əhalisi və vətəndaşları yoxdur. Digər bir fərq, təşkilatların dövlətlər kimi tətbiq etmək və ya əmr vermək səlahiyyətinə malik olmamasıdır. Nəhayət, deyə bilərik ki, dövlətlər təşkilatlardan daha məhdud sahəyə malikdirlər; çünki təşkilatlar öz məqsədlərinə uyğun fəaliyyət göstərə və qlobal miqyasda fəaliyyət göstərə bilsələr də, dövlətlər yalnız öz vətəndaşları haqqında qərar qəbul etmək səlahiyyətinə malikdirlər. Bu izahlara əsaslanaraq, " Beynəlxalq təşkilatlar" XIX əsrin əvvəllərindən yaranmağa başlayan və birdən çox dövlətin və ya dövlətin

vətəndaşları arasında yaranan təşkilatlar" ifadəsi ilə dar çərçivədə müəyyən edilə bilər.

Beynəlxalq təşkilatların qısa tarixi. Beynəlxalq təşkilatlar milli dövlətlərin yaranması və onların beynəlxalq sistemdə hökmranlığı ilə meydana çıxmağa başladı. Protestant-katolik müxalifəti səbəbindən 1618-1648-ci illər arasında 30 illik müharibələrdən sonra Müqəddəs Roma-German İmperiyasının knyazlıqları müstəqil siyasi vahidlərə çevrildilər. 1648-ci ildə Avropada 30 illik müharibəyə son qoyan Vestfaliya müqaviləsi dünyanın ən qanlı müharibələrindən birinə son qoyarkən, digər tərəfdən beynəlxalq sistemi kökündən dəyişdirən bir suverenlik anlayışı dünya sistemində dominant hala gətirildi. “Milli dövlət”in ümumbəşəri imperiyalara qarşı qələbəsini simvolizə edən bu sülh müqaviləsi beynəlxalq aləmdə dövlətlərin suverenliyini və bərabərliyini prinsipial olaraq əsas qaydaya çevirmişdir.

Hakim bərabərlik prinsipi ətrafında yenidən formalaşan yeni nizama Fransız İnqilabının gündəmə gətirdiyi millətçilik hərəkatı yeni ruh verdi və dünya sistemi “milli sistem” və ya “beynəlxalq sistem” adlandırılmağa başladı. ". Suveren və bərabərhüquqlu dövlətlərdən/birliklərdən ibarət olduğu güman edilən yeni beynəlxalq sistem yaranmışdır. Bu sistem heç bir mərkəzi orqanın olmadığı, dövlətlərin ümumiyyətlə təhlükəsizlik qayğıları ilə hərəkət etdiyi, anarxik xüsusiyyət göstərməyə başlamış və beynəlxalq münasibətlərin əsas mövzusunu təhlükəsizlik problemləri olmağa başlamışdır. Suveren və bərabərhüquqlu hesab edilən dövlətlərə əsaslanan bu yeni beynəlxalq sistemdə dövlətlər yalnız beynəlxalq təşkilatlar yaratmaqla əməkdaşlıq etmək imkanı tapmışdılar. Vestfaliya müqaviləsi və onun suverenlik və bərabərlik anlayışı beynəlxalq təşkilatların yaranmasında həlledici rol oynamışdır. Bu səbəbdən ərazi, suveren və bərabərhüquqlu milli dövlətlərdən ibarət yeni beynəlxalq sistem Vestfal sistemi adlanır.

Beynəlxalq təşkilatların geniş vüsət alması üçün 19-cu əsrin əvvəllərini gözləmək lazım idi. Bunun əsas səbəbi milli və milli dövlətlərin üstünlük təşkil

etməsi və bu dövlətlərarası münasibətlərin sülh şəraitində artmasıdır. Bu baxımdan 19-cu əsr beynəlxalq təşkilatların Avropada geniş vüsət aldığı böyük bir başlanğıc dövrü olmuşdur. 19-cu əsrdə Napoleon müharibələrindən sonra 1815-ci il Vyana Konqresi ilə ortaya çıxan "Avropa Harmoniyası" nizamı daxilində artan əməkdaşlıq mühiti beynəlxalq təşkilatların qurulması üçün əlverişli mühit yaratmışdır. 1815-ci ildə Reyn üzərində əlaqə üçün yaradılmış "Mərkəzi Komissiya" həm bu mənada yaradılmış ilk beynəlxalq təşkilat, həm də müasir beynəlxalq təşkilatların öncülü olmuşdur.

Milli dövlətlərin rəqabəti, güc axtarışı strategiyası və hərbi məsələlərdə yaranan gərginlik 1914-cü ildə Avropanı müharibəyə sürüklədi. Birinci Dünya Müharibəsinə son qoyan Paris Sülh Konfransından sonra yaradılmış Millətlər Cəmiyyəti mühüm təşəbbüsdür. Bu təşəbbüsün arxasında ABŞ prezidenti Vilsonun liberal baxışları və idealizmi dayanır. Wilson iddia edirdi ki, beynəlxalq hüququn və beynəlxalq institutların hökmranlığı altında universal prinsiplər beynəlxalq sistemə rəhbərlik edərsə, sülh daimi olacaqdır. ABŞ daxili siyasətindən irəli gələn səbəblərdən Millətlər Cəmiyyətinə üzv olmamış və bu vəziyyət təşkilatı problemli vəziyyətə salmışdır.

Millətlər Cəmiyyəti; Birinci Dünya Müharibəsindən sonra 1920-ci il yanvarın 10-da İsveçrədə yaradılmışdır. İkinci Dünya Müharibəsinin başlanmasının qarşısını ala bilmədiyi üçün 1946-cı il aprelin 18-də ləğv edildi.

İkinci Dünya Müharibəsindən sonra Birləşmiş Millətlər Təşkilatı yaradıldı və beynəlxalq təşkilatlar sahəsində yeni dövr başladı. Beynəlxalq təşkilatlar gündəmi müəyyən edə və koalisiya quruculuğu prosesində katalizator rolunu oynaya bildikləri kimi, zəif və kiçik dövlətlərin siyasi təşəbbüsdən istifadə etməsi və əlaqə strategiyasını həyata keçirməsi üçün də əsas rolunu oynayırlar.

BMT və MC dünya müharibələrindən sonra yaradılmış və beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyin qorunmasına yönəldildiyinə görə oxşardır. Bununla belə, İkinci Dünya Müharibəsinin başlaması MC-nin sülhü qorumaq iqtidarında olmadığını

göstərdi. BMT-ni isə ən azı ona görə uğurlu hesab etmək olar ki, bu miqyasda silahlı münaqişə baş verməyib.

Beynəlxalq təşkilatlar beynəlxalq münasibətlərdə dövlətlərdən sonra ikinci mühüm rol oynayırlar. Qloballaşma beynəlxalq təşkilatların yerini gücləndirdi və onların mövcudluğuna ehtiyacı artırdı. Beynəlxalq konyuktura çərçivəsində vazkeçilməz hala gələn beynəlxalq təşkilatlar məqsədlərinə, metodlarına, təşkilinə və formalaşmasına görə fərqlənirlər. Dövlətlər tərəfindən yaradılan və dəstəklənən beynəlxalq təşkilatlarla yanaşı, qeyri-hökumət təşkilatı kimi fəaliyyət göstərən beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatların da insan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsi ilə əlaqəsi var.

Ümumiyyətlə, beynəlxalq təşkilatların sayının artmasında aşağıdakı şərtlər təsirli olmuşdur:

İkinci Dünya Müharibəsinin gətirdiyi dağıntılardan sonra dövlətlər beynəlxalq aləmdə əməkdaşlığa, ortaq dəyərlər ətrafında təşkilatlanmağa ehtiyac duydular.

Texnologiyanın inkişafı ilə əlaqədar dövlətlərarası koordinasiyaya ehtiyacının nəzərə alınması

Qloballaşma ilə dövlətlərarası münasibətlərin intensivləşməsi

Beynəlxalq təşkilatların təsnifatı. Beynəlxalq təşkilatlar üçün ətraflı tərif etməmiz lazım gələrsə; Biz bunu "ümumi və ya xüsusi məqsədlərə nail olmaq üçün mədəni və ya regional miqyasda əməkdaşlığı təmin etmək üçün müstəqil və suveren dövlətlərin və ya qeyri-hökumət təşkilatlarının yaradıldığı strukturlar, mexanizmlər və proseslər" kimi ifadə edə bilərik. Beynəlxalq təşkilatların müxtəlif adları ola bilər - quruluş, birlik, təşkilat, liqa, assosiasiya, birlik, fond və s. Fərqli adlar onların statusuna təsir etmir. Beynəlxalq təşkilatların təsnifatı üçün müxtəlif meyarlar tətbiq olunur. Onlardan bəzilərini sadalayaq.

1. İştirakçıların mühitinə görə beynəlxalq təşkilatlar aşağıdakı kimi təsnif edilir:

a) universal - bütün dövlətlərin (BMT, MAQATE) və ya ictimai birliklərin (ictimai birliklərin) və bütün dövlətlərin ayrı-ayrı şəxslərinin iştirakı üçün

açıqdır (Ümumdünya Sülh Şurası, Beynəlxalq Demokrat Hüquqşünaslar Assosiasiyası və s.); b) regional - onun üzvləri müəyyən coğrafi bölgənin dövlətləri və ya ictimai birlikləri və fərdləri ola bilər (Afrika Birliyi Təşkilatı, Amerika Dövlətləri Təşkilatı, Fars Körfəzi Ərəb Dövlətlərinin Əməkdaşlıq Şurası); c) Regionlararası – üzvlərini regional təşkilati çərçivədən kənara çıxaran, lakin onların universal olmasına imkan verməyən müəyyən meyarla məhdudlaşan təşkilatlar. Neft İxrac edən Ölkələr Təşkilatında (OPEC) iştirak yalnız neft ixrac edən ölkələr üçün açıqdır. İslam Konfransı Təşkilatına (İKT) yalnız müsəlman dövlətləri üzv ola bilər;

2. Təşkilatların məqsədlərinə görə təsnifatı müxtəlif formalarda və geniş diapazonda ola bilər, ən başlıcası: a) siyasi motivli təşkilatlar - dövlətlər tərəfindən siyasi məqsədlərinə əməkdaşlıq edərək nail olmaq üçün yaradılan təşkilatlar, məsələn, Aİ, ATƏT və s. b) təhlükəsizlik məqsədləri üçün təşkilatlar - regional və qlobal təhlükəsizliyin qorunması üçün yaradılmış təşkilatlar- NATO, Varşava Müqaviləsi və s. c) iqtisadi məqsədləri olan təşkilatlar - iqtisadi inkişaf siyasətinin həyata keçirilməsinə və maliyyə və sosial sabitliyin təmin edilməsinə yönəlmiş təşkilatlar (BVF, OECD və s.).

3. Təşkilatlar hakimiyyətin (səlahiyyətiərinə) mahiyyətinə görə dövlətlərarası (dövlətlərin əməkdaşlığını tənzimləyir, onların qərarları üzv dövlətlər üçün məsləhət və ya məcburi xarakter daşıyır) və dövlətlərüstü (üzv dövlətlərin fiziki və hüquqi şəxslərini bilavasitə bağlayan qərarlar qəbul etmək hüququna malikdirlər və dövlətlərin milli qanunları ilə eyni hüquqlara və statusa malikdirlər) bölünürlər..

4. Beynəlxalq təşkilatlara qəbul proseduru açıq və ya qapalı ola bilər: a) açıq – istənilən dövlət öz mülahizəsinə görə üzv ola bilər; b) qapalı – təşkilatın təsisçi dövlətinin (NATO) dəvəti əsasında yeni üzvlərin qəbulu;

5. Təşkilat yaratma üsullarının kriterialarına görə klassik yolls yaradılan və fərqli əsaslarda yaradılan beynəlxalq təşkilatlara bolünür. Klassik yolla yaradılan təşkilatlar üzvləri tərəfindən təsdiqlənən beynəlxalq razılaşmaya

əsaslanır, fərqli əsaslarda yaradılan beynəlxalq təşkilatlar isə bəyanamələr və ortaq qərarlar əsasında yaradılırlar.

6. İxtisaslaşdığı sahəyə görə təşkilatlar ümumi və xüsusi səriştələrinə görə siniflərə bölünürlər. Ümumi səriştə-bu fəaliyyətləri ilə dövlətlərarasındakı bütün əlaqə sahələrinə təsir göstərir: siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni və digər(məsələn BMT). Xüsusi səriştə- Əməkdaşlıq xüsusi bir sahə ilə məhdudlaşır və bu cür təşkilatlar siyası, iqtisadi, sosial, mədəni, elmi, dini və s. alt bölümlərə ayrılırlar.

BMT-nin orqanları: Baş Assambleya, Katiblik, Təhlükəsizlik Şurası, Qəyyumluq Şurası, Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsi, İctimai və İqtisadi Şura.

"BMT SİSTEMİNİ" TƏŞKİL EDƏN EKSPERTİK TƏŞKİLATLAR:

Qlobal rabitə-nəqliyyat-mədəniyyət-infrastruktur şəbəkələri yaradan təşkilatlar

A. Ümumdünya Poçt İttifaqı

B. Beynəlxalq Telekommunikasiya İttifaqı

C. Beynəlxalq Dəniz Təşkilatı

D. Beynəlxalq Mülki Aviasiya Təşkilatı

E. Dünya Meteorologiya Təşkilatı

F. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı

G. Ümumdünya Turizm Təşkilatı

H. BMT-nin Təhsil, Elm və Mədəniyyət Təşkilatı

Qlobal iqtisadiyyat-ticarət-maliyyə şəbəkələrini yaradan təşkilatlar

A. Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı

B. Kənd Təsərrüfatının İnkişafı üzrə Beynəlxalq Fond

C. BMT-nin Sənaye İnkişafı Təşkilatı

D. Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatı

E. Beynəlxalq Əmək Təşkilatı

F. Bretton Woods Twins və Dünya Ticarət Təşkilatı

1. Beynəlxalq Valyuta Fondu

2. Dünya Bankı Qrupu: i. Dünya Bankı, ii. Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası, iii. Çoxtərəfli İnvestisiya Zəmanət Agentliyi, i v . Beynəlxalq İnvestisiya Mübahisələrinin Həlli Mərkəzi

3. Ümumdünya Ticarət Təşkilatı vs.

7. Ümumiyyətlə, beynəlxalq təşkilatlar iştirakçı dövlətlərin üzvlüyünün xarakterinə görə hökumətlərarası və qeyri-hökumət (QHT) təşkilatlarına bölünür. Hökumətlərarası təşkilatlar: BMT, Aİ, NATO, ATƏT, BVF, Dünya Bankı və s. Qeyri-Hökumət Təşkilatları (QHT): Yaşıl Sülh, Beynəlxalq Əfv Təşkilatı, Beynəlxalq Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyası (həmkarlar alyansı), Beynəlxalq Qırmızı Xaç, Human Rights Watch və s.

Hökumətlərarası beynəlxalq təşkilatlar dövlətlərin rəsmi vasitələrə əl atmaqla konkret müqavilə imzalamaqla yaratdığı təşkilatlardır. "Hökumətlərarası təşkilatlar yalnız bir məqsəd üçün yaradıla bilər və ya birdən çox məqsədi əhatə edə bilər, bundan başqa onlar qlobal-regional, yeni üzvlüklərə açıq-yeni üzvlüklərə bağlı, iqtisadi-qeyri-iqtisadi ola bilər. Bundan əlavə, hökumətlərarası beynəlxalq təşkilatlar beynəlxalq hüququn subyektləridir və beynəlxalq yurisdiksiyaya malikdirlər. Hökumətlərarası təşkilatların ilk nümunəsi 1815-ci ildə Vyana konqresindən sonra Reyn üzərində nəqliyyatı tənzimləmək üçün yaradılmış Reyn çayı komissiyasıdır.

Beynəlxalq Qeyri-Hökumət Təşkilatı anlayışı. Qeyri-hökumət beynəlxalq təşkilatların beynəlxalq sistemdə əhəmiyyəti getdikcə artır. "İndiki dünyada dövlətlərin çox təsiri olmadan qurulan və fəaliyyət göstərən on minlərlə təşkilatın mövcudluğundan danışmaq olar". Beynəlxalq Qeyri-hökumət Təşkilatı dedikdə, ümumiyyətlə, dövlətə birbaşa bağlı olmayan və ya onun yaradılması forması ilə əlaqədar olmayan və mənfəət məqsədi güdməyən təşkilatların fəaliyyəti başa düşülür. "Hər hansı bir beynəlxalq təşkilatın qeyri-hökumət olması üçün tərəflərdən ən azı biri öz ölkəsinin hökumətinin nümayəndəsi olmamalıdır". Xülasə, qeyri-hökumət beynəlxalq təşkilatlar siyasi, iqtisadi,

sosial, mədəni və dini sahələrdə qeyri-hökumət, qeyri-kommersiya, könüllü təşkilatlar adlanır.

Qeyri-hökumət təşkilatları öz aralarında üç kateqoriyaya bölünür:

a) həqiqi qeyri-hökumət təşkilatları (yalnız qeyri-hökumət təşkilatlarından, məsələn, Dünya Kilsələr Şurası kimi)

b) hibrid qeyri-hökumət təşkilatları (həm hökumət, həm də qeyri-hökumət təmsilçiliyinə malik olan, məsələn, Beynəlxalq Elmi Cəmiyyətlər Şurası),

c) hökumətlərarası təşkilatlar var (bunlar İnterpol, Parlamentlərarası İttifaq kimi təşkilatlardır, hökumətlər arasında razılaşma ilə yaradılsalar da, hökumətlərin mərkəzi xarici siyasət orqanları tərəfindən idarə oluna bilməzlər).

"Qeyri-hökumət təşkilatlarına gəlincə, beynəlxalq legitimlikdən danışmaq düzgün olmazdı; çünki bu legitimlik heç vaxt son nəticədə qazanılmır". Buna baxmayaraq, qeyri-hökumət təşkilatları zaman keçdikcə peşəkar strukturlara və təşkilatlara çevrilərək dövlətlər arasında söz sahibi olublar. Bununla da onlar tam legitimliyə malik olmasalar da, beynəlxalq sistemdə möhkəm yer qazanıblar.

Beynəlxalq Qeyri-hökumət Təşkilatları bir çox məqsədlər üçün yaradıla və fəaliyyət göstərə bilər, lakin insan hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən qeyri-hökumət beynəlxalq təşkilatlar da var.

İnsan Hüquqları. İnsan hüquqlarının qeyri-hökumət beynəlxalq təşkilatlarla münasibətindən danışmazdan əvvəl insan hüquqlarının necə inkişaf etdiyini və beynəlxalq sistemdə necə qəbul edildiyini haqda bəhs etmək faydalı olardı.

"İnsan hüquqları termini bəzən bütün insanlara verilməli olan hüquqları təsvir etmək üçün nəzərdə tutulur. Buna "mücərrəd insan hüquqları" da deyirlər. Bu mənada insan haqları "olanı" yox, "olmalı olanı" göstərir. Əgər mücərrəd mənada insan hüquqlarının bir hissəsi hüquqi təminat altındadırsa və pozitiv hüququn bir hissəsini təşkil edirsə, "konkret insan hüquqları"-dan behs etmək olar.

İnsan hüquqları ilə bağlı ən mühüm sənədlərdən biri Fransa inqilabından sonra elan edilmiş İnsan və Vətəndaşlıq Hüquqları Bəyannaməsidir. Bundan əlavə, insan hüquqları mövzusu dünya müharibələrindən sonra davamlı sülhə nail olmaq məqsədinə uyğun olaraq ən mühüm sahəyə çevrilmişdir. İkinci Dünya Müharibəsindən sonra yaradılmış Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (BMT) 1948-ci il dekabrın 10-da BMT Baş Assambleyasında BMT-nin Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsini qəbul etmişdir. Bəyannamənin bəyan edilməsindən sonra dövlətlər bu bəyannamənin hüquqi müstəvidə olması ilə bağlı müqavilələr bağlamalı və bu hüquqların qanuni qəbulu ilə birlikdə faktiki müdafiəsini təmin etmək üçün lazımi mexanizmlərin yaratması müəyyən edilmişdir.

BMT Nizamnaməsinin ilk maddələri ilə insan hüquqlarının beynəlxalq hüququn əsası kimi qəbul edildiyi ortaya çıxdı. BMT Nizamnaməsinə görə, insan hüquqları üç mərhələli plan vasitəsilə qorunur. İlk növbədə insan hüquqlarının çərçivəsi müəyyənləşib bəyanatla dərc olunacaq. Daha sonra bu bəyannamə BMT tərəfləri tərəfindən müqavilə kimi imzalanacaq. Nəhayət, faktiki olaraq bu müqavilənin mühafizəsini həyata keçirəcək mexanizm qurulacaq.

1952-ci ildə Avropa Şurası tərəfindən hazırlanmış İnsan Hüquqları üzrə Avropa Konvensiyası qüvvəyə minmiş və insan hüquqlarının beynəlxalq müdafiəsi sahəsində yeni anlayış gətirmişdir. Daxili qanunlar təhlükəsizliyin əsas təminatçısı olsa da, konvensiyaya əsasən şəxslərə beynəlxalq hüquqda da söz verilir. Vətəndaşların fərdi müraciət hüququnun dövlətlər tərəfindən təmin olunması məcburi hala gətirilmişdir. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi 1959-cu ildə bu konvensiya əsasında və Avropa Şurasının nəzdində yaradılmışdır.

Beynəlxalq sistemdə insan hüquqlarının əsası məhz bu mühüm addımlarla qoyulmuşdur. Bu addımları atanlar qeyri-hökumət təşkilatları olmasalar da, bugünkü sistemdə insan hüquqlarının inkişafı və qorunması üçün böyük səylər göstərirlər. “Bu təşkilatların mövzuya yanaşmaları əhatəlidir. QHT-lər çox vaxt bu hüquqların bölünməz və bir-birinə qarışması fikrini əsas götürürlər.

Beynəlxalq Qeyri-hökumət təşkilatları və insan hüquqları. Qeyri-hökumət təşkilatları beynəlxalq sistemin bir çox yerlərində mühüm yer tutmuşlar. Bu məqamlardan ən mühümü insan hüquqlarının inkişafı və müdafiəsi olmuşdur. Qeyri-hökumət təşkilatları insan hüquqları sahəsində fəallıq göstərirlər. Beynəlxalq sistemdə qəbul edilmiş mühüm sənədlərlə insan hüquqlarının müdafiəsi üçün mühüm mexanizmlər yaradılsa da, bu məsələ ilə bağlı pozuntuların qarşısı heç bir yerdə tam alınmayıb. Bu pozuntular xüsusilə vətəndaş müharibəsi və ya hərbi çevriliş dövründə daha çox olur.

Qeyri-hökumət təşkilatları BMT və Avropa Şurası kimi təşkilatlar tərəfindən hazırlanan əsas insan hüquqları sənədləri ilə yanaşı, bu hüquqlara malik qadın və uşaqlarla bağlı əlavə bəyannamələrin qəbulunda mühüm rol oynayır. Beynəlxalq Qeyri-hökumət təşkilatlarının üzərinə insan hüquqlarının pozulmasının qarşısını almaqda mühüm vəzifə düşür. Onlar ictimai rəyi səfərbər etməklə, kampaniyalar aparmaqla və bu hallarda dövlət orqanlarının və aidiyyəti qurumların diqqətini cəlb etməklə beynəlxalq səviyyədə təzyiq yolu ilə insan hüquqlarının müdafiəsi və təşviqi uğrunda mübarizələrini davam etdirirlər. Eyni zamanda, onların dövlətlərin imzaladıqları insan haqları müqavilələrinə əməl edib-etmədiklərini yoxlayırlar.

Beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları insan hüquqları standartlarını inkişaf etdirməyə çalışarkən dünyanın bir çox yerlərindəki təcrübələri izləyirlər. Vətəndaş təşkilatının bu yeni forması bu gün olduğu kimi gələcəkdə də insan hüquqları sahəsində mühüm rol oynamağa davam edəcəkdir.

İnsan Hüquqları üzrə Qeyri-Hökumət Beynəlxalq Təşkilatlarının fəaliyyət istiqamətləri: Bu sahədə bir çox beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları fəaliyyət göstərir.

Beynəlxalq Qızıl Xaç Komitəsi. İndiyə qədər biz həmişə hökumətlərarası təşkilatlardan danışmışıq. 151 il əvvəl yaradılan və dünyanın ən köklü yardım təşkilatlarından biri olan Beynəlxalq Qızıl Xaç Komitəsi texniki olaraq bu kateqoriyaya aid deyil. Bununla belə, hökumətlər tərəfindən qəbul edildiyi kimi,

BQXK beynəlxalq və daxili silahlı münaqişələrdə qurbanları qorumaq mandatına malikdir. 20.000-dən çox işçisi olan bu təşkilat bütün dünyada fəaliyyət göstərir və baş ofisi Cenevrədə yerləşir.

19-cu əsrdə Avropa dövlətlərinin öz içlərindəki müharibələri zamanı ağır itkilərdən sonra döyüş meydanında yaralıların, feldşerlərin və səhra xəstəxanalarının neytrallığını və müdafiəsini təmin edəcək beynəlxalq müqavilələrin hazırlanmasına çağıran Henri Dunant tərəfindən qurulan BQXK könüllülər vasitəsilə müharibə zamanı insanlara sağlamlıq dəstəyi verir. Birinci Dünya Müharibəsi, İkinci Dünya Müharibəsi və Soyuq Müharibə də daxil olmaqla uzun illər müharibə və münaqişə zonalarına qaçan BQXK üç dəfə (1917, 1944, 1963) Nobel Sülh Mükafatını qazanmışdır. Təşkilatın bu gün fəaliyyət göstərdiyi münaqişə zonaları arasında Ukrayna, Əfqanıstan, Suriya, Efiopiya, Yəmən və Afrikanın Sahel bölgəsi xüsusilə seçilir. Beynəlxalq Qızıl Xaç Komitəsinin bir çox ölkədə missiyası/nümayəndəliyi var.

Beynəlxalq Xilasetmə Komitəsi(BXK)(International Rescue Committee (IRC)). İkinci Dünya Müharibəsi zamanı nasist Almaniyasından qaçmağa cəhd edənlər üçün 1933-cü ildə Albert Eynşteyn tərəfindən qurulan və dünyanın ən köklü təşkilatlarından biri olan Beynəlxalq Xilasetmə Komitəsi (IRC) qaçqınlara (immiqrantlara) təcili və uzunmüddətli yardım təmin etmək üçün fəaliyyət göstərir. BQXK kimi o da hökumətlərarası təşkilat olmasada, xüsusi beynəlxalq statusa malikdir.

BXK ilk dəfə 1940-cı ildə Almaniya və Sovet İttifaqının toqquşduğu cəbhələrdə insanlara yardım etdi; 1945-ci ildə müharibə başa çatdıqdan sonra o, təcili yardım proqramını aktivləşdirdi və xəstəxanalar, uşaq baxımı və qaçqınlar üçün mərkəzlər yaratdı. Müharibədən sonrakı fəaliyyətini genişləndirərək Şərqi Avropa, Kuba, Haiti, Anqola və Honq-Konq, Latın Amerikası və Asiya ölkələrində fəaliyyətini davam etdirmişdir. 1943-cü ildə fərqli bir xeyriyyə təşkilatı ilə birləşərək IRC oldu və İkinci Dünya Müharibəsindən bəri 40-a yaxın ölkədə 26 milyondan çox insana yardım göstərmişdir. Baş ofisi ABŞ-da yerləşən

təşkilat 2000-ci illərdən başlayaraq xüsusilə Əfqanıstan, Demokratik Konqo və İraqda humanitar yardımı idarə edir. Ümumiyyətlə, qurum fövqəladə halların aradan qaldırılması, səhiyyə xidmətləri, gender əsaslı zorakılıqla mübarizə proqramları, münaqişədən sonrakı inkişaf layihələri, uşaq və gənclər üçün müdafiə və təhsil proqramları kimi bir çox müxtəlif layihələr həyata keçirir. 2020-ci ildə ümumi əməliyyat gəliri 825,572 milyon dollarlıq büdcəsi IRC-ni ən böyük humanitar təşkilatlardan birinə çevirir.

Avropa Şurasının İnsan Hüquqları üzrə Komissarı (Council of Europe Commisioner for Human Rights). Avropa Komissiyasının insan hüquqları üzrə müşaviri, Avropa Şurasının İnsan Hüquqları üzrə Komissarı hesabatlar, dialoqlar və dövlətlərə tövsiyələr vasitəsilə Avropa Şurasının 47 Üzv Dövlətində insan hüquqlarına hörmətin təşviqinə cavabdehdir. Müvəkkilin müstəqil və qərəzsiz qurum olması nəzərdə tutulur, ona insan hüquqları üzrə fərdi ekspert rəhbərlik edir. İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkilin ofisi 1999-cu ildə Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin 7 may 1999-cu ildə qəbul etdiyi qətnamə ilə yaradılmışdır.

Komissarların vəzifələrinə regional insan hüquqları standartlarının həyata keçirilməsində üzv dövlətlərə köməklik göstərmək, regionda insan hüquqlarının başa düşülməsini və maarifləndirməsini təşviq etmək, müdafiədə boşluqları aşkar etmək, Milli İnsan Hüquqları İnstitutlarının və oxşar subyektlərin fəaliyyətini asanlaşdırmaq, insan hüquqları üzrə məsləhət və məlumat vermək daxildir. Müvəkkil ölkəyə səfərlər həyata keçirir, dövlətlər və vətəndaş cəmiyyəti ilə dialoq aparır, tematik hesabatlar və məsləhətlər hazırlayır və bir sıra maarifləndirmə tədbirləri ilə məşğul olur.

Qeyd edək ki, Müvəkkilin fərdi şikayətləri həll etmək səlahiyyəti yoxdur. Müvəkkil konkret pozuntularla bağlı məlumat ala bilsə də, ofis məhkəmə orqanı deyil və bununla bağlı heç bir qərar qəbul edə bilməz.

Uşaq Fahişəliyinə, Pornoqrafiyaya, Cinsi Məqsədli Uşaq Alverinə Son (End Child Prostutition Child Pronography & Trafficking of Children for Sexual

Purposes (ECPAT)). Uşaqların kommersiya xarakterli cinsi istismarı və ya qısaca olaraq ECPAT uşaq fahişəliyinə, uşaq alverinə, uşaq pornoqrafiyasına və uşaqlarla bağlı qeyri-qanuni uşaq zorakılığının bütün formalarına qarşı əsası qoyulmuş qeyri-kommersiya uşaq hüquqlarının müdafiəsi təşkilatıdır.

1990-cı ildə uşaq fahişəliyi/fahişəliyə dair beynəlxalq konfransda yaradılmış ECPAT-ın təxminən 70 ölkədə bölmələri və ofisləri var. 1996-cı ilin avqustunda İsveçdə "Uşaqların kommersiya məqsədli cinsi istismarı" adlı birinci dünya konqresini keçirən təşkilat uşaq istismarı və hüquqlarına qarşı fəal təşəbbüslərini davam etdirir.

İşgəncələrin və Qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftarın və ya cəzanın qarşısının alınması üzrə Avropa Komitəsi(European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)). İşgəncənin Qarşısının Alınması üzrə Avropa Komitəsi və ya İşgəncənin və Qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftarın və ya cəzanın qarşısının alınması üzrə Avropa Komitəsi, İşgəncənin və Qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftarın və cəzanın qarşısının alınması üzrə Avropa Konvensiyasına uyğun olaraq yaradılmış insan hüquqları komitəsi, 1987-ci ildə Avropa Şurası çərçivəsində qəbul edilmiş və 1989-cu ildə qüvvəyə minmiş orqanıdır.

Bu Konvensiyanın iştirakçısı olan həmin ölkələrə planlı və ya xüsusi səfərləri ilə Komitə ölkədə işgəncə və oxşar təcrübələrin baş verə biləcəyi həbs yerlərinə- mülki və ya hərbi təcridxanalara, həbsxanalara, xəstəxanalara, ruhi xəstəxanalara, immiqrant qonaqxanalarına və s. etdiyi səfərlər nəticəsində hazırladığı hesabatlar və bu hesabatlarda yer alan tövsiyələr vasitəsilə işgəncənin qarşısının alınması üzrə beynəlxalq nəzarəti və əməkdaşlığı təmin etmək məqsədi daşıyır.

İşgəncələrin Qarşısının Alınması üzrə Komitə maraqlı iştirakçı dövlətlər əməkdaşlıqdan çəkinərsə və ya Komitənin tövsiyələrinə uyğun olaraq vəziyyəti yaxşılaşdırmazsa, məsələ ilə bağlı açıq bəyanatla çıxış etmək qərarına gələ bilər.

İşgəncənin Qarşısının Alınması üzrə Avropa Komitəsi və ya İşgəncənin və Qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftarın və ya cəzanın qarşısının alınması üzrə Avropa Komitəsi, İşgəncənin və Qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftarın və cəzanın qarşısının alınması üzrə Avropa Konvensiyasına uyğun olaraq yaradılmış insan orqanıdır, 1987-ci ildə Avropa Şurası çərçivəsində qəbul edilmiş və 1989-cu ildə qüvvəyə minmişdir. hüquqlar komitəsi.

Bu Konvensiyanın iştirakçısı olan ölkələrə planlı və ya xüsusi səfərləri ilə Komitə ölkədə işgəncə və oxşar təcrübələrin baş verə biləcəyi mülki və ya hərbi təcridxanalara, həbsxanalara, xəstəxanalara, ruhi xəstəxanalara, immiqrant qonaqxanalarına və s. həmin ölkələr. O, həbs yerlərinə etdiyi səfərlər nəticəsində hazırladığı hesabatlar və bu hesabatlarda yer alan tövsiyələr vasitəsilə işgəncənin qarşısının alınması üzrə beynəlxalq nəzarəti və əməkdaşlığı təmin etmək məqsədi daşıyır.

İşgəncələrin Qarşısının Alınması üzrə Komitə maraqlı iştirakçı dövlətlər əməkdaşlıqdan çəkinərsə və ya Komitənin tövsiyələrinə uyğun olaraq vəziyyəti yaxşılaşdırmazsa, məsələ ilə bağlı açıq bəyanatla çıxış etmək qərarına gələ bilər. İşgəncələrin Qarşısının Alınması üzrə Komitə indiyədək öz səlahiyyətlərindən istifadə edərək bu açıq bəyanatı yalnız Türkiyəyə qarşı edib.

İnsan Hüquqları üzrə Amerikalərarası Komissiya(Inter-American Commission on Human Rights(IACHR)).

IACHR -in əsas vəzifəsi Amerika qitəsində insan hüquqlarına riayət edilməsini və müdafiəsini təşviq etməkdir. Bu mandata nail olmaq üçün: Amerika İnsan Hüquqları Konvensiyası ilə qorunan xüsusi insan hüquqlarının pozulması ilə bağlı fərdi müraciətləri qəbul edir, təhlil edir və araşdırır.

Müraciətləri hər iki tərəf üçün faydalı olan birgə şəkildə həll etməyə çalışır. OAS-a üzv dövlətlərdə insan hüquqlarının ümumi vəziyyətini izləyir və lazım gəldikdə, ölkə üzrə xüsusi insan hüquqları hesabatları hazırlayır və dərc edir. Üzvlərin ümumi insan hüquqları vəziyyətini öyrənmək və ya konkret halları araşdırmaq üçün yerində səfərlər edir. Bütün yarımkürədə insan hüquqları və

əlaqəli məsələlər haqqında ictimaiyyətin məlumatlılığını təşviq edir. Amerikalararası insan hüquqları sistemi ilə bağlı məsələlər haqqında məlumatlandırmaq və məlumatlılığı artırmaq üçün hökumətlər, QHT-lər, akademik qurumlar və s. ilə konfranslar, seminarlar və görüşlər keçirir. Təcili hallarda insan hüquqlarına ciddi və düzəlməz zərərin qarşısını almaq üçün dövlətlərdən qabaqlayıcı tədbirlər görmələrini xahiş edir.

İşləri İnsan Haqları üzrə Amerikalararası Məhkəməyə göndərir və həmin işləri Məhkəmə qarşısında qaldırır. Amerikalararası Məhkəmədən konvensiyanın və ya digər əlaqəli sənədlərin təfsiri ilə bağlı məsələlərə dair məsləhətçi rəylər verməsini xahiş edir.

Amerikalararası İnsan Hüquqları Məhkəməsi. Amerikalararası İnsan Hüquqları Məhkəməsi (IACHR və ya IACtHR) Kosta Rikanın San Xose şəhərində yerləşən beynəlxalq məhkəmədir. İnsan Hüquqları üzrə Amerikalararası Komissiya ilə birlikdə, Amerika Dövlətləri Təşkilatının (OAS) üzvləri tərəfindən ratifikasiya edilmiş insan hüquqları müqaviləsi olan İnsan Hüquqları üzrə Amerika Konvensiyası tərəfindən yaradılmışdır. Amerika Konvensiyasına uyğun olaraq, Amerikalararası Məhkəmə əsas hüquq və azadlıqları qorumaq və təşviq etmək üçün Amerikalərarası Komissiya ilə işləyir. O, Latın Amerikasında onun səlahiyyətinə qoşulmuş 35 üzv dövlətdən 25-də yurisdiksiyaya malikdir. Məhkəmə hökumət tərəfindən insan hüquqlarının pozulması ilə bağlı iddiaları həll edir və müəyyən hüquqi məsələlərin şərhinə dair məsləhət xarakterli rəylər verir. İyirmi doqquz OAS üzvü də daha geniş miqyaslı Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin üzvləridir.

Amerika Dövlətləri Təşkilatı 1979-cu ildə Amerika İnsan Hüquqları Konvensiyasının müddəalarını yerinə yetirmək və şərh etmək üçün Məhkəməni yaratmışdır. Beləliklə, onun iki əsas funksiyası qərar və məsləhətdir. Birinciyə əsasən, ona istinad edilən insan hüquqlarının pozulması ilə bağlı konkret işlərə baxır və qərar çıxarır. Sonuncuya əsasən, o, digər OAS orqanlarının və ya üzv dövlətlərin diqqətinə çatdırdığı hüquqi şərh məsələlərinə dair rəylər verir.

Mühakimə funksiyası Məhkəmədən Konvensiyanın iştirakçısı olan və bununla da onun yurisdiksiyasını qəbul etmiş dövlətin insan hüquqlarının pozulmasında ittiham olunduğu işlərə baxılmasını tələb edir.

Konvensiyanı ratifikasiya etməklə yanaşı, iştirakçı dövlət könüllü olaraq Məhkəmənin yurisdiksiyasına təqdim etməlidir ki, o, həmin dövlətlə bağlı işə baxa bilsin.

Ölüm cəzasına qarşı Beynəlxalq Komissiya (International Commision Against Death Penalty).

Ölüm Cəzasına Qarşı Beynəlxalq Komissiya (ICDP) İspaniyanın təşəbbüsü nəticəsində 2010-cu ilin oktyabrında Madriddə yaradılıb. ICDP beynəlxalq hüquq və insan hüquqları sahəsində təcrübəyə malik yüksək vəzifəli Komissarlardan ibarət müstəqil qurumdur və ölüm cəzasının universal ləğvinə nail olmaq öhdəliyi daşıyır. Onların təcrübəsi, keçmişi, coğrafi təmsilçiliyi və ölüm cəzasının ləğvində şəxsi iştirakı onlara müxtəlif ölkələrin yüksək vəzifəli şəxsləri ilə əlaqə saxlamağa imkan verir.

ICDP-nin işi müxtəlifdir: dövlətləri edamları həyata keçirməməyə çağıran və həyata keçirilən edamları pisləyən konkret hallar haqqında məktublar və bəyanatlar verilir. ICDP ölüm cəzasının ləğvini təşviq etmək üçün görüşlər və tədbirlər təşkil edir və iştirak edir.

ICDP ölkə missiyaları (ABŞ, Yaponiya, Surinam, Tacikistan, Tunis və Livan və digərləri ilə Kaliforniya və Delaver ştatları) həyata keçirir və QHT-lər, hökumət nümayəndələri və parlament üzvləri kimi ləğvetmə üzərində işləyən müxtəlif maraqlı tərəflərlə dialoq aparır. Məsələn, komissar Rut Dreifuss 2011 və 2013-cü illərdə "milli qanunda ölüm hökmünün tam ləğvini müdafiə etmək üçün" Tacikistana səfər edib. ICDP tərəfindən bir sıra hesabatlar və rəylər dərc edilmişdir, o cümlədən dövlətlərin ölüm cəzasını necə ləğv etdiyinə dair hesabat, müxtəlif ölkələrdə “ölüm cəzasının ləğvi istiqamətində prosesləri nəzərdən keçirir”.

Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsi(International Court of Justice). Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsi Birləşmiş Millətlər Təşkilatının əsas məhkəmə orqanıdır. Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsinin qərargahı Hollandiyanın Haaqa şəhərində yerləşir. O, Baş Assambleya və Təhlükəsizlik Şurasından seçilmiş 15 hakimdən ibarətdir. Hakimlər müxtəlif ölkələrdən seçilir və beləliklə, dünyanın müxtəlif hüquq sistemlərini təmsil etmək məqsədi daşıyır.

Məhkəmənin yurisdiksiyası beynəlxalq mübahisədə iştirak edən tərəflərin ona qaldırdıqları işləri və BMT Nizamnaməsində və ya mövcud beynəlxalq müqavilələrdə xüsusi olaraq nəzərdə tutulmuş məsələləri əhatə edir. Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsinin Nizamnaməsi BMT Nizamnaməsinin tərkib hissəsidir və Ədalət Məhkəməsinin iş prinsiplərini müəyyən edir.

Beynəlxalq Əmək Təşkilatı(International Labour Organisation (ILO)). Beynəlxalq Əmək Təşkilatı və ya BƏT ölkələrdə bu sahədə əmək qanunları və təcrübələrində standartların işlənib hazırlanması və təkmilləşdirilməsi məqsədi ilə yaradılmış bir təşkilatdır. Baş ofisi İsveçrənin Cenevrə şəhərində yerləşir.

BƏT 1919-cu ildə Versal Sülh Müqaviləsinə əsasən Millətlər Cəmiyyəti ilə birlikdə yaradılmışdır. 1934-cü ildə Millətlər Cəmiyyətinə qoşuldu. 2-ci Dünya Müharibəsindən sonra Millətlər Cəmiyyəti ləğv edildi və daha sonra Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (BMT) yaradıldı. BƏT həm də 1946-cı ildə BMT-nin ilk ixtisaslaşmış qurumu oldu. Sosial ədalət prinsipləri ümumi insan və əmək hüquqlarının müdafiəsi əsasında qurulur. BƏT beynəlxalq əmək standartlarını konvensiyalar və tövsiyələr vasitəsilə ifadə edir. Bu konvensiyalar və tövsiyələr əsas əmək hüquqları, təşkilatlanma hüququ, kollektiv danışıqlar, məcburi əməyin ləğvi, bərabər imkanlar və iş həyatı ilə bağlı digər məsələlərlə bağlı minimum standartları müəyyən edir. O, həmçinin peşə hazırlığı və peşə reabilitasiyası, əmək siyasəti, əməyin idarə edilməsi, əmək hüququ və istehsalat münasibətləri, iş şəraiti, biznesin inkişafı, kooperativlər, sosial təminat, əmək statistikası, əməyin mühafizəsi və təhlükəsizliyi kimi məsələlərdə texniki yardım göstərir. O, müstəqil işəgötürənlərin və işçilərin təşkilatlarının inkişafına kömək

edir və bu təşkilatlara təlim və məsləhət xidmətləri göstərir. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı daxilində BƏT fəhlə və işəgötürən təşkilatlarının və hökumətin idarəetmə orqanlarının bərabər iştirakı ilə üçtərəfli struktur formalaşdırır.

Sərhədsiz Həkimlər(Medecins Sans Frontieres (MSF)). Müharibə və təbii fəlakətlərdən zərər çəkmiş ərazilərdə işləyən sərhədsiz həkimlər; İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə endemik xəstəliklərə qarşı layihələr hazırlayan, neytrallıq prinsipini mənimsəyən, humanitar yardım məqsədi daşıyan və Nobel Sülh Mükafatını alan qeyri-hökumət təşkilatıdır. Fransada təsis edilib, lakin hazırda baş ofisi İsveçrənin Cenevrə şəhərində yerləşir. Dünyanın əksər yerlərində orijinal fransızca adı və ya MSF abbreviaturasından istifadə edən təşkilat Türkiyədə daha çox "Sərhədsiz Həkimlər" olaraq adlandırılır. 2015-ci ildə o, 30.000-dən çox həkim, tibb bacısı, tibb işçisi, nəqliyyat mütəxəssisləri, mühəndislər, menecerlər və su və sağlamlıq sahəsində ixtisaslaşmış könüllülərlə 70-dən çox ölkəyə tibbi dəstək və xidmət göstərmişdir. Şəxsi ianələr təşkilatın gəlirlərinin 89%-ni təşkil edərkən; qalan hissəsi hökumətlər və şirkətlər tərəfindən verilən subsidiyalardan gəlir. Təşkilatın illik büdcəsi təxminən 1,066 milyon avrodur.

Təşkilat, milli sərhədlərdən asılı olmayaraq ehtiyacı olan hər kəsə; O, 1971-ci ildə Nigeriya Vətəndaş Müharibəsindən sonra irqindən, dinindən, məzhəbindən və siyasi mənsubiyyətindən asılı olmayaraq sağlamlıq xidmətlərindən faydalanmaq hüququna inanan kiçik bir fransız həkim və jurnalist qrupu tərəfindən təsis edilmişdir. MSF-nin fəaliyyət prinsipləri "Xartiya", "Şantili Prinsipləri" və "La Mança Müqaviləsi"nə əsaslanır.

MSF-nin 5 müxtəlif əməliyyat mərkəzi (Amsterdam, Barselona-Afina, Brüssel, Cenevrə və Paris) var ki, burada əməliyyat qərarları əsasən bir-birindən asılı olmayaraq qəbul edilir. Ümumi prinsiplər və əsas məsələlər MSF-nin 24 milli ofisinin təmsil olunduğu Beynəlxalq Şura tərəfindən müəyyən edilir.

MSF 70-ə yaxın ölkədə fəal işləyir; burada həssas və həssas yerli əhaliyə səhiyyə xidmətləri və tibbi təlim dəstəyi təmin edir. O, həmçinin tez-tez

Çeçenistan və Fələstin kimi münaqişə bölgələri üçün siyasi məsuliyyət tələb edir. Yarandığı vaxtdan bəri, 1994-cü ildə Ruanda Soyqırımı zamanı hərbi müdaxilə üçün birdəfəlik çağırış etdi. MSF heç bir siyasi, dini və ya iqtisadi güclə əlaqəli deyil; müstəqil fəaliyyət göstərir.

MSF "Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İqtisadi və Sosial Şurası"nda ümumi məsləhətçi statusuna malik təşkilatlardan biridir. Üzvlərinin kəskin böhran vəziyyətlərində tibbi xidmət göstərmək və potensial xəstəliklər haqqında beynəlxalq məlumatlılığı artırmaq səylərinə görə; 1999-cu ildə Nobel Sülh Mükafatına layiq görülüb. Sərhədsiz Həkimlər Təşkilatı (MSF) "Dünya Həkimləri" ilə qarışdırılmamalıdır. İki təşkilat bir-birindən fərqlidir. Bununla belə, MSF orijinal adı ilə tanınan ərazilərdə tez-tez "Médecins du Monde" (Dünya Həkimləri) ilə qarışdırılır. MdM bir qrup MSF üzvü tərəfindən təsis edilib, lakin MdM tam müstəqil qeyri-hökumət təşkilatıdır və hazırda MSF ilə heç bir əlaqəsi yoxdur.

Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı (ATƏT) (Organisation of Security and Co-operation in Europe (OSCE)). Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı (ATƏT) 1970-ci illərin əvvəllərində Avropanın Soyuq Müharibə şəraitində bölünməsinə son qoymaq, təhlükəsizliyin və sabitliyin təmin edilməsi ideyası ilə Avropa Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Konfransı adı altında yaradılmışdır. və bu məqsədlə iştirakçı dövlətlər arasında əməkdaşlığı inkişaf etdirən təşkilatdır. ATƏT-in vəzifəsi Şərqlə Qərb arasında çoxtərəfli danışıqlar və dialoq forumu kimi müəyyən edilir. 1975-ci ildən 1990-cı ilə qədər ATƏT yeni öhdəliklərin müzakirə edildiyi və təcrübələrin nəzərdən keçirildiyi bir sıra konfranslar və görüşlər şəklində davam etdi. 1990-cı ildə keçirilən Paris Sammiti Soyuq Müharibədən sonrakı dövrdə ortaya çıxan təhlükələri qarşılamağa yönəlmiş institutsionallaşmanın başlanğıcını qoydu.

Avropada təhlükəsizlik və sabitlik Şərq Bloku tərəfindən 1950-ci illərin ortalarından irəli sürülmüş ideyadır. Almaniyanın bölünməsi və Berlin problemi soyuq müharibə dövründə Avropanın sərhədlərinin qanuniləşdirilməsi cəhdinə

səbəb oldu. Avropa Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Konfransı 1973-cü il yanvarın 15-də Helsinkidə öz işinə başlamışdır. İki ildən artıq davam edən konfrans 1 avqust 1975-ci ildə 33 Avropa ölkəsi, ABŞ və Kanada tərəfindən dövlət və hökumət başçıları səviyyəsində Helsinki Yekun Aktının imzalanması ilə nəticələndi.

Köləliyə Qarşı Beynəlxalq Cəmiyyət (Anti-Slavery İnternational). 1839-cu ildə Britaniya və Xarici Köləliyə Qarşı Cəmiyyəti kimi əsası qoyulmuş Beynəlxalq Köləliyə Qarşı Beynəlxalq Qeyri-Hökumət Təşkilatıdır, qeydiyyatdan keçmiş xeyriyyə və müdafiə qrupudur, mərkəzi Birləşmiş Krallıqdadır. Bu, dünyanın ən qədim beynəlxalq insan haqları təşkilatıdır və yalnız köləliyə və bununla bağlı sui-istifadələrə qarşı fəaliyyət göstərir.

1909-cu ildə cəmiyyət Aborigenləri Müdafiə Cəmiyyəti ilə birləşərək Köləliyə Qarşı Mübarizə və Aborigenləri Müdafiə Cəmiyyətini yaratdı. 1947-ci ilin iyulunda Kölәliklə Mübarizə Cəmiyyətinə çevrildi və 1956-1990-cı illərdə İnsan Hüquqlarının Müdafiəsi üçün Köləliyə Qarşı Cəmiyyət adlandırıldı. 1990-cı ildə İnsan Hüquqlarının Müdafiəsi üçün Köləliyə Qarşı Beynəlxalq Təşkilatı adlandırıldı və 1995-ci ildə Anti-Slavery International olaraq yenidən fəaliyyətə başladı.

O, öz mənşəyini, həmçinin adətən "Anti-Kölәlik Cəmiyyəti" adlandırılan köhnə təşkilatın radikal elementinə borcludur, Britaniya Dominionlarında Köləliyin Azaldılması və Tədricən Ləğv edilməsi Cəmiyyəti, Britaniyada köləliyin ləğvinə əhəmiyyətli dərəcədə nail olmuşdur. 1838-ci ilin avqustuna qədər imperiya. Yeni İngilis və Xarici Köləliyə Qarşı Cəmiyyət digər ölkələrdə kölәlik praktikasına qarşı kampaniya aparmaq üçün yaradılmışdır. İnsan alveri qaçırılan qadın, uşaq və kişilərin təyinat yerində kölə vəziyyətinə salmaq üçün beynəlxalq sərhədlərdən qeyri-qanuni daşınmasıdır. Müasir köləliyin bu forması ən çox yayılmış növlərdən biridir.

Azlıqların Problemləri üzrə Avropa Mərkəzi(European Centre for Minorty İssues). Azlıqların Problemləri üzrə Avropa Mərkəzi (ECMI) Almaniyanın

Flensburq şəhərində yerləşən və Avropada azlıqlar-çoxluq münasibətləri üzrə tədqiqatlar aparan tədqiqat institutudur. ECMI tərəfsiz və sahələrarası bir qurumdur. Bu, Almaniya Mülki Qanununa uyğun olaraq qeydiyyatdan keçmiş, qeyri-kommersiya, müstəqil bir fonddur.

Mərkəz öz fəaliyyətini üç əsas mövzu ətrafında təşkil edir. O, etnik müxtəliflik və insan hüquqları əsasında demokratik idarəçiliyin möhkəmlənməsinə kömək edə biləcək universal, regional, ikitərəfli və milli standartların qiymətləndirilməsi və gələcək inkişafı ilə məşğuldur. Bu kontekstdə ECMI həm də Aİ üzvləri və ərizəçi dövlətlər arasında yaranan standartların yaxınlaşmasında xüsusilə maraqlıdır. İştirakın ikinci sahəsi bu müxtəlif standartlar üçün icra prosedurları və mexanizmləri və onların effektivliyinin öyrənilməsi ilə bağlıdır. Bəzən ECMI-yə standartların tətbiqi və əksəriyyət-azlıq münasibətləri, o ştatın hökuməti və yerli qruplarla əməkdaşlıqda nəzərdən keçirilməyə dəvət olunur.

Beynəlxalq Lezbiyen, Gey, Biseksual, Trans və İnterseks Assosiasiyası (The International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association (ILGA)). Beynəlxalq Lesbiyan, Gey, Biseksual, Trans və İnterseks Assosiasiyası gender kimliyinə, cinsi xüsusiyyətlərinə və ifadəsinə məhəl qoymayaraq, bütün insanlara insan hüquqlarını inkişaf etdirməyə sadiq olan bir təşkilatdır. ILGA, İnsan Hüquqları Şurasında təbliğat və təşviqat aparmaqla LGBTİ problemləri üçün görünürlük yaratmaq, hökumətlərinə LGBTİ hüquqlarını yaxşılaşdırmaqda kömək etmək üçün üzvlərlə işləmək, LGBTİ üzvlərinin beynəlxalq hüquqda unudulmamasını təmin etmək kimi BMT daxilində bir çox gündəmdə iştirak edir. və Qadınların Statusu üzrə Komissiyada LBTI qadınların problemlərini müdafiə edir.

Beynəlxalq Lesbiyan və Gey Assosiasiyası 1978-ci ildə Böyük Britaniya, Şimali İrlandiya, Avstraliya, ABŞ və başqa yerlərdən olan fəallar tərəfindən təsis edilib. Ümumi hüquq ənənəsinə əsaslanan homoseksuallığın kriminallaşdırılmasını ləğv etməkdə çətinlik çəkən fəallar insan hüquqlarına əsaslanan bir çərçivə qəbul etdilər və beynəlxalq məhkəmələrə, xüsusən də Avropa İnsan Hüquqları

Məhkəməsinə müraciət etmək daha asan olduğuna görə diqqəti cəlb etdilər. ILGA Şimali İrlandiya və İrlandiya Respublikasında homoseksuallığı cinayət hesab edən qanunların ləğvinə səbəb olan Dudgeon Böyük Britaniyaya qarşı (1981) və Norris İrlandiyaya qarşı (1988) işlərində iştirak edib. Eyni zamanda, qeyri-bərabər razılıq yaşı, hərbi xidmət, transgender hüquqları, sığınacaq və mənzil hüquqları ilə bağlı işlərlə məşğul olub, lakin bunlar uğurlu nəticəyə gətirib çıxarmayıb.

ILGA əvvəllər Beynəlxalq Lesbiyan və Gey Assosiasiyası kimi tanınırdı, indiki adını 2008-ci ildə qəbul etdi. ILGA lezbiyan, gey, biseksual, trans və interseks insanlar üçün bərabər hüquqlar uğrunda mübarizə aparmaq üçün 150-dən çox ölkədən 1600 təşkilatı əhatə etməklə böyümüşdür.

ILGA 1993-cü ilin ortalarında Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İqtisadi və Sosial Şurasında (ECOSOC) məsləhətçi statusu almışdır. ILGA adına Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ayrı-seçkiliyin Qarşısının Alınması və Azlıqların Müdafiəsi üzrə Alt Komissiyasının 1993 və 1994-cü il sessiyalarında və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları Komissiyasının 1994-cü il sessiyasında bəyanatlar verilmişdir. ILGA-nın QHT statusu 1994-cü ilin sentyabrında qrupun Şimali Amerika Kişi/Oğlan Sevgisi Assosiasiyası kimi pedofiliya tərəfdarı təşkilatlarla əlaqələri olduğuna görə dayandırıldı. 1994-cü ildə bu qruplar təşkilatdan xaric edildi, [sitat lazımdır] və 2011-ci ilin iyununda Afrika və İslam ölkələrinin güclü müqavimətinə baxmayaraq, ECOSOC 29-a qarşı 14 səsdən sonra ILGA-ya məsləhətçi statusu verdi. Məsləhətçi statusu ILGA-ya BMT-nin iclaslarında iştirak etmək və çıxış etmək və İnsan Hüquqları Şurasının işlərində iştirak etmək imkanı verir. ILGA Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının homoseksuallığın xəstəliklər siyahısından çıxarılmasında iştirak edirdi.

İstanbul Konvensiyası. Avropa Şurasının Qadınlara qarşı zorakılığın və məişət zorakılığının qarşısının alınması və onlarla mübarizə haqqında Konvensiyası və ya daha çox tanınan adı ilə İstanbul Konvensiyası — Avropa Şurasının qadınlara

qarşı şiddətə və məişət zorakılığına qarşı 11 may 2011-ci ildə İstanbulda imzalanan insan hüquqları müqaviləsi. Konvensiya şiddətin qarşısının alınması, qurbanların qorunması və cinayətkarların cəzasızlığına son qoymağı hədəfləyir. 2019-cu ilin mart ayından etibarən 45 ölkə və Avropa Birliyi tərəfindən imzalanmışdır. 12 mart 2012-ci ildə Türkiyə konvensiyanı təsdiqləyən ilk ölkə oldu. Ardınca 2013–2019-cu illərdə digər 33 ölkə (Albaniya, Andorra, Avstriya, Belçika, Bosniya və Herseqovina, Xorvatiya, Kipr, Danimarka, Finlandiya, Estoniya, Fransa, Gürcüstan, Almaniya, Yunanıstan, İslandiya, İrlandiya, İtaliya, Lüksemburq, Malta, Monako, Çernoqoriya, Hollandiya, Norveç, Şimali Makedoniya, Polşa, Rumıniya, Portuqaliya, San Marino, Serbiya, Sloveniya, İspaniya, İsveç, İsveçrə) müqaviləni təsdiqləmişdir. Konvensiya 1 avqust 2014-cü ildə qüvvəyə minmişdir.

İstanbul Konvensiyası, "qadınlara qarşı şiddətə qarşı mübarizə üçün hərtərəfli bir hüquqi baza və yanaşma yaradan" ilk qanuni məcburi vasitədir və məişət zorakılığının qarşısının alınması, qurbanların qorunması və təqsirləndirilən cinayətkarların mühakimə olunmasına yönəlmişdir.

Qadınlara qarşı şiddəti insan hüquqlarının pozulması və ayrıseçkilik forması kimi xarakterizə edir. Ölkələr şiddətin qarşısını alarkən, qurbanları müdafiə edərkən və cinayətkarları mühakimə edərkən lazımi səy göstərməlidirlər. Konvensiyada cinsiyyət tərifi də yer alır: Konvensiyanın məqsədi üçün maddə 3 (c)-də cinsiyyət "müəyyən bir cəmiyyətin qadınlar və kişilər üçün uyğun hesab etdiyi sosial cəhətdən qurulmuş rollar, davranışlar, fəaliyyətlər və xüsusiyyətlər" olaraq göstərilir. Bundan əlavə, müqavilə qadınlara qarşı şiddət kimi xarakterizə olunan bir sıra cinayətləri təyin edir. Konvensiyanı təsdiqləyən dövlətlər aşağıdakılar da daxil olmaqla bir sıra cinayətləri cinayət məsuliyyətinə cəlb etməlidirlər: psixoloji zorakılıq; təqib etmək; fiziki zorakılıq; təcavüz daxil olmaqla cinsi zorakılıq, məcburi nikah; qadın cinsiyyət orqanının kəsilməsi(sünnət), məcburi abort və məcburi sterilizasiya. Konvensiyada cinsi narahatçılığın "cinayət və ya digər qanuni cəzaya" məruz qalması lazım olduğu

bildirilir. Konvensiyaya ayrıca "namus" adı verilən cinayətləri hədəf alan bir maddə də daxil edilmişdir.

Beynəlxalq Əfv Təşkilatı(Amnesty International). “1961-ci ildə yaradılan təşkilatın məqsədi öz düşüncələrinə görə məhkum edilmiş şəxslərin azadlığa buraxılmasını, bütün siyasi məhbusların açıq və ədalətli mühakimə olunmasını, işgəncə və ölüm hökmünün ləğvini təmin etməkdir”. Təşkilat qeyri-kommersiya təşkilatıdır və ya heç bir dini inanc və ya siyasi baxışı dəstəkləmir. Təşkilat cəmiyyətləri insan hüquqlarının pozulmasına qarşı maarifləndirmək üçün bir çox kampaniyalara başlayıb. O, Darfurdakı qanun pozuntularına diqqət çəkmək üçün Con Lennonun mahnılarından ibarət albom hazırlayıb və satışdan 2,5 milyon dollar qazanıb. 2007-ci ildə Quantanamoda 5 ilə yaxın davam edən qanunsuz həbslər üçün aksiyalara başlayıb. 2008-ci il Pekin Olimpiadası Çində insan haqları təcrübəsini müşahidə etmək üçün yaxşı fürsət idi. Müxtəlif kampaniya üsulları və sosial media kanalları sayəsində qaçqın hüquqları, inanca əsaslanan ayrı-seçkilik, əmək haqları və silah ticarəti müqavilələri ilə bağlı mühüm araşdırmalar aparır.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Uşaq Fondu(United Nations Children’s Fund (UNICEF)). UNICEF 1946-cı ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının "Uşaqların Beynəlxalq Fövqəladə Hallar Fondu" kimi, daha sonra isə 1954-cü ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyası tərəfindən uşaqların hüquqlarının müdafiəsi üçün təbliğat və təşviqat fəaliyyəti həyata keçirmək, uşaqların əsas ehtiyaclarını ödəməyə kömək etmək və onlara kömək etmək üçün imkanlar yaratmaq məqsədilə yaradılmışdır. uşaqların ehtiyaclarını tam ödəmək.təyin edilmişdir. “Beynəlxalq” və “təcili” sözləri silinsə də, abreviatura dəyişməyib.

BMT-nin Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığı (United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR)). Qaçqınlar üzrə BMT Ali Komissarlığı. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığının İdarəsi 14 dekabr 1950-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının

Baş Assambleyası tərəfindən yaradılmışdır. BMT QAK qaçqınları qorumaq və bütün dünyada qaçqın problemlərini həll etmək üçün beynəlxalq hərəkatlar təşkil etmək və onlara rəhbərlik etmək səlahiyyətinə malikdir. Onun əsas məqsədi qaçqınların hüquqlarını və rifahını müdafiə etməkdir. O, könüllü repatriasiya, yerli inteqrasiya və məskunlaşma variantları ilə hər kəsin sığınacaq axtarmaq və başqa dövlətdə yaşayış təmin etmək hüququnu təmin etməyə çalışır. Təxminən əlli il ərzində BMT QAK 50 milyon insana öz həyatlarını bərpa etməyə kömək etmişdir. BMT QAK insan hüquqlarının müdafiəsi və mübahisələrin sülh yolu ilə həlli üçün əlverişli şərait yaratmaq üçün dövlətlərə və digər qurumlara dəstək verməklə məcburi köçkünlük hallarını azaltmağı hədəfləyir. Bu baxımdan, BMT QAK öz ölkələrinə qayıdan qaçqınların reinteqrasiyasını gücləndirməyə çalışır və qaçqın yaradan hadisələrin təkrarlanmasının qarşısını alır. BMT QAK qaçqınlara və digər insanların ehtiyaclarına uyğun olaraq irqindən, dinindən, siyasi əqidəsindən və cinsindən asılı olmayaraq və qərəzsiz şəkildə müdafiə və yardım göstərir. BMT QAK bütün fəaliyyətləri arasında uşaqların ehtiyaclarını ödəməyə və qadınların hüquqlarını təşviq etməyə çalışır.

İnsan Hüquqları Fəaliyyət Mərkəzi(Human Rights Action Center). İnsan Hüquqları üzrə Fəaliyyət Mərkəzi Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsindəki məsələlər üzərində işləyir. Onun məqsədi insan hüquqlarının pozulmasının qarşısını almaqdır. Bu mövzuda fəaliyyətlərində incəsənət və texnologiyadan istifadə edərək yeni strategiyalar yaradır və inkişaf etdirir. O, həmçinin digər insan hüquqları qruplarının inkişafını və böyüməsini dəstəkləyir, pozuntuların qarşısını almaq üçün qəti addımlar atmağa kömək edir.

İnsan hüquqları İzləmə Təşkilatı (Human Rights Watch). Human Rights Watch təşkilatı bütün dünyada insanların hüquqlarını qorumaq üçün yaradılıb. Təşkilat pozuntuları (məruzələri) araşdırır və aşkarlayır və bu hadisələrə görə məsul şəxsləri və ya qurumları məsuliyyətə cəlb edir. Onlar pozuntulara səbəb olan dövlətlərə qarşı çıxaraq, bədxah əməllərə son qoymağa çalışırlar. Human

Rights Watch öz kampaniyalarını daha ətraflı və vasvasılıqla aparır. Ümumiyyətlə, uşaqlara qarşı cinsi zorakılıq və erkən nikahlarla bağlı ictimaiyyətin maarifləndirilməsi istiqamətində addımlar atırlar. Bundan əlavə, immiqrantlar və qaçqınlarla bağlı araşdırmaları istiqamətləndirir və ölkələrdə mədəni fərqliliklər səbəbindən baş verən pozuntulara diqqət yetirir. Təşkilatın diqqətini çəkən başqa bir məsələ isə regional qətliamlardır.

Sərhədsiz İnsan Haqları Təşkilatı (Human Rights Without Frontiers). Sərhədsiz İnsan Haqları insan hüquqları sahəsində təhlil, monitorinq və araşdırmalar aparır. Onun məqsədi milli və beynəlxalq səviyyədə qanunun aliliyini və demokratiyanı təşviq etməkdir. Bir çox hüquq müdafiəçi təşkilatları kimi, öz fəaliyyəti ilə insan hüquqlarına əsaslanan bütün dünya insanlarına etibarlı, ədalətli və bərabər həyat təmin etməkdir.

Nəticə. Beynəlxalq Qeyri-hökumət təşkilatları insan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsi istiqamətində fəaliyyət göstərirlər. Ümumilikdə bu təşkilatların əsas məqsədi bütün dünyada insan hüquqlarının pozulmasının qarşısını almaq və insan hüquqlarının müdafiəsini təşviq etməkdir.

Təşkilatlar insan hüquqlarının müdafiəsi və pozuntulara qarşı durmaq üçün mühüm kampaniyalar, layihələr həyata keçirirlər. Onlar tez-tez petisiyalar, kütləvi nümayişlər və ya beynəlxalq aksiyalar kimi ictimai rəyi səfərbər edən üsullardan istifadə edirlər.

Hər bir təşkilat müxtəlif üsullardan istifadə edərək öz iş sistemində aktivdir. Bu fəaliyyətlər üçün təşkilatlar öz filiallarından istifadə edir və dünyada regionları bölmədən səmərəli fəaliyyətlərini davam etdirirlər. Regional ayrı-seçkiliyin olmaması universal və obyektiv insan hüquqları ilə bağlıdır. Təşkilatlar dünyada hər bir insanın bərabər hüquqlara malik olduğunu, hüquq pozuntusundan yaranan sanksiyaların hamıya eyni dərəcədə tətbiq edilməsini vurğulayır.

Qeyri-hökumət beynəlxalq təşkilatları maraqlandıran əsas məsələlər insan hüquqlarının təhlükəsizliyinin təmin edilməsi və bu hüquqların genişləndirilməsi, edam cəzasının ləğvi, ifadə və fikir azadlığının qorunması,

silahlanmaya nəzarət və insan hüquqlarının necə təmin olunduğunu müşahidə etmək və hesabat verməkdir. İnsan hüquqlarının pozulmasından sonra beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlar dövlət, qurum və təşkilatlar arasında ayrı-seçkilik qoymadan ictimaiyyətin diqqətini cəlb edərək, lazımi təşəbbüsləri irəli sürərək və istiqamətləndirərək insan hüquqlarının müdafiəsi və təşviqi sahəsində uğurlu nəticələr əldə ediblər.

İstifadə olunan ədəbiyyatlar:

- https://www.tuicakademi.org/hukumet-disi-uluslararasi-orgutler-insan-haklari/
- Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Uluslararası Örgütler ders kitabı.

Mövzu 5. Azərbaycan və beynəlxalq təşkilatların münasibəti

Plan:

7. Azərbaycanın Beynəlxalq aləmdə yeri.
8. Azərbaycan – BMT əlaqələri
9. Azərbaycanın Avropa İttifaqı və Avropa Şurası ilə əməkdaşlığı
10.Azərbaycan və ATƏT
11.Azərbaycan - YUNESKO
12.Azərbaycanın NATO ilə münasibətləri
13.Azərbaycanın digər dövlətlərlə İkitərəfli münasibətləri

Azərbaycanın Beynəlxalq aləmdə yeri. 1991 -ci ildə dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra Azərbaycan Respublikası müstəqil xarici siyasət həyata keçirir. Bu siyasət Azərbaycan dövlətçiliyini müntəzəm şəkildə möhkəmləndirib inkişaf etdirməyə və milli mənafeləri qorumağa yönəldilmişdir. Azərbaycan öz xarici siyasətini beynəlxalq hüquq norma və prinsipləri, o cümlədən, dövlətlərin suverenliyi və ərazi bütövlüyünə hörmət, daxili işlərə müdaxilə edilməməsi prinsipləri əsasında qurmuşdur. Bu prinsipləri rəhbər tutaraq və uzunmüddətli milli mənafelərdən çıxış edərək, Azərbaycanın xarici siyasəti respublikanın müstəqilliyinə, suverenliyinə, ərazi bütövlüyünə və milli təhlükəsizliyinə təhdidlərin və risklərin, ilk növbədə ona qarşı Ermənistan Respublikası tərəfindən edilmiş təcavüzün aradan qaldırılması kimi həyati əhəmiyyətli başlıca

məqsədə xidmət edir. Regional səviyyədə bölgədə əminamanlıq və sabitliyin bərqərar edilməsi, nəhəng nəqliyyat və əməkdaşlıq layihələrinin gerçəkləşdirilməsi kimi strateji məqsədlərə nail olmaq Azərbaycan xarici siyasətinin əsas prioritetlərindən biridir. Qloballaşan müasir dünyada Azərbaycan xalqının maraqlarının daha səmərəli müdafiəsi naminə ölkə iqtisadiyyatının inkişafı üçün müxtəlif layihələrə xarici sərmayələrin cəlb edilməsi də Azərbaycanın xarici siyasətində müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Demokratik tərəqqi yolunu seçmiş Azərbaycan özünün qonşusu olan və olmayan digər dövlətlərlə müxtəlif sahələrdə həm ikitərəfli, həm də çoxtərəfli əsasda bərabər və qarşılıqlı faydalı münasibətlərin qurulub inkişaf etdirilməsi üzrə ümumi məqsədi mümkün qədər tam şəkildə həyata keçirmək əzmindədir. Azərbaycan Respublikasının milli mənafelərin qorunmasına xidmət edən xarici siyasət kursunun işlənib hazırlanması və gerçəkləşdirilməsi bütövlükdə ümummilli lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Onun güclü dövlətçilik təfəkkürü Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq əlaqələrinin düzgün qurulmasına imkan yaratmışdır. Kompleks və çoxşaxəli xarakter daşıyan Azərbaycan xarici siyasətinin başlıca prioritetlərindən biri Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünün bərpa olunmasıdır. Azərbaycan Respublikasının tərəqqisi yolunda başlıca maneə Ermənistan Respublikasının ona qarşı ərazi iddiası səbəbindən yaranmış və genişmiqyaslı hərbi təcavüzlə nəticələnən ErmənistanAzərbaycan münaqişəsidir. Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətində ölkənin ərazi bütövlüyünün bərpa edilməsi və erməni hərbi təcavüzünün ağır nəticələrinin aradan qaldırılması xüsusi yer tutur. Danışıqlar prosesində Azərbaycan Respublikasının tutduğu prinsipial mövqe ölkənin ərazi bütövlüyünün bərpa edilməsindən və bu yolda heç bir güzəştə gedilməməsindən ibarətdir. Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin belə ədalətli və beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərinə söykənən əsasda həlli Cənubi Qafqazın gələcəyi baxımından müstəsna əhəmiyyət kəsb edir, çünki yalnız bu başlıca şərtin yerinə yetiriləcəyi təqdirdə regional əməkdaşlıq və bölgənin perspektiv inkişafı mümkündür. Dövlət müstəqilliyini yenicə qazanmış Azərbaycan Respublikası Xəzər hövzəsinin dünyaya açılmasının ilk təşəbbüskarı olmuşdur. Azərbaycan öz neft və qaz ehtiyatlarının istismarmı iqtisadi inkişafın başlıca amili və ölkənin təhlükəsizliyinə, suverenliyinə və müstəqilliyinə xidmət edən mühüm bir şərt kimi görməkdədir. "Əsrin müqaviləsi"nin bağlanmasından (1994) keçən dövrdə Azərbaycanın karbohidrogen yataqlarının işlənilməsi üzrə sazışlər imzalanmış və onların gerçəkləşdirilməsi istiqamətində nəhəng işlər görülmüşdür. ABŞ, Böyük Britaniya, İtaliya, Fransa, Norvec, Rusiya, Səudiyyə Ərəbistanı, Türkiyə,

Yaponiya və digər ölkələrin şirkətləri ilə bağlanmış bu sazişlər respublikaya böyük həcmdə sərmayə və gəlir gətirmişdir. Azərbaycan hökumətinin Xəzərin enerji layihələrinə xarici, əsasən,

Çoxtərəfli əməkdaşlıq və münasibətlər. Azərbaycan Respublikası müstəqil dövlət kimi bir sıra beynəlxalq təşkilatlara, o cümlədən, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı, Avropa Şurası, İslam Konfransı Təşkilatı, Müstəqil Dövlətlər Birliyi və çoxlu sayda digər təşkilatlara üzv olmuşdur. Azərbaycan həmçinin NATO və Avropa Birliyi kimi qurumlarla əməkdaşlığı, eləcə də anti-terror koalisiyası tərkibində fəaliyyəti durmadan inkişaf etdirir. Azərbaycan Respublikası həm də GUAM regional qrupunun təsisçilərindən biridir. Bu təşkilatlarda və regional təşəbbüslərdə iştirakı ilə Azərbaycan Respublikası öz milli maraqlarını gerçəkləşdirir.

Azərbaycan – BMT. BMT Təhlükəsizlik Şurasının 1992-ci il 14 fevral tarixli müvafiq tövsiyəsinə və bu təşkilata üzv qəbul olunmaq barədə Azərbaycan Respublikasının ərizəsinə baxdıqdan sonra BMT Baş məclisi 1992-ci il martın 2-də özünün 46-cı sessiyasının 82-ci plenar iclasında Azərbaycan Respublikasının Birləşmiş Millətlər Təşkilatına üzv qəbul olunması barədə qətnamə qəbul etdi. 111 dövlətin adından irəli sürülmüş bu qətnaməyə BMT-nin bütün üzvləri yekdilliklə səs verdilər.

BMT çərçivəsində çoxtərəfli əməkdaşlıq Azərbaycana nisbətən qısa müddətdə beynəlxalq aləmdə öz mövqelərini möhkəmləndirməyə, istər üzv dövlətlər, istərsə də təşkilatın özü ilə sıx əlaqələr yaratmağa imkan verdi.

1994-cü ilin sentyabrında Prezident Heydər Əliyev BMT Baş məclisinin 49-cu sessiyasında iştirak etmək üçün ABŞ- da səfərdə olmuş, Azərbaycanın tarixində ilk dəfə olaraq BMT-nin yüksək tribunasından proqram xarakterli nitq söyləmişdir. Dünya ictimaiyyətinin ən geniş dairələrində böyük əks-səda doğurmuş həmin nitqində Azərbaycan dövlətinin başçısı Heydər Əliyev Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həllində BMT-nin müstəsna rolu qeyd etmişdir. Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi BMT Təhlükəsizlik Şurasının daim diqqət mərkəzində olmuşdur. Münaqişəyə dair Təhlükəsizlik Şurasının qəbul etdiyi 1993-cü il 30 aprel tarixli 822 nömrəli, 1993-cü il 29 iyul tarixli 853 nömrəli, 1993-cü il 14 oktyabr tarixli 874 nömrəli, 1993-cü il 11 noyabr tarixli 884 nömrəli qətnamələrdə, Təhlükəsizlik Şurası Sədrinin 7 bəyanatında Azərbaycan Respublikasının suverenliyi və ərazi bütövlüyü, Dağlıq Qarabağ regionunun Azərbaycana mənsubluğu təsdiq edilmiş, ərazilərin ələ keçirilməsi üçün güc tətbiqinin yolverilməzliyi qeyd edilmiş, Azərbaycanın işğal edilmiş bütün rayonlarından

işğalçı qüvvələrin dərhal, tam və qeyd-şərdsiz çıxarılması tələbi qoyulmuş, qaçqınların və məcburi köçkünlərin doğma yürd-yuvalarına qayıtması üçün şərait yaradılmasının zəruriliyi göstərilmişdir.

Münaqişə nəticəsində qaçqın və məcburi köçkün vəziyyətinə düşmüş bir milyondan çox soydaşımızın ağır yaşayış şəraitini yüngülləşdirmək üçün BMT İnkişaf Proqramı, Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlıq, Ümümdünya Ərzaq Proqramı, YUNİSEF və başqa təşkilatlar çərçivəsində Azərbaycana genişmiqyaslı humanitar yardımlar göstərilmışdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1997-ci ilin iyul-avqust aylarında ABŞ-a rəsmi səfəri zamanım BMT-də keçirdiyi görüşlər ölkəmizin bu beynəlxalq təşkilat ilə əməkdaşlığının dərinləşdirilməsində böyük əhəmiyyət daşımışdır. Səfər proqramı çərçivəsində Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev Nyu-Yorkda Birləmiş Millətlər Təşkilatının iqamətgahına gəlmiş, iyulun 28-də BMT-nin Baş katibi Kofi Annan, Təhlükəsizlik Şurasının üzvü olan dövlətlərin səfirləri, BMT-də akkreditə olunmuş dövlətlərin daimi nümayəndələri, iyulun 29-da beynəlxalq humanitar təşkilatların - Beynəlxalq Yardım Komitəsinin, "Uşaqları xilas edin" təşkilatının, Beynəlxalq Bərpa Mərkəzinin, Beynəlxalq Ərzaq Mallarının Bölüşdürülməsi Komitəsinin, Beynəlxalq Qızıl Xaç Komitəsinin, Beynəlxalq Qızıl Xaç və Qızıl Aypara Təşkilatının, YUNİSEF-in və başqa təşkilatların rəhbərləri ilə görüşmüş, BMT-də akkreditə olunmuş xarici jurnalistlər üçün geniş mətbuat konfransı keçirmişdir. Bu görüşlərdə Azərbaycanın dövlət başçısı ölkəmizdə gedən demokratikləşdirmə prosesləri, hüquqi, siyasi, iqtisadi islahatlar, Azərbaycanın ən ağrılı problem - Dağlıq Qarabağ regionunu ələ keçirmək üçün Ermənistanın təcavüzü nəticəsində yaranmış münaqişə, bir milyondan çox soydaşımızın ev-eşiyindən didərgin düşərək qaçqın və məcburi köçkün vəziyyətində ağır şəraitdə çadır şəhərciklərində yaşaması, Azərbaycan torpaqlarının 20 faizinin işğal altında qalması barədə məlumat vermiş, Azərbaycanın bu münaqişəni sülh yolu ilə aradan qaldırmaq məramını bütün dünyaya bəyan etmişdir. altında qalması barədə məlumat vermiş, Azərbaycanın bu münaqişəni sülh yolu ilə aradan qaldırmaq məramını bütün dünyaya bəyan etmişdir.

Prezident Heydər Əliyevin BMT-nin qaçqınlar üzrə ali komissarı xanım Sadako Oqata ilə 1999-cu ilin sentyabrında Bakıda, 2000-ci ilin yanvarında Davosda keçirdiyi görüşlər, eləcə də Ali Komissarlığın bir çox təmsilçiləri ilə görüşləri, qaçqınlar haqqında qanunvericiliyə, insan hüquqlarına və miqrasiya məsələlərinə dair 1994-cü ilin noyabrında, qaçqınların və məcburi köçkünlərin vəziyyətinə həsr olunmuş "Inkişaf problemləri və strateji istiqamətlər"

mövzusunda 2000-ci ilin mayında Bakıda keçirilmiş beynəlxalq konfranslar bu mənada böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycan hökumətinin Umumdünya Səhiyyə Təşkilatı, BMT-nin Uşaq Fondu ilə birgə keçirdiyi tədbirlər, bu təşkilatların təmsilçiləri ilə ölkə rəhbərliyinin müntəzəm görüşləri əhalinin sağlamlığının qorunması işinə mühüm töhfələr vermişdir.

BMT İnkişaf Proqramı, Dünya Bankı, Beynəlxalq Valyuta Fondu ilə Azərbaycanın əməkdaşlığı iqtisadiyyatın bazar münasibətləri prinsiplərinə uyğun olaraq yenidən qurulması, genişmiqyaslı islahatlar proqramının həyata keçirilməsi, ölkənin maliyyə sisteminin sağlamlaşdırılması üçün çox faydalı olmuşdur.

Azərbaycan ilə BMT-nin elm, təhsil və mədəniyyət təşkilatı olan YUNESKO arasında əlaqələr ötən dövrdə çox səmərəli olmuşdur. Azərbaycanın dövlət başçısı Heydər Əliyevin YUNESKO-nun keçmiş Baş direktoru Federiko Mayor ilə 1993-cü ilin dekabrında Parisdə, 1995-ci ilin avqustunda Almatıda görüşləri, Füzulinin 500 illik yubileyinə həsr olunmuş təntənələrdə iştirak etmək üçün Federiko Mayorun 1996-cı ilin noyabrında Azərbaycana səfəri, YUNESKO-nun hazırkı Baş direktoru Koisura Matsuuranın Azərbaycan xalıqının qəhrəmanlıq eposu olan "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının 1300 illiyi ilə əlaqədar yubiley tədbirlərində iştirak etmək üçün 2000-ci ilin aprelində Bakıya səfəri Azərbaycan ilə YUNESKO arasında əməkdaşlığın inkişafında böyük əhəmiyyətə malikdir.

Azərbaycan BMT-nin bir çox xüsusi qurum və orqanları ilə fəal və səmərəli əməkdaşlıq edir. Onların sırasında BMT-nin İnkişaf Proqramı (BMTİP), BMT-nin Qaçqınlar üzrə Ali Komissarı, BMT-nin Uşaq Fondu, BMT-nin Təhsil, Elm və Mədəniyyət Təşkilatı, Sənaye İnkişaf Təşkilatı, Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı, BMT-nin Qadınlar Fondu, Atom Enerjisi üzrə Beynəlxalq Agentlik, Nüvə Sınaqlarının Hərtərəfli Qadağan olunması haqqında Müqavilə Təşkilatı və s. Qeyd etmək olar.

Azərbaycan Qadınların statusu haqqında Komissiyanın üzvü olmuşdur (2000-2002). Azərbaycan həmçinin Komissiyanın “Hərbi münaqişələr nəticəsində girov götürülmüş qadın və uşaqların azad edilməsi haqqında” illik qəbul etdiyi qətnaməsinin əsas sponsorudur.

Azərbaycan BMT-nin xüsusi qurumları qismində BMT-nin İnkişaf Proqramı (BMTİP) və BMT-nin Sənaye İnkişaf Təşkilatı (SİN) ilə xüsusi əlaqələrə malikdir. Müxtəlif layihə və proqramlar yaşayış standartlarının yüksəldilməsinə, iqtisadiyyatın struktur tənzimlənməsinin həyata keçirilməsinə xidmət edir.Xüsusilə də, BMT-nin İnkişaf Proqramı Azərbaycanın Bərpa və

Yenidənqurma Agentliyinin (ARRA) və ərazilərin Minalardan Təmizlənməsi üzrə Milli Agentliyin (ANAMA) imkanlarının inkişaf etdirilməsi və onların maliyyələşdirilməsi yolu ilə münaqişədən sonrakı bərpa prosesinə böyük yardım göstərmişdir. BMT-nin İnkişaf Proqramı ARRA-nı dəstəkləməklə Dünya Bankı, BMTİP, BMT-nin Qaçqınların işi üzrə Ali Komissarı (UNHCR), Avropa İttifaqının (Aİ) Müstəqil Dövlətlər Birliyinə Texniki Yardımı (TACİS) proqramı və s. həyata keçirir.

Yeni iş yerlərinin açılması və iqtisadiyyatın inkişafı üçün BMTİP siyasi və digər müvafiq tədbirlərin xüsusi sektorda effektiv inkişafı və böyüməsini təmin etmək üçün Azərbaycan Hökumətinə yardım edir. Struktur islahatlarının gücləndirilməsi məqsədləri üçün BMTİP Azərbaycanda xüsusi sektorda proqramın icrası ilə əlaqədar Dünya Bankı ilə əməkdaşlıq edir.

1993-cü ildən bəri Azərbaycan dövləti BMT-nin Qaçqınların işi üzrə Ali Komissarı (UNHCR) ilə birgə qaçqın və məcburi köçkünlərin vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üzrə fəaliyyəti davam etdirirlər.

Azərbaycan Respublikası beynəlxalq ictimaiyyəti narahat edən müxtəlif məsələlər ilə əlaqədar BMT Baş Assambleyasının qəbul etdiyi qətnamələrin kosponsorudur. Milli nümayəndə heyəti öz təşəbbüsü ilə bəzi qətnamələri irəli sürmüşdür. Beləliklə, BMT-nin İnsan Hüquqları Komissiyasının (CHR) 58-60-cı sessiyalarında Azərbaycan nümayəndə heyəti tərəfindən irəli sürülmüş "İtkin düşmüş şəxslər" adlı qətnamə layihəsi təklif edilmişdir. CHR tərəfindən qəbul edilmiş bu Qətnamənin müddəaları beynəlxalq humanitar hüquq normaları əsasında qəbul edilməklə, beynəlxalq ictimaiyyətin diqqətini bu mühüm məsələyə yönəltmək məqsədini güdmüşdür.

Azərbaycan BMT-nin müvafiq orqan və qurumlarına öz namizədlərini irəli sürməklə, bu orqanlara seçkilərdə aktiv iştirak edir. Əvvəl qeyd edildiyi kimi, Azərbaycan UNİCEF-in İcra Heyətinin 1995-1997, 1998-2000-ci illər ərzində, Qadınların vəziyyəti haqqında Komissiyanın 2000-2002-ci illər ərzində və BMT-nin Davamlı İnkişaf üzrə Komissiyasının 2002-2004-cü illər ərzində üzvü olmuşdur. Azərbaycan 2003-2005-ci illər üçün BMT-nin İqtisadi və Sosial Şurasının (ECOSOC) üzvü seçilmişdir.

Azərbaycanın BMT çərçivəsində görülən işlərə verdiyi töhfələr sırasında, onun qlobal səviyyədə terrorizmə qarşı aparılan mübarizədə fəal şəkildə iştirakı xüsusilə qeyd edilməlidir. Bu baxımdanm respublikamız BMT TŞ-nın Terrorizmə qarşı Komitəsi ilə yaxından əməkdaşlıq edərək, həmin Komitəyə Azərbaycanda terrorizmə qarşı mübarizə sahəsində görülən tədbirlər haqqında müvafiq hesabatlar təqdim etmişdir.

BMT-nin Qadınların vəziyyəti üzrə Komissiyasının 2008-ci il fevral 25-dən martın 7-dək keçirilmiş sessiyası zamanı Azərbaycan Respublikası tərəfindən irəli sürülmüş "Hərbi münaqişələr zamanı sonradan həbs olunanlar da daxil olmaqla girov götürülmüş qadınların və uşaqların azad edilməsi" adlı qətnamə yekdilliklə qəbul edilmişdir.

24 sentyabr 2010-cu ildə Prezident İlham Əliyev Nyu-Yorkda BMT Baş Assambleyasının 65-ci sessiyasında çıxış edib. Dövət başçısı Ermənistan-Azərbaycan, Qarabağ münaqişəsi haqqında danışaraq, BMT Təhlükəsizlik Şurasının 4 qətnamə qəbul etməsinə baxmayaraq, Ermənistanın işğal edilmiş əraziləri azad etmək istəmədiyini bildirib. Prezident İlham Əliyev həmçinin Ermənistanı işğal edilmiş ərazilərdə tarixi abidələri məhv etməkdə ittiham edərək, bunu vandalizm adlandırıb.

14 iyun 2016-cı il tarixində BMT-nin Baş Assambleyasında keçirilmiş seçkilərdə səsvermədə iştirak etmiş 184 üzv dövlətdən 176-sının səsini əldə etmiş ölkəmiz BMT-nin İqtisadi və Sosial Şurasının (ECOSOC) Şuranın üzvü seçilmişdir. Azərbaycan 2017-ci ilin yanvar ayının 1 -dən 2019-cu il dekabr ayının 31 -ədək ECOSOC-un üzvü olacaq. BMT-nin İqtisadi və Sosial Şurası kimi mötəbər quruma Azərbaycanın belə yüksək səslə üzv seçilməsi ölkəmizin beynəlxalq nüfuzunun və sosial-iqtisadi sahədə son onillikdə əldə etdiyi nailiyyətlərə beynəlxalq ictimaiyyətlə əlaqələrə nümunədir.

Azərbaycan - Avropa İttifaqı. 1993-cü ildən etibarən Azərbaycan Avropa İttifaqı ilə münasibətlərdə maraqlı olduğunu bəyan etmiş və bu qurumla müxtəlif sahələrdə əlaqələr qurmağa başlamışdır.

Aİ hələ ötən əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində yeni müstəqil dövlətlərlə iş aparmaq, demokratik islahatlar keçirmək, bazar iqtisadiyyatı infrastrukturu yaratmaq, ticarət, nəqliyyat, gömrük-keçid işlərini inkişaf etdirmək üçün TASİS proqramını hazırlayıb və onu maliyyələşdirir. Aİ-nin digər təşəbbüsü 1993-cü ilin mayında, Brüsseldə 5 Orta Asiya, 3 Cənubi Qafqaz ölkəsi nümayəndəsinin iştirak etdiyim konfransda irəli sürülən "Avropa-Qafqaz-Asiya Transqafqaz nəqliyyat dəhlizi" (TRASEKA) layihəsidir. Bu layihə tarixi şərq-qərb "İpək yolu" dəhlizinin yeni şəraitdə bərpası, nəqliyyat-kommunikasiya infrastrukturlarının bərpası və inkişaf etdirilməsini nəzərdə tutur. Aİ layihəyə texniki yardım proqramı hazırlayaraq kömək edir. TRASEKA layihəsinin reallaşmasında ən mühüm məqam 8-9 sentyabr 1998-ci ildə Bakıda 32 ölkə və 13 beynəlxalq təşkilat nümayəndəsinin iştirak etdiyi beynəlxalq konfrans oldu. Bu konfransda Avropa-Qafqaz-Asiya nəqliyyat dəhlizinin həyata keçirilməsinin texniki və iqtisadi məsələlərini özündə əks etdirən "Avropa-Qafqaz-Asiya

nəqliyyat dəhlizinin inkişaf etdirilməsi üzrə beynəlxalq nəqliyyat haqqında çoxtərəfli əsas saziş" adlanan mühüm sənəd imzalandı. TRASEKA-nın intensiv fəaliyyətinin Azərbaycanın sosial-iqtisadi həyatında əhəmiyyətli rolu olub. Bu özünü yük daşımalarından əldə olunan gəlirdə, nəqliyyat infrastrukturunun inkişaf etdirilməsində, yeni iş yerlərinin açılmasında və s. sahələrdə göstərib. TRASEKA hökumətlərarası komissiyasının daimi katibliyi 21 fevral 2001 -ci ildən Bakıda fəaliyyətə başlayıb və koordinasiya funksiyasını icra edir.

Aİ ilə Azərbaycan arasında münasibətləri keyfiyyətcə yeni mərhələyə qaldıran mühüm akt 1996 cı il aprelin 22-də imzalanan "Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişi" oldu. 1999-cu ildə qüvvəyə minən, qarşılıqlı münasibətlərin hüquqi-normativ əsasını təşkil edən bu sazişi prezident Heydər Əliyev "Azərbaycan dövləti üçün çox böyük əhəmiyyəti olan tarixi hadisə" kimi səciyyələndirmişdi. Bu saziş cəmiyyətin müxtəlif sferalarında - siyasi, iqtisadi, mədəni, sosial və s. qarşılıqlı münasibətlərin inkişafına yönəlmişdi. Sazişə əsasən təsis edilən tərəfdaşlığın məqsədləri belə müəyyən edilib:

- Tərəflər arasında siyasi dialoqun inkişafı və bunun üçün müvafiq çərçivənin ya-radılması.
- Demokratiyanın möhkəmlənməsi və bazar iqtisadiyyatına keçidin başa çatdırılmasına
yardım.
- Davamlı iqtisadi inkişafa nail olmaq məqsədilə tərəflər arasında ticarətin və sərmayə qoyuluşunun inkişaf etdirilməsi.
- Qanunvericilik, maliyyə, vətəndaşlıq, elm, texnologiya və mədəniyyət sahələrində
əməkdaşlığın əsaslarının qurulması.

Bu sazişdən irəli gələn vəzifələrin icrası, Aİ ilə əlaqələrin genişlənməsi və tənzimlənməsi sahəsində məqsədəuyğun tədbirlərin hazırlanıb həyata keçirilməsi üçün Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 23 noyabr 1999-cu il tarixli sərəncamı ilə dövlət komissiyası yaradılıb. Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişinin qüvvəyə minməsindən sonra Aİ və Azərbaycan münasibətlərində ortaya çıxan daha bir keyfiyyət dəyişikliyi bu münasibətlərin strukturlaşmasıdır. Yaradılan orqanların - Əməkdaşlıq Şurası, parlament əməkdaşlığı komitəsi - fəaliyyəti qarşılıqlı münasibətlərin davamlılığını, nizamlı olmasını və mümkün qədər sistemləşdirilməsini təmin etdi.

1999-cu ildən etibarən parlamentlərarası əməkdaşlıq intensiv inkişaf etməyə başladı. Bu sahədə münasibətlərin əsas istiqamətlərindən birini 2000-ci ilin aprelində ilk toplantısı keçirilən parlamentlər çərçivəsində əməkdaşlıq təşkil

edir. Komitə iclaslarında "Qafqaz ölkələrinin Avropa Birliyi üzvlüyünə doğru: Avropa parlamentindən yeni çağırış" adlı sənədin müzakirəsi münasibətlərdə irəliləyişin təzahürü idi.

Qarşılıqlı münasibətlərin inkişafında digər mühüm addım 2000-ci ilin aprelin 3-də "Aİ yanında Azərbaycan Respublikası nümayəndəliyinin fəaliyyətinin təşkilati təminatı haqqında" adlı prezident sərəncamı əsasında Azərbaycanın Aİ-də daimi nümayəndəliyinin təsis edilməsi və 2003-cü ilin iyulunda Aİ-nin Cənubi Qafqazda öz xüsusi nümayəndəsini təyin etməsi oldu. 4 fevral 2008-ci ildən etibarən isə Avropa Komissiyasının Azərbaycan Respublikasında nümayəndəliyi fəaliyyət göstərir.

2004-cü ildən başlayaraq Aİ-Azərbaycan əlaqələrində yeni bir mərhələ başla-dı. Azərbaycan Avropa İttifaqı ilə "Yeni Qonşuluq Siyasəti" proqramı çərçivəsində özünün bir çox iqtisadi, siyasi, hüquqi və inzibati islahatlarını həyata keçirmək imkanı qazanır, bu məqsədlə İttifaqın texniki-maliyyə dəstəyini alır. Azərbaycan həmçinin, yeni proqram çərçivəsində Aİ-dən onun daxili bazarlarına çıxış kvotası, işçi, əmtəə, xidmət, investisiya-kapital resurslarının sərbəst dövriyyəsi imkanı əldə etdi.

Prezident İlham Əliyev ölkənin "Yeni Qonşuluq Siyasəti" proqramına daxil olma-sı nəticəsində Avropaya inteqrasiyanın keyfiyyətcə yeni mərhələyə keçidini nəzərə alaraq, Azərbaycan Respublikasının AB-nə inteqrasiyası üzrə dövlət komissiyası yaradılması haqda 1 iyun 2005-ci ildə sərəncam verdi. Sərəncamda Aİ ilə siyasi, iqtisadi, nəqliyyat və enerji, hüquq, təhlükəsizlik, insan hüquqları və demokratikləşmə, humanitar, elm-təhsil və digər əməkdaşlıq sahələri üzrə işçi qrupların yaradılması nəzərdə tutulurdu. 2006-cı ilin noyabrında Avropa qonşuluq siyasəti çərçivəsində "Azərbaycan-Aİ fəaliyyət planı" qəbul edilib. Fəaliyyət planının həyata keçirilməsi üçün Aİ 92 mln. avro vəsait ayırıb. Proqram çərçivəsində Brüsselə dəvət olunan (may 2004) ilk Cənubi Qafqaz ölkəsinin rəhbəri İlham Əliyev idi.

İlham Əliyevin 2006-cı ilin noyabr ayında Brüsselə reallaşan səfəri zamanı Azərbaycanla Avropa İttifaqı arasında enerji sahəsində sıx əməkdaşlığa dair memorandum imzalanıb. Avropa İttifaqının Cənubi Qafqaz ölkələri ilə "Yeni Qonşuluq Siyasəti" proqramı təşkilatın regiona ciddi maraq göstərdiyini bir daha təsdiqləyir. Avropa İttifaqı tərəfindən yeni "Şərq Tərəfdaşlığı" təşəbbüsü irəli sürülüb.

İlham Əliyevin 2009-cu illərdə Belçika Krallığına işgüzar səfəri, Avropa İttifaqının rəhbərləri ilə görüşləri, 2010-cu ilinin yanvarında Avropa Komissiyasının sədri Xose Manuel Barrozunun Bakıya səfəri, 2011 -ci il

yanvarın 13-də Prezident İlham Əliyevin və Avropa Komissiyasının sədri Xose Manuel Barrozunun Brüsseldə "Cənubi qaz dəhlizi haqqında Birgə Bəyannamə"ni imzalamaları ilə Azərbaycanla Avropa İttifaqının əlaqələri Avropa Qonşuluq Siyasəti çərçivəsində uğurla inkişaf edir və bu əməkdaşlıq "Şərq Tərəfdaşlığı" təşəbbüsünün reallaşması ilə yeni mərhələyə daxil olmuşdur. Azərbaycan Avropanın enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsində əhəmiyyətli rol oynayır, Avropa İttifaqı ilə investisiya, müxtəlif proqramlar (Tvinninq, TAİEX və s.) çərçivəsində əməkdaşlıq həyata keçirilir. Avropa İttifaqının 23 üzv ölkəsi ilə ikiqat vergitutmanın aradan qaldırılması, 18 ölkəsi ilə sərmayələrin təşviqi və qarşılıqlı qorunması haqqında sazişlər imzalanıb, 14 üzv ölkə ilə Hökumətlərarası Komissiya yaradılıb. Son 5 ildə Avropa İttifaqı və ona üzv ölkələrlə 100-dən çox biznes forum və müxtəlif tədbirlər, o cümlədən bu ilin mayında Bakıda Azərbaycan-Avropa İttifaqı biznes forumu keçirilib.

Azərbaycanın Avropa Parlamenti ilə münasibətlərində 2014-cü ilin 18 sentyabr tarixində sözügedən təşkilat tərəfindən ölkəmizdə insan hüquqlarının vəziyyətinə dair qətnamənin qəbulundan sonra soyuqluq müşahidə olunmağa başlanmışdır. 2015-ci ilin iyun ayında ölkədə keçirilmiş Avropa Oyunları ərəfəsində 2015-ci ilin 10 sentyabr tarixində sözügedən qurum Azərbaycanla ilə bağlı növbəti qətnaməsini qəbul edərək, münasibətlərin normallaşmasında maraqlı olmadığını göstərmişdir. Nəticədə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Avronest Parlament Assambleyasını tərk etmək haqqında qərar qəbul etmiş, eləcə də Avropa Xarici Fəaliyyət Xidmətinin nümayəndə heyətinin ölkəyə nəzərdə tutulan səfəri təxirə salınmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi 30 sentyabr 2016-cı il tarixli sessiyasında Milli Məclislə Avropa Parlamenti arasında əməkdaşlığın bərpa olunması haqqında qərar qəbul etmişdir.

Azərbaycan - Avropa Şurası. Dövlət müstəqilliyinin ilk illərindən etibarən Azərbaycanın Avropa inteqrasiya proseslərinə qoşulmağını şərtləndirən iki əsas amil mövcud idi:

- Respublikamızda qısa müddətdə yaradılmış siyasi sabitlik, demokratik, hüquqi və dünyəvi dövlət quruculuğu, bazar iqtisadiyyatının bərqərar olmasına yönəldilmiş sosial-iqtisadi islahatlar, insan hüquqlarının qorunması sahəsində həyata keçirilmiş tədbirlər;
- Avropanın beynəlxalq təşkilatlarını daha fəal əməkdaşlığa cəlb edən Azərbaycanın əlverişli geosiyasi mövqeyi və zəngin təbii ehtiyatları.

24 yanvar 1992-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Parlamenti "xüsusi dəvət edilmiş qonaq" status almaq üçün Avropa Şurasına müraciət etsə də, ölkəmizin bu təşkilata üzv qəbul edilməsi ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi ardıcıl və məqsədyönlü siyasətin nəticəsində mümkün olmuşdur. Məhz onun təşəbbüsü ilə Azərbaycanda 1993-cü ildən Azərbaycanda ölüm cəzasına moratorium qoyulmuş, 1998-ci ildə isə ləğv edilmişdir. Ölüm cəzasının ləğvi və cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi Azərbaycanın Avropa ailəsinə qoşulmasını təmin edən mühüm amillərdən biri olmuşdur.

1996-cı il iyulun 13-də Avropa Şurasının Baş katibinə məktubla müraciət edən Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikasının Avropa Şurasına tam hüquqlu üzv qəbul olunmasını xahiş etmişdir. Avropa Şurasının üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının zirvə görüşündəki nitqində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev ölkəsinin bu təşkilata üzv olmaq niyyətinin ciddiliyini belə əsaslandırmışdır: "Ölkəmizdə demokratik dəyişikliklərin inkişafında Avropa Şurasının köməyinə böyük ümid bəsləyirik. Ümidvaram ki, Azərbaycan tezliklə Avropa Şurasının tam hüquqlu üzvü olacaqdır. Biz müasir Avropa demokratiyası-nın yüksək standartlarına cavab vermək üçün öz tərəfimizdən hər şeyi edəcəyik."

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin 1996-cı il iyulun 8-də "Avropa Şurası və Azərbaycan Respublikası arasında əməkdaşlıq proqramının həyata keçirilməsi tədbirləri haqqında", 1998-ci il yanvarın 20-də " Avropa Ş urası və Azərbaycan Respublikası arasında əməkdaşlığın dərinləşdirilməsi sahəsində tədbirlər haqqında", 1999-cu il mayın 14-də "Azərbaycan Respublikası ilə Avropa Şurası arasında əməkdaşlığın dərinləşdirilməsi və Azərbaycan Respublikasının Avropada mənafelərinin müdafiə edilməsi tədbirləri haqqında" imzaladığı sərəncamlar həqiqətən də ölkəmizin Avropa Şurasına qəbul edilməsi üçün səylərini artırdığının göstərirdi.

Bu sərəncamlarda Avropa ölkələrində hamılıqla qəbul edilmiş standartlara və normala-ra uyğunluq baxımından Azərbaycan Respublikasında Cinayət, Cinayət-Prosessual, Mülki və Mülki-Prosessual məcəllələrin və digər qanunların hazırlanmasının sürətlənməsi, espublikamızın Avropa Şurasının bir sıra konvensiya və sazişlərinə qoşulması məsələsinin öyrənilməsi tövsiyə edilmişdir. Həmin tövsiyələrə uyğun olaraq çox qısa zamanda bu məcəllələr və hüquq-mühafizə orqanları ilə bağlı qanunların demək olar ki, hamısı Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən qəbul edilmişdir.

Nəhayət, 2001 -ci ilin yanvar ayında Azərbaycan Avropa Şurasına tamhüquqlu üzv qəbul edilmiş və bununla da Azərbaycan diplomatiyası Avropaya

inteqrasiya proseslərinə qoşul-maq uğrunda mübarizədə böyük qələbə əldə etmişdir.

Azərbaycan Avropa Şurasına daxil olarkən bu qurumun demokratik transformasiya öhdəliklərini yerinə yetirməklə yanaşı, həm də Avropa Şurasının üzvü kimi təşkilatın verdiyi imkanlardan bəhrələnmək sahəsində özünün milli proqramını da hazırlamışdır. Bu proqramın əsas məqsədləri:

Azərbaycan həqiqətlərini dünya ictimaiyyətinə çatdırmaqla Ermənistanın işğalçı siyasətini ifşa etmək, azərbaycanlılara qarşı ermənilərin həyata keçirdiyi soyqırımı və torpaqlarımızın 20 faizinin işğal edildiyi faktını tanıtdırmaq, hüquqları pozulmuş köçkünlərimizin ağrılı-acılı həyatını anlatmaq, ölkəni cəlb olunduğu regional münaqişədən onun ərazi bütövlüyünü saxlamaq şərti ilə dinc yolla xilas etmək;

Demokratik, hüquqi dövlət quruculuğu işini davam etdirmək, qazanılmış müstəqilliyin təsdiqi, möhkəmləndirilməsi və inkişaf etdirilməsi məqsədilə Avropa dəyərlərini mənimsəyərək bu birliyə inteqrasiya etmək;

Demokratik və hüquqi dövlət quruculuğu işində islahatları davam etdirmək üçün konkret öhdəliklərin yerinə yetirilməsini, vətəndaş cəmiyyətinin inkişafını və insan hüquqlarının müdafiəsini təmin etmək;

Avropa dövlətləri ilə diplomatik münasibətlərin yüksək səviyyədə qurulmasına imkan qazanmaq və ölkənin xarici siyasətinin dinc yanaşı yaşamaq, sülhü və təhlükəsizliyi qorumaq və s. beynəlxalq hüquq prinsiplərinə əsaslandığını nümayiş etdirərək bu dövlətlərə çatdırmaq; Öz məqsəd və məramları haqqında məlumat vermək üçün Avropa Şurasının ali prinsipindən istifadə etmək.

2001 -ci ilin aprelində AŞPA-nın yaz sessiyasında Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində narkoticarətin genişlənməsi, terrorizmin inkişafına dair avropalı deputatlara lazımi bilgilər çatdırıldı.

Avropada mütəşəkkil cinayətkarlığın mərkəzlərindən birinin Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərində olduğunu diqqətə çatdıran cənab İlham Əliyev bildirirdi: "Azərbaycan ərazisinin 20 faizinin Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunması ilə nəinki bir milyon azərbaycanlı, qaçqın evsiz-eşiksiz qalıb, çoxsaylı şəhərlərimiz, kəndlərimiz, mədəniyyət abidələrimiz, əcdadlarımızın qəbirləri büsbütün dağıdılıb, bir sözlə, erməni işğalçılarının zəbt etdikləri ərazidə bütün infrastruktur məhv edilib, həm də ermənilərin işğal etdikləri ərazidə mütəşəkkil cinayətkarlığın inkişafı üçün çox əlverişli şərait yaranmışdır. "Dağlıq Qarabağ respublikası" deyilən ərazidən narkotik bitkilərin yetişdirilməsi və daşınması

üçün istifadə edilir. Narkotiklərlə məşğul olan işbazlar və tiryək alverçiləri orada özlərini təhlükəsiz və çox rahat hiss edirlər".

Ölkədə qəbul edilən qanunlar Avropa Şurası ekspertlərinin bilavasitə iştirakı ilə ha-zırlanır. Hüquq islahatları nəticəsində hər bir insan şəxsiyyət azadlığı və toxunulmazlığı-na, barəsində qaldırılmış işin müstəqil və qərəzsiz məhkəmə tərəfindən ədalətlə və açıq şəkildə araşdırılmasına, hüquq müdafiəsinə təminat almışdır. Ölkədə çoxpartiyalı sistem fəaliyyət göstərir, siyasi plüralizm, söz və vicdan azadlığı, azlıqların hüququ, qanun qarşı-sında bərabərlik və təqsirsizlik prezumpsiyası təmin edilir.

Azərbaycanda Konstitusiya Məhkəməsi yaradılmış, ölüm hökmü ləğv edilmiş, senzura aradan götürülmüş, məhkəmənin müstəqilliyi təmin olunmuşdur. Üçpilləli məhkəmə sistemi yaradılmış, şəffaf prosedurlar əsasında və beynəlxalq standartlara uyğun keçirilən seçkilər yolu ilə hakimlər korpusu 60 faiz yeniləşdirilmişdir. İnsan hüquqlarının qorunmasına və müvafiq mexanizmlərin təkmilləşdirilməsinə dair dövlət proqramı həyata keçirilir. Rəsmi Bakı bu təşkilat qarşısında götürdüyü öhdəlikləri vaxtlı-vaxtında icra etmiş, ölkədə İnsan haqları üzrə müvəkkil - Ombudsman institutu fəaliyyətə başlamış, Azərbaycan Prezidenti mütəmadi olaraq əfv fərmanları imzalayır, yeni elektron kütləvi informasiya vasitəsi - İctimai Televiziya fəaliyyətə başlamışdır.

2010-cu il mayın 25-də Bakıda keçirilmiş Avropa Şurasının qadınlar və kişilər arasında bərabərlik məsələlərinə məsul nazirlərinin "Gender bərabərliyi: de-yure və de-fakto bərabərliyinin təmin olunması" mövzusunda VII konfransı da bu baxımdan əlamətdardır. Konfransda iştirak və çıxış edən YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri, Milli Məclisin deputatı Mehriban xanım Əliyevanın əsaslandırdığı kimi: "Mən bu konfransı Bakıda keçirmək qərarını qəbul etdiyinə görə Avropa Şurasına minnətdarlığımı bildirirəm və inanıram ki, Azərbaycanın gender bərabərliyinə aid fəal mövqeyi və konkret strategiyası bu tədbirin məhz Bakıda keçirilməsinin əsas səbəblərindəndir."

Avropa Şurası Parlament Assambleyasının 2013-cü ilin qış sessiyası çərçivəsində yanvar ayının 23-də Azərbaycanla bağlı iki məruzə müzakirə edilmişdir: “Azərbaycan tərəfindən öhdəliklərin yerinə yetirilməsi” və “Azərbaycanda siyasi məhbus məsələsinin davamı”.

Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin 2014-cü il mayın 6-da Vyanada keçirilmiş 124-cü Sessiyasında Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinə Sədrlik Avstriyadan Azərbaycana keçmişdir. Beləliklə, Azərbaycan 2001 -ci ildə Avropa Şurasına üzv olduqdan sonra ilk dəfə olaraq Avropa\ Şurası Nazirlər Komitəsinə sədrliyə

başlamışdır. Hazırda, Azərbaycan Respublikası Avropa Şurası çərçivəsində qəbul edilmiş 60-dan çox beynəlxalq müqavilənin iştirakçısıdır.

Azərbaycan – ATƏT. Azərbaycan Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının (ATƏT) üzvlüyünə 1992-ci ilin 30 yanvarında qəbul olunmuşdur. 1 yanvar 1995-ci ilədək ATƏM (Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsi) adlanan bu qurum Azərbaycanın daxil olduğu ilk Avropa təşkilatıdır.

1992-ci ilin fevral ayından başlayaraq Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi ATƏM-in prinsiplərinə uyğun olaraq üzv olan dövlətlərin daha çox diqqət obyektinə çevrildi.

Fevralın 27-28-də ATƏM-in Yüksək Vəzifəli Şəxslər Komitəsinin (YVŞK) iclasında ilk dəfə olaraq Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi ilə bağlı müzakirələr aparıldı. Dağlıq Qarabağın Azərbaycan Respublikasına mənsub olmasını təsdiq edən sənəddə, sərhədlərin dəyişdirilməməsi şərti ilə, münaqişənin sülh yolu ilə həllinə çağırış öz əksini tapdı. 1992-ci ilin mart ayının 24-də ATƏM-in Xarici İşlər Nazirləri Şurasının (XİNŞ) birinci əlavə görüşündə Dağlıq Qarabağda vəziyyət müzakirə olundu. Görüşdə ATƏM-in Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll edilməsinə dair Minsk konfransının çağırılması haqqında qərar qəbul edildi.

Azərbaycan 20 dekabr 1993-cü ildə ATƏM-in Paris Xartiyasına qoşulmuşdur.

Budapeşt Sammitində ilk dəfə olaraq ATƏT çərçivəsində Avropa təhlükəsizlik tədbirlərində iştirak edə biləcək sülhməramlı qüvvələrinin yaradılması və münaqişəli ərazilərə göndərilməsi qərara alınmışdır. Bundan başqa Budapeştdə Minsk prosesi çərçivəsində həmsədrlik institutu təsis olunmuşdur. Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinə dair Budapeşt sammitinin işinin konkret yekunu olaraq "Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə əlaqədar ATƏT-in fəaliyyətinin intensivləşdirilməsi" adlı qətnamənin qəbulu təşkil etmişdir.

Budapeşt Sammitinin nəticələrinə əsasən 20 dekabr 1994-cü ildə Vyanada Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi üzrə ATƏT-in üzv ölkələrinin təyin etdiyi hərbi nümayəndələrdən ibarət olan Yüksək Səviyyəli Planlaşdırma Qrupu (YSPQ) təsis olunmuşdur. Minsk prosesinin həmsədrlik institute təsis olunarkən, ona əvvəl Finlandiya ilə Rusiya, sonra isə 1995-1997 - ci illər ərzində İsveç ilə Rusiya başçılıq etmişlər.

28 avqust 1995-ci ildə ATƏT-in Fəaliyyətdə olan Sədrinin ATƏT-in Minsk Konfransının müzakirəsində olan münaqişə üzrə Şəxsi Nümayəndəsi vəzifəsi təsis olunmuşdur.

1996-cı il 2-3 dekabr tarixlərində keçirilən ATƏT-in Lissabon sammitində 54 iştirakçı dövlət tərəfindən Avropada XXI əsrdə ümumi və hərtərəfli təhlükəsizlik modeli adlı Bəyannamə qəbul edilmişdir. Bəyannamədə üzv ölkələrinin təhlükəsizliyinə yönələn təhdidlər qeyd edilmiş və bu təhdidləri aradan qaldırmaq üçün birgə əməkdaşlığın vacibliyi xüsusi vurğulanmışdır.
Lissabon Zirvə görüşündə Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həllinə dair ATƏT-in iştirakçın dövlətləri tərəfindən (Ermənistandan başqa) aşağıdakı prinsiplərə razılıq verilmişdir:
1. Ermənistan Respublikasının və Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü;
2. Dağlıq Qarabağa Azərbaycanın tərkibində ən yüksək özünüidarəetmə statusun verilməsi;
3. Dağlıq Qarabağın bütün əhalisinin təhlükəsizliyinin təminatı.
1 yanvar 1997-ci ildən ATƏT-in Minsk Prosesinə Həmsədrlər qismində ABŞ, Rusiya və Fransa başçılıq edirlər. Sonradan Minsk Qrupunun tərkibinə ABŞ, Almaniya, Azərbaycan, Belarus, Ermənistan, İsveç, İtaliya, Niderland Krallığı, Portuqaliya, Rusiya, Türkiyə, Finlandiya, Fransa dövlətləri daxil edilmişdilər.
18-19 noyabr 1999-cu ildə İstanbulda keçirilən ATƏT-in üzv ölkələrinin Dövlət və Hökumət Başçılarının növbəti Zirvə görüşündə iştirak edən Azərbaycan İstanbul Bəyannaməsinə və Avropa Təhlükəsizliyi Xartiyasına qoşulmuşdur.
Azərbaycanla ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosu (DTİHB) arasında sıx əməkdaşlıq münasibətləri əldə olunmuşdur. 1998-ci ildən başlayaraq DTİHB Azərbaycan Respublikasının Hökuməti ilə fəal əməkdaşlıq aparmış və aparılan birgə əməkdaşlıq nəticəsində demokratikləşdirmə, qanun aliliyi, qanunvericiliyin, xüsusilə də seçki qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi, miqrasiya, gender bərabərliyi və digər sahələrdə bir çox layihələr həyata keçirir.
ATƏT-in Mətbuat Azadlığı üzrə Nümayəndəsi ilə də əməkdaşlığa Azərbaycan hökuməti tərəfindən xüsusi önəm verilir. 2001 -ci ilin dekabrında ATƏT-in Mətbuat Azadlığı üzrə Nümayəndəsinin Ofisi və AR-in XİN-in birgə təşəbbüsü əsasında Azərbaycanın gənc jurnalistləri üçün keçirilmiş "Azərbaycanda mətbuat azadlığı və məsuliyyətinin inkişafi" mövzusunda seminarın Ofislə Azərbaycan arasındam əməkdaşlığın dərinləşdirilməsi və jurnalistikada davranış məcəlləsi, həmçinin digər müvafiq məsələlərin müzakirəsi baxımından vacib əhəmiyyət kəsb etmişdir.
1999-cu ilin noyabrın 25-də imzalanmış Qarşılıqlı Anlaşma Memorandumu ATƏT və Azərbaycan arasında əməkdaşlığa yeni təkan vermişdir. Azərbaycan ATƏT-in Xarici İşlər Nazirləri Şurasının (XİNŞ) illik iclaslarında iştirak etmiş,

Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinə dair müzakirələr aparmış və sözügedən iclaslarda münaqişə ilə bağlı müvafiq bəyanatların verilməsinə nail olmuşdur.
2004-cü ilin dekabrında ATƏT-in XİNŞ-in Sofiyada keçirilən iclasında Dağlıq Qarabağ
münaqişəsinin həlli ilə bağlı 2004-cü ildə əldə olunan irəliləyişləri alqışlayan bəyanat qəbul olunmuşdur.
2005-ci ilin 30 yanvar-5 fevral tarixlərində Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərinə ATƏT Minsk
Qrupunun məskunlaşma üzrə faktaraşdırıcı missiyası səfər etmişdir.
2005-ci ilin 5-6 dekabr tarixlərində Lyublyanada ATƏT-in Nazirlər Şurasının 13-cü iclası keçirilmişdir. Ermənistan və Azərbaycan xarici işlər nazirlərinin ATƏT-in Minsk Qrupunun həmsədrlərinin iştirakı ilə ATƏT-in Nazirlər Şurasının toplantısı çərçivəsində görüşü baş tutmuşdur. ATƏT-in Nazirlər Şurasının Lyublyana görüşündə ayrı sənəd kimi Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinə dair Nazirlər Şurasının Bəyanatı qəbul edilmişdir.
2005-ci ilin 16-20 dekabr tarixlərində ATƏT-in Yüksək Səviyyəli Planlaşdırma Qrupunun 8 ildən sonra ilk dəfə Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi bölgəsinə səfər etmişdir. Səfər zamanı 16 dekabr tarixində Xarici İşlər Nazirliyində YSPQ-nin 1995-ci ildə tərtib etdiyi sülhməramlı əməliyyat planlarının təqdimatı keçirilmişdir. Həmçinin, YSPQ Azərbaycanın münaqişə bölgəsinə yaxın rayonlarına səfər edərək yerli infrastrukturun sülhməramlı əməliyyatların keçirilməsi üçün nə dərəcədə uyğun olmasını araşdırmışdır.
2006-cı il yanvarın 21 -27-də ATƏT-in Yüksək Səviyyəli Planlaşdırma Qrupunun Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərinə səfəri baş tutmuşdur. YSPQ Azərbaycan hakimiyyətinin nəzarətində olmayan işğal edilmiş ərazilərə səfər edərək, yerli infrastrukturun sülhməramlı əməliyyatların keçirilməsi üçün nə dərəcədə uyğun olmasını araşdırmışdır.
BMT Baş Assambleyasında qaldırmış və nəticədə\ A/RES/60/285 saylı 7 sentyabr, 2006-cı il tarixli “Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərində vəziyyət” adlı Qətnamə qəbul edilmişdir. Qətnaməyə əsasən, Azərbaycanın yanğınlara məruz qalmış ərazilərində ekoloji əməliyyatın keçirilməsi vacibliyi qeyd olunur, bunun ilk mərhələsi kimi beynəlxalq təşkilatların iştirakı ilə ATƏT-in dəyərləndirmə missiyasını təşkil etmək hazırlığı alqışlanmış və ATƏT-in Fəaliyyətdə olan Sədrinə 2007-ci il aprelin 30-na qədər BMT BA-ya məruzə təqdim etməsi tapşırılmışdır.
2006-cı ilin 3-13 oktyabr tarixlərində qətnaməyə müvafiq olaraq, ATƏT-in rəhbərliyi ilə beynəlxalq təşkilatların və Ermənistan və Azərbaycanın

mütəxəssislərindən ibarət ekoloji dəyərləndirmə missiyası yanğınlara məruz qalmış ərazilərə səfər etmişdir. Noyabrın sonunda missiyanın məruzəsi yayılmışdır. Məruzə yanğınların genişmiqyaslı olmasını və ərazilərə ciddi ziyanın dəyməsini təsdiq etmiş, eyni zamanda ekoloji əməliyyatın həyata keçirilməsi üçün bir sıra tövsiyələr vermişdir.

2006-ci ilin dekabrın 10-da Azərbaycanın işğal altında olan Dağlıq Qarabağ bölgəsində keçirilmiş "konstitusiya referendumu" ilə bağlı AR XİN-in 2 dekabr tarixli bəyanatı ATƏT-də yayılmışdır. Bundan əlavə, Nazirlər Şurasının 14 dekabr tarixli 642 saylı plenar iclasında məsələ ilə bağlı çıxış edilmişdir. ATƏT Sədrliyi, Həmsədrlər, Avropa İttifaqı, GUAM, Avropa Şurasının Baş Katibi, İKT, həmçinin Türkiyə, Ukrayna, Gürcüstan bu "referendum"u pisləyən bəyanatlar vermişlər.

Azərbaycan - YUNESKO

BMT-nin ixtisaslaşmış təşkilatı olan YUNESKO dünyanın təhsil, elm və mədəniyyət məsələləri sahəsindəki əməkdaşlığın ən böyük hökumətlərarası forumu və Azərbaycan 1992-ci il 3 iyul tarixindən bu qurumun üzvüdür.

YUNESKO-nun Nizamnaməsinin 7-ci maddəsinə görə, üzv-dövlət təhsil, elm və mədəniyyətlə məşğul olan qurumların fəaliyyətini YUNESKO-nun işi ilə əlaqələndirmək üçün ilk növbədə Milli Komissiya yaratmaq yolu ilə müvafiq tədbirlər həyata keçirməlidir. Ona görə də YUNESKO üzrə Azərbaycan Respublikasının Milli Komissiyasının yaradılması üçün lazımi addımlar atılmış və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev bununla bağlı 21 fevral 1994-cü il tarixində sərəncam imzalamışdır. Sərəncama əsasən Xarici İşlər Nazirliyinin nəzdində Milli Komissiya yaradılmışdır. Sonra isə respublikanın müvafiq nazirlik və idarələrinin rəhbərlərindən, ziyalılardan və ictimaiyyətin digər nümayəndələrindən ibarət Milli Komissiyanın 25 nəfərlik tərkibi və daimi katibliyi formalaşdırılmışdır. Milli Komissiya Azərbaycanın YUNESKO-dakı siyasətinin əsas istiqamətlərini müəyyən edir.

Azərbaycan YUNESKO ilə əlaqələri möhkəmləndirmək və Azərbaycan elmini, təhsilini və mədəniyyətini inkişaf etdirmək məqsədilə YUNESKO çərçivəsində qəbul edilmiş bir sıra konvensiyalara qoşulmuşdur. Azərbaycan-YUNESKO əlaqələrinin inkişafında mühüm mərhələ hesab oluna biləcək tədbirlərdən biri 1996-cı ilin klassik Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi olan Məhəmməd Füzuli ilinin elan olunması və dünyanın bir çox ölkələrində dahi şairin 500 illik yubileyi ilə bağlı tədbirlərin keçirilməsidir. Azərbaycan mədəni irsinin dünyaya çatdırılmasında növbəti addım Heydər Əliyevin 1997-ci il aprelin 20 də "Kitabi-Dədə Qorqud"un 1300 illik yubileyinin keçirilməsi ilə

əlaqədar imzaladığı fərman olmuşdur. Yubiley çərçivəsində elmi, ictimai, siyasi və bədii nöqteyi-nəzərdən böyük işlər görülmüş, "Kitabi-Dədə Qorqud" ensiklopediyası nəşr edilmişdir. “Kitabi Dədə Qorqud” dastanının 1300 illik yubileyi ilə əlaqədar YUNESKO çərçivəsində, Drezdendə, Moskvada, Türkiyənin müxtəlif şəhərlərində yubiley tədbirləri təşkil olunmuşdur.

15 sentyabr 2005-ci il tarixində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev YUNESKO ilə Azərbaycan Respublikası arasında qarşılıqlı əlaqələrin inkişaf səviyyəsini nəzərə alaraq, YUNESKO üzrə Azərbaycan Respublikasının Milli Komissiyası ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında Sərəncam imzalamışdır.

Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban Əliyevanın səyilə Azərbaycan-YUNESKO münasibətləri ən yüksək inkişaf səviyyəsinə yüksəlib. 1995-ci ildən etibarən rəhbərlik etdiyi Azərbaycan Mədəniyyətinin Dostları Fondunun xətti ilə festivallar, sərgilər, mədəniyyət tədbirləri və konsertlər təşkil etməklə, Mehriban xanım Əliyeva ölkəsinin mədəni irsinin təbliğinin, onun milli və regional səviyyələrdə mühafizəsinin təmin olunması sahəsində böyük xidmətlər göstərib. Azərbaycanın ənənəvi klassik musiqisini dünya miqyasında tanıtmaq məqsədilə xanım Mehriban Əliyeva Bakıda Beynəlxalq Muğam Mərkəzinin yaradılması təşəbbüsünü irəli sürüb. 2004-cü ilin sentyabrında Mehriban Əliyeva ənənəvi musiqinin, ədəbiyyat və poeziyanın inkişafına verdiyi töhfələrə, musiqi təhsili və dünya mədəniyyətlərinin mübadiləsi sahəsindəki xidmətlərinə və YUNESKO-nun ideyalarına göstərdiyi sadiqliyə görə bu Təşkilatın şifahi ənənələr və musiqi ənənələri sahəsində Xoşməramlı səfiri adına layiq görülmüşdür. Sivilizasiyalararası dialoq daxil olmaqla, müxtəlif sahələrdə geniş miqyaslı və fəaliyyətinə, qayğıya ehtiyacı olan uşaqlara diqqətinə, onların yaşayış şəraitinin yaxşılaşmasına, təhsilə, həmçinin islam aləmində görülən işlərərə böyük dəstəyinə görə xanım M. Əliyeva 2006-cı il noyabrın 4-də İSESKO-nun Xoşməramlı Səfiri adına layiq görülmüşdür.

YUNESKO-nun görkəmli şəxsiyyətlərin və əlamətdar hadisələrin yubileyləri proqramı çərçivəsində Azərbaycanla bağlı Nəsirəddin Tusinin anadan olmasının 800 illik yubileyi (2001), Mirzə Kazımbəyin 200 illik yubileyi (2002), akademik Yusif Məmmədəliyevin 100 illik yubileyi (2005), Lətif Kərimovun 100 illik yubiley (2006), “Leyli və Məcnun” Operasının ilk tamaşasının 100 illik yubileyi (2008), Mir Cəlal Paşayevin 100 illik yubileyi (2008), Səttar Bəhlulzadənin 100 illik yubileyi (2009), akademik Musa Əliyevin 100 illik yubileyi (2009) ilə əlaqədar qərar qəbul edilmişdir.

2005-ci il 24 avqust tarixində Bakı şəhərində “YUNESKO-Azərbaycan: gələcəyə körpü” mövzusunda beynəlxalq konfrans keçirilmişdir. Konfransın

sonunda YUNESKO ilə Azərbaycan arasında təhsil sahəsində əməkdaşlığa dair Qarşılıqlı Anlaşma Memorandumu imzalanmışdır. 2006-cı il 5-11 mart tarixlərində Qobustan Dövlət Bədii-Tarixi Qoruğunun YUNESKO-nun Ümumdünya İrs Siyahısına daxil edilməsi ilə bağlı Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə iki Norveç ekspertinin Azərbaycana səfəri təşkil edilmişdir. Səfərin nəticəsində ekspertlər tərəfindən YUNESKO-nun tələblərinə uyğun olan Tədbirlər Planını hazırlanmışdır.

YUNESKO-nun Ümumdünya İrs Komitəsinin 2007-ci ildə Yeni Zelandiyada keçirilmiş 31 –ci sessiyasında qəbul edilmiş qərara əsasən Qobustan Dövlət Tarixi Bədii Qoruğu Ümumdünya İrs Siyahısına daxil edilmişdir.

2007-ci il 18 iyun tarixində Heydər Əliyev Fondunda YUNESKO, Azərbaycan Hökuməti və Heydər Əliyev Fondu arasında "Azərbaycanda peşə təhsilinin inkişafı" layihəsinin icra planına dair Saziş imzalanmışdır.

2008-ci il 10-11 iyun tarixlərində Bakıda "Gülüstan" sarayında "Mədəniyyətlərarası dialoqda qadınların rolunun genişləndirilməsi" mövzusunda beynəlxalq forum keçirilmişdir.

19 iyun 2009-cu ildə Nazirlər Kabinetinin yanında İçəri Şəhər Dövlət Tarix-Memarlıq Qoruğun İdarəsinin dəstəyi ilə İçəri Şəhərin Konservasiyasına dair "Master Plan"na həsr edilmiş təqdimat mərasimi keçirilmişdir. "Master Plan" İçəri Şəhərin təhlükədə olan Ümümdünya İrsi Siyahısından çıxarılmasına dair ən vacib sənədlərdəndir. 2009-cu ilin 22 iyun tarixində Sevilya şəhərində keçirilmiş YUNESKO-nun Dünya İrs Komitəsinin 33-cü sessiyası zamanı qəbul olunmuş qərara əsasən, İçəri Şəhər Qoruğu YUNESKO-nun təhlükədə olan Ümümdünya İrsi Siyahısından çıxarılmışdır.

2009-cu ilin 28 sentyabr-2 oktyabr tarixlərində Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin Abu-Dabi şəhərində keçirilmiş Qeyri maddi mədəni irsin qorunması üzrə Hökümətlərarası Komitənin 4-cü sessiyasının qərarına əsasən, Azərbaycan Aşıq Sənəti və Novruz Bayramı YUNESKO-nun Qeyri-maddi mədəni irsin reprezentativ siyahısına daxil edilmişdir.

"Ənənəvi Azərbaycan Xalçaçılıq Sənəti" 15-19 noyabr 2010-cu il tarixində Keniyanın Nayrobi şəhərində keçirilən YUNESKO-nun Qeyri - maddi Mədəni İrs üzrə Hökümətlərarası Komitəsinin 5-ci Sessiyası çərçivəsində qəbul edilmiş qərara əsasən və "Tar və Onun İfaçılıq Sənəti" 3-7 Dekabr 2012-ci il tarixində Parisdə keçirilən YUNESKO-nun Qeyri-maddi Mədəni İrs üzrə Hökümətlərarası Komitəsinin 7-ci Sessiyası çərçivəsində qəbul edilmiş qərara əsasən, "Tar və onun ifaçılıq sənəti" YUNESKO-nun Qeyri-maddi Mədəni İrsin Reprezentativ Siyahısına daxil edilmişdir. "Azərbaycan Respublikasında

Çovqan Ənənəvi Qarabağ Atüstü Oyunu" 2-8 dekabr 2013-cü ildə Bakıda keçirilən YUNESKO-nun Qeyri-maddi Mədəni İrs üzrə Hökümətlərarası Komitəsinin 8-ci Sessiyası çərçivəsində qəbul edilmiş qərara əsasən, "Azərbaycan Respublikasında Çovqan ənənəvi Qarabağ atüstü oyunu" YUNESKO-nun Təcili Qorunmaya Ehtiyacı olan Qeyri-maddi Mədəni İrs Siyahısına daxil edilmişdir.

"Ənənəvi Kəlağayı sənəti və simvolizmi, qadın ipək baş örtüklərinin hazırlanması və istifadə olunması"24 28 noyabr 2014-cü il tarixində Parisdə keçirilən Qeyri-maddi mədəni irsin qorunması üzrə Hökumətlərarası Komitəsinin 9-cu sessiyasında YUNESKO-nun Qeyri-maddi mədəni irs üzrə Reprezentativ Siyahısına daxil edilmişdir. "Lahıcın misgərlik sənəti"30 noyabr – 4 dekabr 2015-ci il tarixində Namibiyada keçirilmiş Qeyrimaddi mədəni irsin qorunması üzrə Hökumətlərarası Komitəsinin 10-cu sessiyasında YUNESKO-nun Qeyri-maddi mədəni irs üzrə Reprezentativ Siyahısına daxil edilmişdir. YUNESKO hər bir xalqın mədəniyyətinin dünyaya çatdırılması üçün mühüm vasitədir. Bu mühüm vasitə ilə Azərbaycan mədəniyyətinin dünyada təbliği üçün geniş imkanlar açılmışdır.

Azərbaycan – İƏT. 2011 -ci ilin iyun ayınadək İslam Konfransı Təşkilatı (İKT) adlanan İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı (İƏT) 1969-cu ildə müsəlman ölkələri dövlət və hökumət başçılarının Rabat şəhərində (Mərakeş) keçirilən Konfransında yaradılmışdır. İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı regional təşkilat deyil. O, dünyanın müxtəlif yerlərində olan müsəlman ölkələrini birləşdirir.

İƏT dini təşkilat deyildir. İƏT - tipik beynəlxalq təşkilat olmaqla, onlara məxsus olan bütün səciyyəvi xüsusiyyətləri özündə birləşdirir. O, mühüm beynəlxalq məsələlər üzrə müsəlman ölkələrinin mövqeyinin yaxınlaşdırılması və onların siyasətlərinin əlaqələndirilməsi məsələlərini həll edir. Ümumi şəkildə İƏT-in məqsədi islam ölkələri arasında sosial, mədəni, iqtisadi və elmi sahələrdə əməkdaşlığı və beynəlxalq təşkilatlarda onların birgə hərəkətini təmin etməkdir. Bəzi ölkələrin müsəlman icmalarının, habelə bir sıra beynəlxalq təşkilatların nümayəndələri İƏT yanında müşahidəçi statusuna malikdirlər.

İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı BMT-dən sonra dünyada ən iri beynəlxalq təşkilatdır. Hazırda İƏT-ə daxil olan üzv-ölkələrdə dünya əhalisinin beşdə biri, təxminən 1,5 mlrd adam yaşayır. Dünya neft ehtiyatının 70%-i, qaz ehtiyatının isə 50%-ı İƏT-ə üzv olan ölkələrdə cəmləşmişdir. İƏT-in iqamətgahı müvəqqəti olaraq Ciddə şəhərində yerləşir.

Azərbaycan Respublikasının İslam Konfransı Təşkilatı ilə əməkdaşlıq münasibətlərinin inkişafı ölkənin xarici siyasət kursunda prioritet

istiqamətlərdəndir və strateji əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan öz müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra keçmiş sovet respublikalarından ilk olaraq İKT-yə üzv olmaq barədə müraciət etmiş və 1991 -ci ilin dekabrında üzv seçilmişdir.

1991 -ci ildə İKT-nin nümayəndə heyəti problemi öyrənmək və münaqişəni sülh yolu ilə tənzimləmək imkanlarını araşdırmaq məqsədi ilə Azərbaycanda səfərdə olmuşdu. O zaman İKT BMT, Ermənistan, Türkiyə və Rusiyanın nümayəndələri ilə problemlə bağlı müzakirələr aparmışdı. Rəsmi Yerevanın tutduğu qeyri konstruktiv mövqe İKT-nin Ermənistan ilə bu məsələyə dair hər-hansı məsləhətləşmələrinə son qoymuş və Təşkilat çərçivəsində Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzü ilə bağlı İKT-nin yekdil və birmənalı mövqeyi formalaşmışdır.

1994-cü ilin may ayından etibarən Ümummilli Lider Heydər Əliyevin müvafiq sərəncamına əsasən Azərbaycanın Səudiyyə Ərəbistanı Krallığındakı səfirinə İKT Baş Katibliyi yanında Daimi Nümayəndə səlahiyyətləri verildikdən sonra Ər-Riyaddakı Səfirliyimiz vasitəsilə mənzil-qərargahı Səudiyyə Ərəbistanının Ciddə şəhərində yerləşən İKT Baş Katibliyi və onun müxtəlif qurumları, o cümlədən İslam İnkişaf Bankı ilə səmərəli iş aparılmağa başlanmışdır.

Heydər Əliyevin İKT Baş Katibi ilə 1994-cü ilin noyabrında Bakıda keçirdiyi görüşlər, həmin ilin dekabrında İKT dövlət və hökumət başçılarının Kasablankada keçirilmiş 7-ci Zirvə Konfransında iştirakı və İKT Baş Katibi, həmçinin bir sıra üzv dövlətlərin xahişilə Asiya ölkələri qrupu adından çıxışı Azərbaycanın mövqeyini təşkilat daxilində daha da möhkəmlətdi və üzv dövlətlər tərəfindən dəstəklənməsi imkanlarını artırdı. Bunun nəticəsində, İKT Zirvə görüşləri tarixində ilk dəfə, Kasablankada "Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi haqqında" siyasi qətnamə qəbul edilmiş, həmin ildən etibarən İKT-nin BMT ilə əməkdaşlığı üzrə müzakirə edilən problemlər siyahısına "ErmənistanAzərbaycan münaqişəsi" mövzusunun mütəmadi salınmasına nail olunmuşdur. İKT-nin 2008-ci ilin 13-14 mart tarixlərində Seneqalda keçirilmiş 11 -ci Zirvə Konfransı, həmçinin, həmin ilin 18-20 iyun tarixlərində Uqandada keçirilmiş Xarici İşlər Nazirləri Şurasının 35-ci sessiyası bir daha Azərbaycanın maraqlarına tam uyğun olan qətnamələr qəbul etmiş, hər iki tədbirin nəticələrinə həsr olunmuş sənədlərdə üzv dövlətlər yenidən erməni təcavüzünü qətiyyətlə pisləmiş, işğal olunmuş ərazilərin dərhal və qeyd-şərtsiz azad olmasını tələb etmişlər.

11 -ci Zirvə Konfransında İKT-nin yeni Nizamnaməsi qəbul edilmişdir və bu beynəlxalq təşkilatın əsas sənədinin məqsəd və məramları bölməsində

Azərbaycan nümayəndə heyətinin məqsədyönlü işi və israrlı mövqeyi nəticəsində işğal altında olan dövlətlərin öz ərazi bütövlüyünü bərpa etməsi hüququnun üzv dövlətlər tərəfindən birmənalı dəstəklənməsi barədə müddəanın təsbit edilməsi ölkəmiz üçün gələcək xarici siyasət kursunun istiqamətləndirilməsində müstəsna əhəmiyyət kəsb etməkdədir.

Təsadüfi deyildir ki, 2008-ci ilin 14 mart tarixində BMT Baş Assambleyasının 62-ci Sessiyasında Azərbaycan nümayəndə heyətinin təqdim etdiyi "Azərbaycanın işğal altında olan ərazilərindəki vəziyyət" adlı qətnamənin qəbul edilməsində İKT-yə üzv olan dövlətlərin mövqeyi həlledici rol oynamışdır. 2011 –ci ilin iyun ayında Qazaxıstanın paytaxtı Astanada keçirilmiş İslam Konfransı Təşkilatı xarici işlər nazirlərinin 38-ci sessiyasının Xarici İşlər Nazirləri Şurasının qərarı ilə təşkilatın adı İslam Əməkdaşlıq Təşkilatına (İƏT) dəyişdirilmişdir.

25-26 aprel 2013-cü il tarixlərində Bakıda İƏT-in Əmək Nazirlərinin Konfransı keçirilmişdir. Bu toplantıda əmək, miqrasiya, işçi qüvvəsi, təcrübə mübadiləsi və sosial müdafiə sahəsində üzv ölkələr arasında gələcək prioritetləri müəyyən edən "Çərçivə Sənədi" qəbul edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin təklifi ilə İƏT Əmək Mərkəzi (OIC Labour Center) yaradılmışdır. 17-18 iyun 2014-cü il tarixində Bakıda Əmək, Məşğulluq və Sosial müdafiə ilə bağlı çərçivə sənədinin icrası üzrə Rəhbər Komitəsinin ilk iclası keçirilmişdir. 20-21 oktyabr 2014-cü il tarixlərində Bakıda "İslam Əməkdaşlıq Təşkilatına üzv dövlətlərin inkişafında qadınların rolu" mövzusunda V beynəlxalq konfrans keçirilmişdir. 10 sentyabr 2015-ci il tarixində İƏT Baş Katibliyi tərəfindən Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərində yaradılmış qondarma separatist rejimin "yerli özünüidarə orqanları"na 13 sentyabr 2015-ci il tarixli qurama "seçki"ləri pisləyən bəyanat yayılmışdır.

Azərbaycan və NATO. Şimali Atlantika İttifaqı ilə Azərbaycanın yüksək səviyyədə əməkdaşlığının əsası isə 1994-cü ildən qoyulub. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev 4 may 1994-cü ildə Brüsselə səfəri zamanı NATO-nun keçmiş sovet respublikaları ilə əməkdaşlığını nəzərdə tutan "Sülh naminə tərəfdaşlıq" (SNT) sazişini imzalayıb. Azərbaycan Respublikası 1997-ci ilin iyulunda NATO-nun Avro-atlantika Əməkdaşlıq Şurası adlı qurumuna da qoşulub. Şimali Atlantika Əməkdaşlıq Şurasından fərqli olaraq təşkilatın bu strukturu SNT çərçivəsində məsləhətləşmələr və müzakirələrdən praktiki addımlara keçməyin təminini nəzərdə tutur.

Elə həmin il Azərbaycan NATO ilə əməkdaşlığında yeni mərhələ olaraq Planlaşdırma və Analiz Prosesinə qoşulub. Bu proses müdafiə

planlaşdırılmasını, yəni əldə olan resurslardan düzgün istifadə olunmasını nəzərdə tutur. 1997-ci il noyabrın 14-də Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin sərəncamı ilə ölkə prezidenti yanında NATO ilə əməkdaşlıq üzrə dövlət komissiyası yaradılıb. 1997-ci ildə həmçinin, Azərbaycan NATO-nun Brüsseldəki mənzil-qərargahında öz diplomatic nümayəndəliyini açıb.

1999-cu ildə Azərbaycan NATO-nun rəhbərliyi altında Kosovoda aparılan sülhməramlı əməliyyatlara yardımçı olmaq məqsədilə hərbi bölmə göndərib.

2001 -ci ilin yanvarında NATO-nun növbəti Baş katibi Corc Robertson Bakıya səfər edib. Baş katiblə görüşündə Azərbaycan Prezidenti ölkəsinin NATO ilə münasibətlərin inkişaf etdirilməsində maraqlı olduğunu bir daha xatırladıb.

2002-ci ildə NATO Avro-atlantika Tərəfdaşlıq Şurasının üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının Zirvə görüşündə Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev çıxış edib. Zirvə görüşü iştirakçılarının diqqətini Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə yönəldən prezident, onun həllinin bütün dövlətlərin maraqlarına cavab verdiyini bildirib. Elə həmin il Azərbaycan NATO-nun rəhbərliyi altında Əfqanıstanda olan silahlı qüvvələri dəstəkləmək üçün hərbi bölmə göndərib. 2004-cü ildə Azərbaycann Prezidenti Brüsseldə Azərbaycanın ilk Fərdi Tərəfdaşlıq üzrə Əməliyyat Planını (FTƏP) NATO rəhbərliyinə təqdim edib.

"Kooperativ Best Effort-2004" səhra təlimlərinin, 23 iyun 2005-ci il tarixdə NATO ilə "Fərdi əməkdaşlıq üzrə əməliyyat planına uyğun "İnteqrasiya edilmiş sərhəd idarəçiliyinin islahatı: Avro-atlantik Tərəfdaşlıq Şurası çərçivəsində birgə sərhəd təhlükəsizliyi standartlarının yaradılması" mövzusunda seminarın Bakıda keçirilmişdir.

2006-cı ilin mayında Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Parisdə, NATO Parlament Assambleyasının yaz sessiyasında iştirak edib. Sessiyadakı çıxışında prezident Azərbaycanın NATO ilə əlaqələrinin əhəmiyyətindən danışıb və Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi barədə iştirakçılara məlumat verib. Azərbaycan NATO münasibətlərini qısa olaraq belə xarakterizə etmək olar: Azərbaycan Respublikası Avropa və Avroatlantik məkanda qeyri-sabitliyin, münaqişələrin və təhdidlərin aradan qaldırımlısında NATO ilə birgə işləyir və təhlükəsizliyin bölünməzliyi prinsipinə zidd coğrafi və siyasi ayrı-seçkilik olmadan Avropa və yerləşdiyi regionda vahid təhlükəsizlik sisteminin qurulması yükünü bölüşmək əzmindədir. Azərbaycan Respublikası Avroatlantik Tərəfdaşlıq Şurası və NATO-nun "Sülh naminə tərəfdaşlıq" Proqramı çərçivəsində NATO ilə mümkün olan tərəfdaşlıq vasitələrindən tam gücü ilə

istifadə edir. FTƏP bu baxımdan NATO ilə əməkdaşlığın yaxın və orta perspektivdə daha da gücləndirilməsi yolunda mühüm bir vasitədir.

Azərbaycanın NATO ilə əməkdaşlıq istiqamətləri. Azərbaycanın NATO ilə ən vacib əməkdaşlıq sahəsi "Sülh Naminə Tərəfdaşlıq" proqramı çərçivəsindədir. Hər il sözügedən proqram çərçivəsində Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin zabitləri 500-ə qədər təlim və seminarda iştirak edirlər. "Sülh Naminə Tərəfdaşlıq" ("PARTNERSNIP FOR PEACE") proqramı Şimali Atlantika İttifaqının 1994-cü il yanvarın 10-11 -də keçirilən Brüssel görüşündə irəli sürülmüş mühüm təşəbbüsüdür. SNT proqramında müxtəlif dövlətlərin hərbi planlaşdırma prosesinin və müdafiə büdcələrinin formalaşdırılmasının açıqlığına nail olunması əsas məqsədlərdəndir. Mütəmadi olaraq Azərbaycana səfər edən NATO ekspertləri rəsmi Bakıya sözügedən istiqamətdə texniki yardım göstərəcəklərini bəyan ediblər.

SNT proqramının ən vacib məqsədlərindən biri Silahlı Qüvvələr üzərində demokratik nəzarətin tətbiq edilməsidir. Bir müddət öncə Bakıda səfərdə olmuş NATO baş katibinin Cənubi Qafqaz və Orta Asiya üzrə xüsusi nümayəndəsi Robert Simmons Azərbaycanda ordu üzərində demokratik nəzarət mexanizminin yaradılmasının ən vacib addımlardan biri olacağını vurğulayaraq, bu çərçivədə Azərbaycana istənilən yardımın göstəriləcəyini bəyan edib.

"Sülh Naminə Tərəfdaşlıq" proqramı çərçivəsində əsas məqsədlərdən biri də beynəlxalq əməliyyatların aparılmasını təmin etməkdir. Belə ki, BMT-nin himayəsi və ya ATƏT-in sanksiyası ilə aparılan əməliyyatların keçirilməsinə kömək üçün vacib qüvvə, vasitə və hazırlıq səviyyəsinin saxlanılması da SNT-nin məqsədlərinə daxildir.

SNT təlim və məşğələlərində mütəmadi iştirak nəticəsində Azərbaycan NATO-nun rəhbərliyi altında saxlanılır. Bunun üçün birgə planlaşdırma, hazırlıq və təlimlərin keçirilməsi məqsədi ilə NATO ilə hərbi əməkdaşlıq əlaqələrinin inkişafı, Şimali Atlantika İttifaqına üzv olan dövlətlərin qüvvələri ilə daha optimal qarşılıqlı təsirdə olacaq uzunmüddətli qüvvələrin yaradılması da proqrama daxildir. SNT proqramı qarşısında duran əsas məsələ Avropa miqyasında siyasi və hərbi əməkdaşlığın genişləndirilməsi və fəallaşdırılması, sabitliyin artırılması, sülhə təhlükənin azaldılması, həmçinin praktiki əməkdaşlıq və Şimali Atlantika İttifaqının demokratik prinsiplərinə tərəfdarlıq ruhunun yaradılması yolu ilə münasibətlərin möhkəmləndirilməsidir.

SNT proqramında irəli sürülmüş bir sıra məqsədlərin praktik şəkildə həyata keçirilməsini nəzərdə tutan bu prosesdə MDB ölkələrindən yalnız Ukrayna və Moldova iştirak edir. Hər il Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin nümayəndələri

SNT çərçivəsində keçirilən 500-ə yaxın təlim və seminarda iştirak edirlər. Ekspertlərin fikrincə, SNT çərçivəsində keçirilən təlimlərdə iştirak Azərbaycan Silahlı Qüvvələri zabitlərinin bilik və vərdişlərinin artırılmasına yardım edir, ümumilikdə isə ölkənin NATO standartlarına inteqrasiyası üçün zəmin yaradır. Hazırda Azərbaycan Müdafiə Nazirliyinin Təlim-Tədris Mərkəzinin nəzdində "Sülh Naminə Tərəfdaşlıq" mərkəzi fəaliyyət göstərir. Zabitlərimiz burada keçirilən təlim və seminarlarda NATO standartlarına uyğun hazırlaşdırılır.

2002-ci ildə NATO/Avro-Atlantika Tərəfdaşlıq Şurasının Praqa sammitində tərəfdaş ölkələrlə əməkdaşlığı genişləndirmək məqsədilə Fərdi Tərəfdaşlıq üzrə Əməliyyat Planı (FTƏP) qəbul edilmişdir. 2003-ci ilin mayında Azərbaycan FTƏP-ə qoşulmaq üçün rəsmi müraciət etmişdir. FTƏP 2004-cü ilin mayında Azərbaycan Respublikası Prezidenti zati-aliləri cənab İlham Əliyev NATO-ya rəsmi səfəri zamanı Azərbaycanın siyasi, iqtisadi və təhlükəsizlik sahəsində inkişafı barəsində müfəssəl məlumatı özündə birləşdirən FTƏP Təqdimat Sənədini Alyansa təqdim etmişdir. Təqdimat Sənədi əsasında Azərbaycanın FTƏP sənədi hazırlanmış və 2005-ci ilin mayında qəbul edilmişdir. FTƏP ən başlıca siyasi, müdafiə və təhlükəsizlik, o cümlədən təhlükəsizliklə bağlı olan iqtisadi, elmi və ətraf mühit sahələrini əhatə edir. FTƏP in icrası və yeniləşdirilməsi iki illik siklə əsaslanır və illik qiymətləndirmə hesabatları "Şimali Atlantika Şurası + Azərbaycan" formatında keçirilən görüşlərdə nəzərdən keçirilir. 2007-ci ilin avqust ayında FTƏP-in 2 illik sikli başa çatmışdır və 2008-ci ilin martında yeni sikl təsdiq edilmişdir. 2005-ci ilin mayında Azərbaycanın ilk FTƏP sənədinin qəbul edilməsindən bəri təhlükəsizlik sektorunun islahatı daxil olmaqla, onun uğurla həyata keçirilməsi üçün real addımlar atılmışdır.

Azərbaycanın NATO ilə fərdi tərəfdaşlığının məqsəd və prinsiplərini müəyyən edən əsas milli sənədlər sırasında 1996-cı ildə hazırladığı SNT Təqdimat Sənədi və 2004-cü ildə hazırladığı Fərdi Tərəfdaşlıq üzrə Əməliyyat Planı Təqdimat Sənədi qeyd edilməlidir. Bu sənədlərdə Azərbaycan Respublikası demokratikləşmə, müdafiə və təhlükəsizlik sektoru islahatı, hərbi qüvvələrin NATO standartlarına uyğun inkişaf etdirilməsi, NATO əməliyyatlarında iştirak, fövqəladə hallara hazırlıq, terrorçuluğa qarşı mübarizə, eləcə də ətraf mühit və ictimai diplomatiya sahələrində əməkdaşlıq niyyətini ifadə etmişdir. Qeyd edilən sahələrdə praktiki əməkdaşlığa imkan verən Fərdi Tərəfdaşlıq Proqramı (FTP), Planlaşdırma və Analiz Prosesi (PAP) və FTƏP mexanizmlərindən istifadə edilir. FTP əsasən NATO strukturları, üzv və bəzi tərəfdaş ölkələr tərəfindən təşkil edilən, hazırlığın artırılmasına və ekspert müzakirələrinə xidmət edən

tədbirlərdə (hərbi təlim, kurs, konfrans və s.) iştiraka şərait yaradır. Azərbaycan 1996-cı ildən başlayaraq, hər il FTP çərçivəsində orta hesabla 200-dən artıq tədbirdə iştirak edir.

Digər mühüm mexanizm olan PAP tərəfdaşları sülhməramlı əməliyyatlarda iştiraka hazırlamağa xidmət edir. Azərbaycan Respublikası bu prosesə 1997-ci ildə qoşulmuşdur. PAP ilə əlaqədar olan tədbirlər əməliyyatlar üçün NATO-nun müdafiə planlaşdırma sisteminə Azərbaycanın daha da yaxınlaşması məqsədini daşıyır. Azərbaycan hazırda əməliyyatlara hazırlıq və müdafiə islahatları üzrə "tərəfdaşlıq məqsədi" adlanan bir çox konkret tədbir həyata keçirir. Azərbaycan tərəfdaşların əməliyyata hazırlığını daha effektiv təşkil etməyə yardım məqsədi ilə 2002-ci ildə təsis edilmiş Əməliyyat İmkanları

Konsepsiyası adlanan spesifik mexanizmdə iştirak edir. 2002-ci ildə NATO/AATŞ-nin Praqa sammitində tərəfdaş ölkələrlə əməkdaşlığı genişləndirmək məqsədilə Fərdi Tərəfdaşlıq üzrə Əməliyyat Planı qəbul edilmişdir. 2003-ci ilin mayında Azərbaycan FTƏP-ə qoşulmaq üçün rəsmi müraciət etmiş, 2004-cü ilin mayında isə FTƏP Təqdimat Sənədini Alyansa təqdim etməklə bu əməkdaşlıq mexanizminə qoşulmuşdur. FTƏP ikitərəfli tərəfdaşlığı sistemləşdirməyə və eləcə də qarşılıqlı maraq doğuran istənilən məsələ ilə bağlı əməkdaşlıq tədbirini razılaşdırmağa imkan verir.

Azərbaycan 2005-2007-ci illəri əhatə edən I dövrə və 2008-2010-cu illəri əhatə edən II dövrə FTƏP-i başa çatdırmışdır. FTƏP-in 3-cü dövrəsi 2011 -ci ildə başlamışdır. Avro-Atlantik Tərəfdaşlığın İşçi Planı tədbirlərin təfsilatı, Beynəlxalq Qərargah və Hərbi Komandanlıq tərəfindən irəli sürülmüş tədbirlərdən ibarətdir. Buraya müxtəlif təlimlər, kurslar, seminarlar, işçi görüşləri və s. tədbirlər aiddir. Fərdi Tərəfdaşlıq Planı isə AATİP-in tədbirlər siyahısından seçilərək hər bir tərəfdaş ilə birgə hazırlanmış iki illik Tərəfdaş Proqramıdır. SNT çərçivəsində fərdi fəaliyyət seçimi hər bir dövlətin şəxsi istək və bacarıqlarına əsaslanır.

Seçilmiş sahələr İttifaqa NATO və hər bir tərəfdaş dövlət arasında birgə razılaşdırılan Fərdi Tərəfdaşlıq Proqramı üçün əsas mənbə rolunu oynayan Təqdimat Sənədinə daxil edilir. Planlaşdırma və Təhlil Prosesi NATO-nun Müdafiəni Planlaşdırma Prosesini əks etdirməyə yönəlmiş könüllü mexanizmdir ki, burada Azərbaycan da daxil olmaqla 16 dövlət iştirak edir. Bu prosesə Silahlı Qüvvələrin NATO standartlarına uyğunlaşdırılmasına dair hər ölkənin öz üzərinə götürdüyü müxtəlif növ öhdəliklər daxildir.

Üzvlüyün Fəaliyyət Planı isə NATO-ya üzv olmaq istəyən ölkələr üçün üzvlüyə hazırlaşmağa yardım proqramıdır. Bu plan beş hissədən-siyasi, iqtisadi

məsələlər, hərbi məsələlər, təhlükəsizlik məsələləri və hüquqi məsələlərdən ibarətdir. Fərdi Tərəfdaşlıq üzrə Əməliyyat Planı dövlətlərin islahat ehtiyaclarını qaldırmaq məqsədilə yaradılan yeni ikitərəfli mexanizmdir. İttifaq müdafiə, siyasət və qurum islahatları sahəsində mühüm islahatlar keçirmək istəyən tərəfdaş dövlətlərə öz məsləhət və yardımını təklif edir. Avroatlantik tərəfdaşlıq bir çox tərəfdaş dövlətlərdə müdafiə islahatlarını dəstəkləmək və onlara stimul verməklə həmçinin demokratik dəyişikliklərə yardım edir. O, müasir, effektiv və demokratik cəhətdən etibarlı Silahlı Qüvvələr və digər müdafiə institutları yaratmağa kömək edir və tərəfdaş dövlətlərə islahatların sosial və maddi nəticələrinə nəzarət etməyə yardım edir. Ümumiyyətlə Azərbaycan SNT və Avroatlantik Şurası çərçivəsində bir çox digər sahələrdə də əməkdaşlıq edir:

NATO-nun rəhbərlik etdiyi sülhü dəstəkləmə əməliyyatlarında iştirak. Azərbaycan Respublikası Avro Atlantik məkanda təhlükəsizliyin bölünməzliyi prinsipindən çıxış edərək, BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələri ilə sanksiyalaşdırılmış, NATO-nun rəhbərlik etdiyi sülhü dəstəkləmə əməliyyatlarında iştirak edir. Azərbaycan 1999-2008-ci illərdə NATO-nun Serbiyanın Kosovo əyalətindəki əməliyyatında (KFOR) iştirak etmiş, 2008-ci ildə bu bölgədə siyasi vəziyyətin dəyişməsindən sonra öz qüvvələrini oradan çıxarmışdır. Azərbaycan 2003-cü ildən NATO-nun Əfqanıstandakı əməliyyatında (ISAF) iştirak edir. Azərbaycan ISAF-da iştirakını davamlı genişləndirir. Hazırda Azərbaycanın 90 nəfərlik birliyi ISAF əməliyyatının tərkibində xidmət edir. Bundan başqa, 2010-cu ilin oktyabr ayında Müdafiə Nazirliyi tərəfindən Kabul regional komandanlığının tərkibinə 2 hərbi həkim və 2 mühəndis-istehkamçı mütəxəssis göndərilmişdir. Azərbaycan Əfqanıstanda sülh və sabitliyin bərqərar olunması üzrə NATO çərçivəsində və digər beynəlxalq siyasi proseslərdə yaxından iştirak edir və Əfqanıstan hökuməti ilə müntəzəm təmaslar saxlayır.

Təhlükəsizlik sahəsində əməkdaşlıq. Terrorçuluğa qarşı Tərəfdaşlıq Əməliyyat Planında iştirak edərək Azərbaycan terrorçuluğa qarşı mübarizəyə töhfə verir. Buraya NATO ilə kəşfiyyat və analitik məlumatların bölüşməsi və terrorçuluğa qarşı milli təlim imkanları və sərhədlərin və infrastrukturun təhlükəsizliyinin gücləndirilməsi sahəsində müttəfiq ölkələrlə əməkdaşlıq daxildir. Azərbaycan NATO ilə terror təhlükəsi ilə bağlı kəşfiyyat mübadiləsi həyata keçirir, siyasi müzakirələrdə iştirak edir və milli qabiliyyətlərin inkişaf etdirilməsi sahəsində əməkdaşlıq həyata keçirir.

Müdafiə və təhlükəsizlik sektorunda islahatlar sahəsində əməkdaşlıq. Müdafiə və təhlükəsizlik sahəsində islahatların aparılması Azərbaycanın inkişafı, o

cümlədən, onun Avroatlantik standartlara çatmaq və avro-atlantik əməkdaşlığı genişləndirmək məqsədi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu sahədə NATO və onun fərdi müttəfiq ölkələri kifayət qədər təcrübəyə malikdirlər ki, bundan da Azərbaycan yararlana bilər. Silahlı Qüvvələrdə korpus səviyyəsinə qədər NATO-nun struktur standartları tətbiq olunmuşdur. Müdafiə Nazirliyi və Baş Qərargahın NATO standartlarına uyğun yenidən qurulması ilə bağlı səylər davam etdirilir. 2007-ci ilin may ayında Milli Təhlükəsizlik Konsepsiyasının və 2010-cu ilin iyun ayında Hərbi Doktrinanın qəbul olunması təhlükəsizlik və müdafiə siyasətinin konseptual əsaslarının formalaşdırılması baxımından əhəmiyyətli olmuşdur. Hərbi Doktrinanın qəbul olunması Strateji Müdafiə İcmalı və Dəniz Təhlükəsizliyi Strategiyası kimi digər konseptual sənədlərin hazırlanması prosesini sürətləndirmişdir.

Mülki Fövqəladə Planlaşdırma sahəsində əməkdaşlıq. NATO ilə əməkdaşlıq fəaliyyəti çərçivəsində tədbirlərdə iştirak edərək Azərbaycan öz milli mülki müdafiə və fəlakət hallarının idarə olunması imkanlarını inkişaf etdirir. Azərbaycanın xüsusi axtarış - xilasetmə taqımı bir sıra təlimlərdə iştirak etmişdir.

Elm və ətraf mühit sahəsində əməkdaşlıq. Sülh və Təhlükəsizlik üçün Elm (STE) proqramı çərçivəsində Azərbaycan 30 əməkdaşlıq layihəsinin həyata keçirilməsi üçün qrant almışdır. Göstərilən layihələrin sırasına sərhədyanı rayonlarda suyun keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması və içməli su təchizatının terror əməllərindən mühafizə olunması üzrə əməkdaşlıq daxildir. STE proqramı çərçivəsində həmçinin, ətraf mühitin mühafizəsinə həsr edilmiş layihələr əhatə edilir. 2006-2008-ci illərdə NATO-nun maliyyəsi və ekspertizası ilə Mingəçevir və Ələt ərazisində keçmiş sovet ordusundan qalma 1400 ton, vaxtı keçmiş, yüksək zəhərli raket yanacağının zərərsizləşdirilməsini nəzərdə tutan Melanj layihəsi həyata keçirilmişdir.

Növbəti bu tipli layihə NATO və tərəfdaş ölkələrin təşkil etdiyi könüllü maliyyələşmə fondu ("NATO/SNT Etimad Fondu") ilə Ağstafa rayonunun Saloğlu adlanan ərazisində keçmiş sovet ordusundan qalma partlamamış hərbi sursatların zərərsizləşdirilməsinə xidmət edir. 2005-ci ildən başlayaraq üç mərhələdə həyata keçirilən bu layihənin 2011 -ci ilin yayında başa çatması gözlənilir. Bundan əlavə, NATO-nun yardımı ilə Xəzər dənizinin və digər su hövzələrinin ekoloji problemlərinin öyrənilməsi və elmi həlli yollarının hazırlanması üzrə layihələr həyata keçirilir.

Azərbaycan-Antiterror koalisiyası. Erməni terrorçuluğu timsalında bu bəlanın nə olduğunu tam dərk edən Azərbaycan 2001 -ci il sentyabrın 11 -dən ABŞ-ın

rəhbərlik etdiyi beynəlxalq antiterror koalisiyasının fəal üzvü kimi terrorçuluğun qlobal təhdidlərinə qarşı mübarizəyə qoşulmuşdur. Azərbaycanlı sülhməramlıları Əfqanıstan və İraqda həyata keçirilən əməliyyatlarda iştirak etmişlər.

Azərbaycan-GUAM. Gürcüstan, Ukrayna, Azərbaycan və Moldovadan ibarət transregional GUAM təsisçilərindən biri olan Azərbaycan bu qurumun vasitəsilə həm özü, həm də digər iştirakçı dövlətlər üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdə səylərin birləşdirilməsi məqsədini daşıyır. Bu, münaqişələrin sülh yolu ilə həllində və separatizmlə mübarizədə qarşılıqlı fəaliyyət, sülhü təminetmə sahəsində əməkdaşlıq, səmərəli və təhlükəsiz nəqliyyat dəhlizlərinin inkişafında əməkdaşlıq, Avropa və transAtlantika qurumları ilə əməkdaşlıq və qarşılıqlı fəaliyyət, iqtisadi əməkdaşlıq kimi istiqamətləri əhatə edir, üzv ölkələrin və bütövlükdə bölgənin tərəqqisinə xidmət göstərir.

Azərbaycan-Müstəqil Dövlətlər Birliyi (MDB). 1993-cu ildən MDB-nin üzvü olan Azərbaycan bu təşkilat çərçivəsində öz müstəqilliyini möhkəmləndirmək və mehriban qonşuluq zonası yaratmaq məqsədi güdür. MDB həm-çinin ətraf mühitin qorunması, elmi və mədəni əməkdaşlıq, eləcə də qanunsuz dövriyyələrə və cinayətkarlığa qarşı mübarizədə səylərin əlaqələndiricisi kimi çıxış edir.

İkitərəfli münasibətlər. Azərbaycan ayrı-ayrı xarici dövlətlər, o cümlədən, qonşu ölkələrlə ikitərəfli münasibətlərinə xüsusi əhəmiyyət verir.

Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyini tanımış ilk dövlət olan və bu-günədək Azərbaycanın mövqeyini dəstəkləməkdə davam edən Türkiyə Cümhuriyyəti ilə münasibətlər son dərəcə mühümdür. Etnik, mədəniyyət və dil baxımından bir-birilə sıx bağlı olan bu iki ölkə arasında qarşılıqlı münasibətlər strateji əməkdaşlıq səviyyəsində daha da genişlənməkdə və dərinləşməkdədir. Azərbaycan və Türkiyənin bölgədə geosiyasi və iqtisadi vəziyyətin inkişafına, transregional iqtisadi layihələrin gerçəkləşdirilməsinə münasibəti, eləcə də rəsmi Ankaranın Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həllinə yönəldilmiş səyləri, müxtəlif beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində atdığı addımlar da daxil olmaqla, onların mövqelərinin tam uyğunluğunu və bu iki ölkə arasında əməkdaşlığın keyfiyyət səviyyəsini nümayiş etdirir. Rusiyanın Cənubi Qafqazda güclü nüfuzunu nəzərə alan Azərbaycan özünün xarici siyasətində şimal istiqamətinə xüsusi diqqət verir. Bölgədə gərginliyin azaldılması və mehriban qonşuluq şəraitinin yaradılması naminə səylər göstərən Azərbaycan Rusiya ilə iqtisadi, siyasi-ictimai və mədəni sahələrdə qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığın daha da genişləndirilməsinin tərəfdarıdır. Bu mənada, hər iki ölkə prezidentlərinin qarşılıqlı səfərləri, Xəzər dənizinin milli sektorlara bölünməsi üzrə Azərbaycan-

Rusiya sazişi, eləcə də hər iki tərəfin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi də daxil olmaqla, müxtəlif sahələr üzrə əməkdaşlıq mühüm əhəmiyyət kəsb edir.
Tarix və mədəniyyət sahələrində zəngin müştərək irsə malik Azərbaycanla İran arasında münasibətlər Azərbaycan xarici siyasətinin əsas istiqamətlərindən biridir. Müstəqilliyinin ilk günlərindən Azərbaycan qonşu İranla siyasi-iqtisadi və mədəni sahələrdə qarşılıqlı faydalı əlaqələrin gücləndirilməsinə çalışır.
Azərbaycanla oxşar maraqları olan Gürcüstan və Ukrayna ilə əməkdaşlıq və tərəfdaşlığın hərtərəfli intensivləşməsi ölkə üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycanın bu dövlətlərlə ümumi maraqlarının mövcudluğu, Xəzərin karbohidrogen ehtiyatlarının dünya bazarlarına çatdırılması və Avropanı Asiya ilə birləşdirmək üçün tarixi "İpək Yolu"nun bərpası, eləcə də ümumi təhlükəsizliyə təminat verən birgə transregional layihələrdə iştirakı bu münasibətlərin mühümlüyünün göstəricisidir.
Mərkəzi Asiya ölkələri ilə münasibətlər də Azərbaycanın xarici əlaqələr sistemində əhəmiyyətli yer tutur. Azərbaycanın əsas iştirakçılarından biri olduğu layihələrə Mərkəzi Asiya dövlətlərinin qoşulması onların Avropa məkanına və bazarlarına çıxması üçün imkan yaradır və Azərbaycan bu işdə etibarlı körpü rolunu oynayır.
Azərbaycanın qonşu olmayan dövlətlərlə münasibətləri. Azərbaycanın onunla bilavasitə qonşu olmayan inkişaf etmiş Qərb dövlətləri ilə münasibətləri xarici siyasətdə ən mühüm yerlərdən birini tutur. Azərbaycan öz təhlükəsizliyi, ərazi bütövlüyü və müstəqilliyini qorumaq imkanlarmı möhkəmləndirmək naminə Amerika Birləşmiş Ştatları ilə münasibətlərə böyük əhəmiyyət verir. Bu münasibətlərin inkişafı Azərbaycanın iqtisadi və siyasi tərəqqisinə, Xəzərdə neft və qaz layihələrinin gerçəkləşdirilməsinə, Şərqlə Qərbi birləşdirən transregional dəhlizlərin yaradılmasına təkan verir. Azərbaycanla ABŞ arasında əməkdaşlıq ölkənin qlobal iqtisadi sistemə inteqrasiyasının başlıca elementi kimi çıxış edir. Müasir dünyada beynəlxalq təhlükəsizliyi sarsıdan yeni təhdidlərin yaranması Azərbaycanla ABŞ arasında əməkdaşlığı daha da möhkəmləndirmişdir.
Azərbaycanın Qərbi Avropa dövlətləri ilə münasibətləri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu münasibətlərin inkişafı dövlət və özəl sektorda əsaslı islahatların həyata keçirilməsinə və xarici sərmayələrin cəlb edilməsinə müsbət təsir göstərir. Qərbi Avropa ölkələri Azərbaycan üçün əsas ixrac bazarı kimi çıxış edir. Bundan əlavə, Azərbaycan ölkədə vətəndaş cəmiyyətinin təşəkkülü prosesində Qərbi Avropa ölkələri ilə faydalı əməkdaşlıqdan bəhrələnir. Uzaq Şərqin qabaqcıl dövlətləri olan Çin və Yaponiya ilə qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq Azərbaycanı

"İpək Yolu" layihəsinin gerçəkləşdirilməsində daha fəal çıxış etməyə sövq edir. Çinin artan beynəlxalq nüfuzu və Avrasiyada onun mövqelərinin möhkəmlənməsi Azərbaycan-Çin münasibətlərinin intensivləşməsinə təkan vermişdir. Yaponiyanın Azərbaycandakı iqtisadi layihələrə fəal qoşulması və ikitərəfli əməkdaşlığın daha da dərinləşməsinə olan qarşılıqlı marağı Azərbaycan-Yaponiya münasibətlərinin genişlənməsi üçün əlverişli zəmin yaratmışdır. Cənub-Şərqi və Cənubi Asiyada yeni iqtisadi və siyasi güc mərkəzlərinin təşəkkülü Azərbaycanın xarici siyasətinin bu istiqamətə marağının artmasına səbəb olmuşdur. Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həllində Azərbaycanın mövqeyini beynəlxalq səviyyədə tam dəstəkləyən Pakistanla münasibətlər tərəfdaşlıq, Hindistanla isə əməkdaşlıq səviyyəsində qurulmuşdur.

Azərbaycanın Yaxın və Orta Şərq dövlətləri ilə münasibətləri də böyük perspektivə malikdir. Bu münasibətlər Yaxın və Orta Şərqin geosiyasi əhəmiyyəti, zəngin enerji ehtiyatları və bu böl-gədə böyük sərmayə potensialının mövcudluğu əsasında qurulur. Azərbaycan bu bölgə ölkələrinin ticarət, texnoloji və maliyyə imkanlarından istifadə etməklə, Yaxın və Orta Şərq dövlətləri ilə qarşılıqlı faydalı münasibətləri genişləndirir. Beləliklə, Azərbaycan Respublikasının xarici siyasəti Azərbaycan xalqının təhlükəsiz gələcəyinin təminatına, Xəzər-Qafqaz bölgəsində Azərbaycanın ən mühüm ölkəyə çevrilməsinə yönəlmişdir.

İstifadə olunan ədəbiyyatlar:

- Əliyevə Firuzə, "Qloballaşma və Azərbaycan milli təhlükəsizlik fəlsəfəsi". Bakı, Təknur. 2009, 10,25 ç.v.

Mövzu 6. Əhalinin Sosial Müdafiəsi

Plan:

1. *Sosial müdafiənin mahiyyəti və məzmunu*
2. *Sosial müdafiənin tarixi*
3. *Sosial müdafiənin təşkilati-hüquqi formaları*
4. *Sosial müdafiə modelləri*

Sosial müdafiənin mahiyyəti və məzmunu. Sosial müdafiə - əmək qabiliyyəti olmayanlara və ya məhdud əmək qabiliyyəti olanlara, eləcə da gəliri üzvlərinin normal yaşayışını təmin etmək iqtidarında olmayan ailələrə hərtərəfli yardım göstərilməsini nəzərdə tutan sosial-iqtisadi münasibətlərin kompleks sistemidir.

Ümumiyyətlə, dünyada sosial müdafiənin **iki modeli** formalaşmışdır:

- ✓ Gəlirlərin ümumiləşdirilməsində dövlətin yüksək rolunu nəzərdə tutan və idarəetmənin ümummilli sosial mexanizmlərinin xüsusi əhamiyyətini göstərən sosial-demokrat istiqamət;
- ✓ Dövlətin sosial-iqtisadi proseslərə daha az qarışmasını nəzərdə tutan neoliberal model.

Sosial müdafiə aşağıdaki **prinsiplərə** əsaslanır:

- Sosial tərəfdaşlıq
- İqtisadi ədalət
- Uyğunlaşma
- Dövlətin prioritetliyi
- Sosial müdafiə tədbirlərinin preventivliyi

Sosial müdafiənin mərkəzi subyekti dövlətdir. Sosial müdafiəyə ehtiyacı olan şəxs sosial müdafiənin eyni vaxtda həm subyekti, həm də obyektidir,

Sosial cəhətdən müdafiə olunmağın mahiyyəti vətəndaşların iqtisadi, siyasi, sosial və d. hüquqlarının, azadlıq və maraqların qanunla müəyyən olunmuş şəkildə təmin olunmasından ibarətdir. Ümumiyyətlə, "sosial cəhətdən müdafiə olunma" və " sosial müdafiə" anlayışlarını fərqləndirmək lazımdır.

İctimai istehsala əmək töhfəsi nöqteyi-nəzərindən sosial cəhətdən müdafiə olunmanın **iki növü** vardır: ***məhdud və mütləq.***

Mütləq sosial cəhətdən müdafiənin məqsədi cəmiyyətin ayrı-ayrı üzvlərini onların gəlirlərinin mümkün azalmasından sığortalamaqdan ibarətdir. Dövlət tərəfindən bu növ müdafiənin təmin olunması "ədalətli mükafatlandırmanın həyata keçirilməsidir, yəni insan əməyinin obyektiv nəticələrinə görə deyil, onun subyektiv ləyaqətinə görə dəyərləndirilməsidir. Mütləq sosial cəhətdən müdafiə, bir qayda olaraq, adətən bazar iqtisadiyyatının mövcud olmadığı cəmiyyətlər üçün səciyyəvidir.

Sosial müdafiə institutu əhatə etdiyi sosial müdafiə növlərinin və istifadə olunan təşkilati-hüquqi formaların məcmusu ilə səciyyələnir.

Sosial müdafiə, həmçinin, adambaşına düşən gəlirin aşağı olduğu ailələr üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Sosial müdafiə pul vəsaiti formasında - pensiya və müavinət, natural, həmçinin sosial yardımın obyektlərinə müxtəlif növ xidmətlərin göstərilməsi yolu ilə həyata keçirilir. O, həm kompensasiya, həm də profilaktik xarakterə malik ola bilər. Bazar iqtisadiyyatı mövcud olan ölkələrdə dövlət təminatı kifayət qədər məhdud miqyasa malik olur.

Sosial müdafiənin tarixi. Sosial müdafiə (xüsusən yoxsullara maddi yardım) anlayışı qədim tarixə malik olsa da kifayət qədər yenidir. Sosial

müdafiə anlayışının ilk dəfə işlənilməsi 19 əsrə aid edilir. Belə ki, Venesuelanın müstəqilliyi münasibətilə çıxışında Simon Bolivar demişdir: "Ən kamil hökumət sistemi böyük xoşbəxtlik, sosial müdafiə və siyasi sabitlik yaradandır."

Orta əsrlər dövründə və sənaye inqilabına qədərki dövrdə (1760-1830) Avropada rifah ödənişləri funksiyası əsasən ayrı-ayrı şəxslər tərəfindən ödəmələr və ya xeyriyyəçilik vasitəsilə həyata keçirilmişdir. XIX əsrin sonu - XX əsrin əvvəllərində bir çox ölkələrdə mütəşəkkil dövlət rifah təminatı tətbiq olunmağa başlandı. Almaniya kansleri Otto fon Bismark 1883-cü ildə fəhlələr üçün ilk rifah sistemini təklif etdi.

ABŞ-da 1930-cu illər Böyük repressiya dövründə Prezident Franklin Ruzvelt tərəfindən təcili maddi yardım tədbirləri təqdim edilənə qədər mütəşəkkil rifah sistemi mövcud deyildi. Ruzveltin "Yeni dönəm" siyasəti çərçivəsində 1934-cü ildə qəbul edilmiş sosial müdafiə qanunu diqqəti nağd pul ödənişləri əvəzinə işlə təmin olunma və iqtisadiyyatı stimullaşdırmaq (layihələrə dövlət xərcləmələri vasitəsilə) proqramında cəmləşdirdi.

Bir qədər sonra, 1940-cı illərdə Beynəlxalq Əmək Təşkilatı tərəfindən sosial müdafiəyə dair bir sıra sənədlər qəbul edildi.

Beləliklə, "sosial müdafiə" anlayışı rəsmi olaraq ilk dəfə yuxarıda qeyd etdiyimiz bu sənədlər sayəsində (ABŞ-dakı qanun və BƏT-ın rəsmi sənədləri) rəsmi olaraq beynəlxalq praktikada möhkəmləndi.

1952-ci ildə BƏT sosial müdafiəyə dair bütöv bir konsepsiyanı təşkil edən 102 saylı Konvensiyanı qəbul etmişdir. Burada əmək stajından və ödənilmiş sığorta haqlarından asılı olmayaraq cəmiyyətin bütün üzvlərinin sosial yardım almaq hüququ bəyan edilir. O Konvensiyada sosial yardımın göstərilməsində bərabərlik prinsipinin baza prinsipləri öz əksini tapmışdır: bu sənədi təsdiqləyən bütün dövlətlər öz ərazilərində BƏT üzvü olan istənilən digər dövlətin vətəndaşlarına, eləcə də qaçqın və vətəndaşlığı olmayan şəxslərə Konvensiya tərəfindən müəyyənləşdirilən sosial təminat növləri üzrə bütün vətəndaşlarla bərabər eyni hüquqları verməyə borcludurlar. İqtisadiyyatı və tibbi xidmət sistemi kifayət qədər inkişaf etməmiş ölkələrə ilkin mərhələdə müvəqqəti olaraq Konvensiyanın bəzi aspektlərini istisna etməklə təsdiqləmək imkanı verilir. Onu da qeyd edək ki, Beynəlxalq Əmək Təşkilatının (BƏT) hesabatına əsasən 2014-cü ildə dünya əhalisinin yalnız 24%-ı hərtərəfli sosial müdafiədən yararlana bilmişdir.

Sosial müdafiənin təşkilati-hüquqi formaları. Sosial müdafiənin **təşkilati-hüquqi formalarına** aşağıdakıları aid etmək olar:

- sosial sığorta;

- sosial yardım;
- dövlət təminatı;
- məcburi toplanılan vəsait;
- sosial dəstəyin özəl formaları.

Azərbaycan Respublikasında dövlət sosial təminatı Konstitusiyanın 38-ci maddəsindəki müddəalara əsaslanır. Burada hər kəsin sosial təminat hüququna malik olması; yardıma möhtac olanlara, ilk növbədə, onların ailə üzvlərinə köməklik göstərilməsi; hər kəsin "qanunla müəyyən edilmiş yaş həddinə çatdıqda, xəstəliyinə, əlilliyinə, ailə başçısını itirdiyinə, əmək qabiliyyətini itirdiyinə, işsizliyə görə və qanunla nəzərdə tutulmuş digər hallarda sosial təminat almaq hüququna malik" olması göstərilir; dövlətin xeyriyyəçilik fəaliyyətinin, könüllü sosial sığortanın və sosial təminatın başqa növlərinin inkişafı üçün imkanlar yaratmasının vacibliyi qeyd olunur. Dövlət sosial təminatı ahılların və əmək qabiliyyəti olmayanların həyat fəaliyyati üçün ehtiyaclarının təmin olunmasının xüsusi formasıdır.

Sosial təminatın, xeyriyyəçilik də daxil olmaqla, qeyri-dövlət formalarının inkişafı üçün münbit hüquqi rejimin yaradılması əhalinin ahıl və əmək qabiliyyəti olmayan hissəsi üçün normal həyat səviyyəsini təmin etməyə imkan yarada bilər.

Sosial təminatın effektiv sisteminin yaradılması və fəaliyyati üçün sosial ödənişlərin, güzəştlərin və xidmətlərin ünvanlılığı zəruridir.

Sosial xidmətin aşağıdaki növlərini göstərmək olar:

Maddi yardım.

Evdə sosial xidmət.

Stasionar müəssisələrdə sosial xidmət.

Müvəqqəti sığınacağın verilməsi.

Sosial xidmət göstərən müəssisələrdə gündüz vaxtı qalmanın təşkili.

Məsləhət yardımı.

Reabilitasiya xidmətləri.

Sosial xidmət göstərən müəssisələrə mülkiyyət formasından aslı olmayaraq asağıdakılar aid edilir:

- əhaliyə sosial xidmət göstərən kompleks mərkəzlər;
- ailəyə və uşaqlara sosial yardım göstərən ərazi mərkəzləri;
- sosial xidmət mərkəzləri;
- həddi-buluğa çatmayanlar üçün sosial reabilitasiya mərkəzləri;

- valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlara yardım mərkəzləri;
- uşaqlar və yeniyetmələr üçün sosial sığınacaqlar;
- əhaliyə psixoloji və pedaqoji yardım mərkəzləri;
- telefonla qaynar psixoloji yardım mərkəzləri;
- evlərdə sosial yardım göstərilməsi mərkəzləri:
- gecələmək üçün evlər;
- tənha ahıllar üçün xüsusi evlər;
- sosial xidmət göstərən stasionar müəssisələr (ahıllar və əlillər üçün internat-evləri, psixonevroloji internatlar, əqli məhdudiyyətli uşaqlar üçün uşaq ev-internatları, fiziki məhdudiyyətli uşaqlar üçün ev-internatları və s.);
- gerontoloji mərkəzlər;
- sosial xidmətlər təklif edən digər müəssisələr.

Azərbaycan Respublikasında hazırda dövlət sosial yardım sistemi 2006-cı ilin 1 yanvarında qüvvəyə minmiş iki qanun -"Dövlət sosial müavinətləri haqqında" və "Ünvanlı dövlət sosial yardımı haqqında" qanunlar əsasında fəaliyyət göstərir. Azərbaycan Respublikasında əhalinin ayrı-ayrı təbəqələrinin sosial müdafiəsini təşkil etmək məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 30 sentyabr 1992-ci il fərmanı ilə Dövlət Sosial Müdafiə Fondu (DSMF) yaradılmışdır. DSMF — büdcədənkənar dövlət fondu olaraq mərkəzləşdirilmiş pul fondu və ondan istifadə formasıdır. Fondun gəlirləri məcburi dövlət sosial sığorta haqları və dövlət büdcəsindən ayırmalar (transferlər) hesabına formalaşır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Əmək və əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin yaradılması haqqında" 10 dekabr 1992-ci il tarixli Fərmanı ilə Azərbaycan Respublikasının Sosial Təminat Nazirliyi ilə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Əmək və Sosial Məsələlər Komitəsi ləğv edilərək, Azərbaycan Respublikası Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi yaradılmışdır.

Nazirlik aztəminatlı vətəndaşlara dövlət diqqət və qayğısının nəticəsi olaraq, əlil və şəhid ailələrinin mənzil-məişət şəraitinin yaxşılaşdırılması, əlillərin tibbi-sosial reabilitasiyası sisteminin müasir tələblər səviyyəsində qurulması, əlillərin minik avtomobilləri, veloarabalar və digər reabilitasiya vasitələri ilə təminatı, pensiya və müavinətlərin artırılması, əhalinin məşğulluğunun gücləndirilməsi və s. istiqamətlərdə tədbirlər həyata keçirir.

Sosial müdafiənin digər təşkilati-hüquqi forması kimi provident fondlarını göstərmək olar ki, bu fondların da funksiyası müəyyən hallar üçün vəsaitlərin

məcburi toplanılmasından ibarətdir. Belə fondlar Asiya və Afrikanın bir sıra ölkələrində mövcuddur və ümummilli təşkilat olaraq bütün işləyənlər tərəfindən məcburi əmanətlərin həyata keçirilməsi üçün nəzərdə tutulmuşdur. Fondların məqsədi hər bir işləyən vətəndaşın öz gələcəyi üçün fərdi məsuliyətini təmin etməkdən ibarətdir. Onlar əmanət kassası tipli müəssisəni xatırladırlar. Bu əmanətlərdən əmək qabiliyyətinin müvəqqəti itirildiyi, işsizlik və b. hallarda istifadə etmək mümkündür

Sosial müdafiənin özəl fondalarının xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onlar müəyyən qanunvericiliyin qəbul edilməsi əsasında məcburi qaydada deyil, ayrı-ayrı subyektlərin fərdi təşəbbüsləri əsasında yaradılır və onlar üçün maraq kəşb edən məhdud dairədə şəxslərin sosial müdafiəsini öz üzərlərinə götürürlər. Özəl formalar sosial müdafiənin aşağıdakı növlərində tətbiq oluna bilər: əmək qabiliyyətinin müvəqqəti itirilməsi, tibbi yardımın, pensiya təminatının və s. həyata keçirilməsi.

Sosial müdafiə modelləri. Sosial müdafiənin iqtisadi modelləri altında onun bu və ya digər ölkədə formalaşmış təşkilati və fəaliyyət prinsipləri nəzərdə tutulur. Avropa İttifaqına daxil olan ölkələrdə dörd əsas model üstünlük təşkil edir:

- *Kontinental (Bismark modeli) model.*
- *Anqlosakson modeli. (Beveric modeli)*
- *Sosial müdafiənin Skandinaviya modeli.*
- *Sosial müdafiənin Cənubi Avropa modeli.*

İstifadə olunan ədəmiyyatlar:

- Lynne M. Healy, "Beynəlxalq Sosial İş (İnternational Social Work, Professional Action in an Interdependent World)", 2-ci nəşr, 2008

Mühazirə 7. Beynəlxalq sosial iş və onun qısa tarixi

Plan:

1. *Beynəlxalq sosial işin mahiyyəti*
2. *Qloballaşmanın müxtəlif sektorlara təsiri*
3. *Qloballaşma və beynəlxalq sosial iş*
4. *Beynəlxalq sosial işdə sosial inkişaf yanaşması*
5. *Beynəlxalq sosial işin qısa tarixi və onun inkişafı*
6. *Beynəlxalq sosial işin qlobal cəmiyyətdə sosial iş sahəsinə töhfəsi*

Beynəlxalq sosial işin mahiyyəti: Beynəlxalq sosial iş termininin tərifi çox müzakirə mövzusu olmuşdur. Birincisi, beynəlxalq, qlobal və transmilli terminlərinin istifadəsi ilə bağlı çaşqınlıq vardır. Təsadüfi ev Webster's College Dictionary (1995) tərifindən başlayasaq, qlobal sözünün mənası bütün dünyaya aid olan və ya onu əhatə edir deməkdir, beynəlxalq sözü isə aşağıdakılardan hər hansı birini ifadə edə bilər: iki və ya daha çox millət arasında və ya boyunca, iki və ya daha çox millətə və ya onların vətəndaşına aid olan, millətlər arasında münasibətlərə aid olan, bir neçə millətdə üzvləri və ya fəaliyyətləri olan və ya milli sərhədləri və ya baxışları aşan mənasını verə bilər. Stein bu fərqlə razılaşır və qeyd edir ki, terminlər tez-tez bir-birini əvəz etsə də, qlobal sözünün daha çox texniki istifadəsi "bütün planetə təsir edən əlamətdar hadisələr" mənasını verir.

Cross-milli də bəzən beynəlxalq ilə əvəzedici mənada istifadə olunur. Fərqləndirildikdə, kross-milli daha məhdud məna daşıyır və bir neçə və ya məhdud sayda millətlər arasında müqayisə və ya əməliyyatlar aparmaq üçün istifadə olunur.

Bu sadə tərifdən kənarda, beynəlxalq sosial iş mürəkkəb bir anlayış olaraq qalır, lakin sadəcə olaraq Beynəlxalq sosial iş sosial iş daxilində hər yerdə insanların sosial və maddi rifahını yaxşılaşdırmağa çalışan diskret təcrübə sahəsidir. O, geosiyasi sərhədləri aşaraq, sosial və iqtisadi təşkilatın bütün səviyyələrində tətbiq olunur. Beynəlxalq sosial iş də inkişaf yönümlüdür və beləliklə, beynəlxalq sosial iş təcrübəsinin çox hissəsi ayrı-ayrı ölkələrdə yerli, əyalət və vilayət səviyyələrində baş verir.

Bəzi sosial işi tədris edən mütəxəssislər beynəlxalq sosial iş sahəsində nisbətən yeni olsalar da, bir çoxları bu müzakirələri 50 ildən çox əvvəl başlatmağa başladılar. Məsələn, CSWE beynəlxalq sosial işi müəyyən etmək məqsədi ilə 1956 işçi qrupuna sponsorluq etdi və həmçinin 1960-cı illərdə beynəlxalq sosial iş üzrə bir neçə mühüm kurikulum inkişafı konfranslarına sponsorluq etdi. Sosial işdə tələbələrin və praktikantların öz ölkələrindəki beynəlxalq təcrübə səviyyələri ilə bağlı həssaslığının artırılması zərurətinə yenidən diqqət yetirilir. Tələbələrin beynəlxalq sosial işdə, o cümlədən dünyanın bütün regionlarında inkişafa yönəlmiş beynəlxalq işə töhfə verən minlərlə qeyri-hökumət və hökumət təşkilatlarında peşəkar karyeraya hazırlanmasına da diqqət yetirilir. Bu təşəbbüslərə dəstək olaraq, sosial işin nəzəriyyə bazası və zəngin təcrübə ənənələrini sosial inkişafla birləşdirən beynəlxalq sosial iş təhsilinə müxtəlif yanaşmalar ortaya çıxır.

Qloballaşmanın müxtəlif sektorlara təsiri: İyirmi ildən artıqdır ki, Interaction-ın İnkişaf Təhsili üzrə Birgə İşçi Qrupu bildirmişdir ki, "qlobal qarşılıqlı asılılıq "hərəkətin əsas götürülməli olduğu təkzibedilməz həyat faktı" kimi tanınmalıdır. Bununla belə, qloballaşmanın və qlobal qarşılıqlı asılılığın təsiri iqtisadi və ekoloji məsələlərdə geniş şəkildə tanınsa da, təsir sosial iş praktikasına və peşəkar fəaliyyətə təsir edən qüvvə kimi daha az başa düşülür. Bu anlayış boşluğu Qərb ölkələrində xüsusilə çoxdur. İqtisadi cəhətdən daha az güclü dövlətlərdə və keçmiş koloniyalarda sosial işçilər uzun illərdir ki, qlobal qarşılıqlı asılılığın təsiri ilə yaşayırlar. Sənayeləşmiş ölkələrdən sosial iş kurikulumunun alınması, sosial və təhsil proqramlarında əcnəbi mütəxəssislərin olması və UNICEF (BMT Uşaq Fondu), Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı (ÜST), BMT İnkişaf Proqramı (UNDP) sosial xidmətlər üzrə təşəbbüslərə cəlb olunması, və digər təşkilatların hamısı inkişaf etməkdə olan dünyada sosial iş üçün daha qlobal perspektivə töhfə vermişlər. 1980 və 1990-cı illərdə qlobal iqtisadi qarşılıqlı asılılığın təsiri kəskin şəkildə hiss olundu, çünki Afrika və Karib hövzəsində sosial işçilər struktur düzəlişlərinin öhdəsindən gəldilər və onları Beynəlxalq Valyuta Fondunun (BVF) siyasətləri ilə şəxsi və peşəkar təmaslara cəlb etdilər. Bu gün qloballaşma qarşısıalınmaz qüvvəyə çevrilib. Onun 4 əsas xüsusiyyəti var: Ticarət, Birbaşa xarici investisiya, Texnologiya, Maliyyə axınları.

Qloballaşmanın bu xüsusiyyətlərinə görə onun işləməsi üçün bir çox sektorlar yaradıldı və bu, sosial işçilərin inkişaf etdirilməsi üçün geniş bir sektora sahib olduğu cəmiyyətdə mənfi cəhətlərə yol açdı. Qloballaşmadır ki, bunun üçün Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, ÜTT, ÜST, Dünya Bankı, BƏT, BVF, AB, YUNESKO, NATO, BMTİP, UNHCR kimi bir çox dünya təşkilatları yaradılmış, BRAC, Action Aid, Care International, Red Society və s.kimi bir çox QHT-lər yaradılmışdır. Qloballaşma həyatımızın siyasi, iqtisadi texnoloji, informasiya, mədəni, hərbi və ekoloji aspektlərinə təsir göstərmişdir. Müasir dünyada heç bir ölkə təkbaşına yaşaya bilməz, yaşamaq və dünya sülhünü qorumaq üçün bir-birlərinə ehtiyac duyurlar. İstənilən ölkədə istənilən böyük dövlətin siyasi təsiri olur. Siyasi partiyalar özbaşına seçkiyə sahib çıxa bilmirlər, onların qonşusu ilə sağlam münasibətə ehtiyacı var, seçki prosesi qloballaşmanın təsiri ilə pozulub, müasir dünyada qloballaşmanın texnoloji təsiri olan məlumatları sosial mediada paylaşmağı xoşlayırıq. Bu, seçkilərdə təbliğat və ya informasiya ilə bir çox insanların niyyətini döndərə bilər. Qloballaşmanın iqtisadi sektorda böyük rolu var, müxtəlif ölkələr onlar tərəfindən ikitərəfli müqavilələr bağlayır, biri başqalarına sərmayə qoya bilər, həm də öz xalqını

gücləndirməklə biznesi genişləndirmək və daha çox iqtisadi sabitlik yaratmaq və ucuz istehsal dəyəri ilə məhsul əldə etmək imkanı verir.
Dünyamız texnoloji tərəqqi ilə işləyir. “Texnologiya” qloballaşmanın və onun necə işlədiyinin mükəmməl nümunəsidir. Bu covid vəziyyətində biz ABŞ-da yerləşən texnoloji şirkət tərəfindən yaradılmış zoom adlı proqram vasitəsi ilə onlayn dərslərimizi keçdik və başqa bir proqramda məqalə yazdıq və həmçinin onu e-poçt xidməti vasitəsilə göndərdik. , hər şey bir klik vasitəsilə baş verir və biz çox qısa müddətdə bu qədər işi görürük. Bu, texnoloji tərəqqi səbəbindən baş verir və həmçinin qloballaşmanın nəticəsi olan qarşılıqlı əlaqə və internet xidmətləri səbəbindən bütün dünyada bu xidmətlərdən istifadə edir. Demək olar ki, bütün dünyada müxtəlif mədəniyyətlərin qarışığı var. İnternetin yaxınlaşması səbəbindən fərqli mədəniyyətlər, onların filmlərinin mahnıları və s. Ətraf mühitin dəyişməsi bütün dünya üçün bir problemdir, ABŞ və Çin kimi ölkələr karbonun böyük hissəsini havaya buraxır və biz iqlim dəyişikliyinin qəzəbi ilə üzləşirik, hərbi texnika mübadiləsi, təlim və müharibə də qloballaşmanın səbəbi olmuşdur.
Gördüyümüz kimi, demək olar ki, hər bir sektorda qloballaşmanın yaxşı və ya pis təsirləri var, lakin qloballaşmanın həyatımızı asanlaşdırdığını və eyni zamanda texnoloji təkamül etdiyini söyləmək olar.
Qloballaşma və beynəlxalq sosial iş: Qloballaşma iqtisadi istehsal, bölüşdürmə və istehlakla bağlı bütün proseslərin beynəlxalq inteqrasiyasına aiddir. Beynəlxalq sosial iş, qarşılıqlılıq və tərəfdaşlıq prinsipinə əsaslanan beynəlxalq sosial iş fəaliyyətlərini əhatə edir. Qloballaşma getdikcə bazardan kənara çıxdı və indi çoxlu sayda sosial, siyasi və hərbi sistemləri uyğunlaşdırmağa çalışır. Qloballaşmanın sosial işə əsaslanan tərifi) konsepsiyanı “müxtəlif xalqların, iqtisadiyyatların, mədəniyyətlərin və siyasi proseslərin getdikcə daha çox beynəlxalq təsirlərə məruz qaldığı qlobal inteqrasiya prosesi” kimi təsvir edir. Bundan əlavə, Midgley təklif etdi ki, qloballaşma “inklüziv dünya mədəniyyətinin, qlobal iqtisadiyyatın və hər şeydən əvvəl dünyanın vahid məkan kimi ortaq şüurunun ortaya çıxmasını” göstərir. Gördüyümüz kimi, qloballaşma cəmiyyətimizdə böyük dəyişiklik yaratdı və bu, cəmiyyətimizdə daha çox problemlər yaratdı, məsələn, cəmiyyətimizdə iqtisadi balanssızlıq yaratdı, ölkələrin əksəriyyəti kapitalizmi qəbul etdi, buna görə də bir qədər yaxşıdır, lakin öz çatışmazlıqları ilə gəlir. Yoxsulluq yaratdı, varlı ilə kasıb arasında böyük fərq yaratdı. Beləliklə, sosial işçilər bu imkansız insanlar üçün körpüdür, sosial işçi insanlara öz dolanışıqlarını qazana bilmələri üçün güc verir. Sosial işçi insanlara bacarıqlı insanlar yaratmağa imkan verir ki, onlar bu

qloballaşmanın bir hissəsi ola bilsinlər və həm də onların iqtisadi sabitliyi olsun. Sosial işçi cəmiyyətdə sosial ədaləti təmin etmək, bütün insanların bərabərliyini və hüquqlarını təmin etmək üçün cəmiyyətdə çalışır. Amnesty international(Beynəlxalq əfv), transparency international(beynəlxalq şəffaflıq) kimi qlobal təşkilatlar bütün insanlar üçün ədalət və qanunun təmin edilməsi üçün müxtəlif ölkələrin hökumətlərinə təzyiq yaradır. Sosial işçilər etnik cəmiyyətdə və beynəlxalq təşkilatda işləyirlər və onların layiqli hüquqlarını təmin edirlər. Bu bir-biri ilə əlaqəli dünyada dünyanın istənilən yerində baş verən hadisə müxtəlif bölgələrdə iğtişaş yarada bilər, sosial işçi cəmiyyətdə sülh və harmoniyanı təmin etmək üçün orada çalışır. Beynəlxalq sosial işçi təşkilatları dünyanın hər yerində qadınların bərabər hüquqlarının səsini ucaldır, qadınları gücləndirir, insanları maarifləndirir və təhsillə bir çox sosial problemlərin kökünü kəsməyə çalışır. Sosial işçi kasta sisteminə, sosial təbəqəyə qarşı işləyir, gənclərin nailiyyətlərini qiymətləndirməyi öyrənmək üçün müxtəlif beynəlxalq konvensiya/sosial tədbirlər təşkil edir. İnkişaf vasitəsi kimi, inkişaf yönümlü sosial iş insanlara onlarda artıq mövcud olan sosial, siyasi və iqtisadi potensialların tamlığını həyata keçirməyə kömək edən proseslərə aiddir. İnkişafın "məqsədi" olaraq, inkişafa yönəlmiş sosial iş sülh, artan sosial ədalət və əsas insan ehtiyaclarının ödənilməsi axtarışını rəhbər tutan yeni, lakin davamlı şəxsiyyətlərarası və beynəlxalq münasibətlər sistemlərinin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur. Bundan əlavə, inkişafa yönəlmiş sosial iş təcrübəsi multidissiplinar və sektorlararası bir sahədir və bütün geosiyasi sərhədlər boyunca və sosial, siyasi və iqtisadi təşkilatın bütün səviyyələrində tətbiq olunur.

Beynəlxalq sosial işdə sosial inkişaf yanaşması. Beynəlxalq sosial iş, hər yerdə insanların sosial və maddi rifahını yaxşılaşdırmağa çalışan sosial iş daxilində fərqli və müəyyən təcrübə sahəsidir. O, geosiyasi sərhədləri aşaraq, sosial və iqtisadi təşkilatların bütün səviyyələrində tətbiq olunur. Beynəlxalq sosial iş inkişaf yönümlüdür və təcrübəsinin çox hissəsi ayrı-ayrı ölkələrdə yerli, əyalət və dövlət səviyyələrində baş verir.

Dəyişən qlobal iqtisadiyyat, artan immiqrasiya və bir çox tələbə və fakültə arasında daha plüralist dünyagörüşü ilə birlikdə bu məsələləri yenidən sosial iş təhsilinin ön sırasına qoyur. Sosial işdə tələbələrin və təcrübəçilərin öz ölkələrindəki beynəlxalq təcrübə ölçüləri ilə bağlı həssaslığının artırılması zərurətinə yenidən diqqət yetirilir. Dünyanın bütün regionlarında inkişafa yönəlmiş beynəlxalq işə töhfə verən minlərlə qeyri-hökumət və yarı-hökumət təşkilatları da daxil olmaqla, tələbələrin beynəlxalq sosial işdə peşəkar karyeraya

hazırlanmasına da diqqət yetirilir. Bu təşəbbüslərə dəstək olaraq, sosial işin nəzəriyyə bazası və zəngin təcrübə ənənələrini sosial inkişafla birləşdirən beynəlxalq sosial iş təhsilinə müxtəlif yanaşmalar ortaya çıxdı.

Beynəlxalq Sosial İşin Qısa Tarixi. Getdikcə bir-birindən asılı olan dünya və beynəlxalq əməkdaşlığın inkişafı sosial iş peşəsinə beynəlxalq anlayışların və qlobal səriştələrin daxil edilməsini zəruri etdi. Sosial iş peşəsində beynəlmiləlləşmənin tarixi dünya ölkələrinin qlobal qarşılıqlı əlaqələri və iqtisadi qarşılıqlı asılılığı nəticəsində yaranan sosial problemlərin artması ilə bağlıdır. Zaman keçdikcə, sosial iş mütəxəssisləri immiqrantların və qaçqınların problemləri ilə getdikcə daha çox qarşılaşdılar və ya fəlakətlər və müharibə kimi böyük fövqaladə hadisələr zamanı və ya ondan sonra humanitar və yenidənqurma səylərinə kömək etmək üçün səyahət etdilər. Nəticə etibarı ilə, sosial iş təhsili bir çox cəbhədə qlobal perspektivi əhatə etmişdir: kurrikulumun dəyişdirilməsi, xaricdə təhsil, tələbə və müəllim mübadiləsi və digərləri arasında birgə xaricdə tədqiqat.

Sosial iş bir peşə olaraq 1899-cu ildə Amsterdamda başlamış və daha sonra bütün Avropa və ABŞ-da eyni vaxtda yayılmışdır. Nəhayət, 1920-ci illərdə o, Cənubi Amerika, Karib dənizi, Hindistan və Cənubi Afrika da daxil olmaqla dünyanın digər yerlərinə yol tapdı (Kendall, 2000). 1928 və 1929-cu illərdə Beynəlxalq Sosial İş Məktəbləri Assosiasiyasının və Beynəlxalq Sosial İş Federasiyasının yaradılması, dünyanın hər yerindən sosial iş praktiki və pedaqoqlarının təşkili peşəsinə təkan verdi. Bu iki böyük beynəlxalq sosial iş təşkilatı beynəlxalq agentliklərin və beynəlxalq inkişaf təşkilatlarının dünya miqyasında sosial işə qoşulmasında liderliyi də təmin etmişdir. Sosial işçilər humanitar yardımın, fəlakətdən sonrakı inkişafın və yenidən qurulmasının, sosial və iqtisadi inkişafın təşviqində beynəlxalq miqyasda mühüm rol oynamış və oynamaqda davam edir.

Sosial iş peşəsi dünya miqyasında inkişaf etməyə davam etdikcə bir çox müxtəlif ölkələrdə tətbiq olunan bir peşə kimi sosial işə qlobal nöqteyi-nəzərdən müraciət etmək üçün səylər artır. (Popple və Leighninger, 2002). Sosial iş ABŞ-da ümumi istifadə olunan termin olduğu halda, digər inkişaf etməkdə olan ölkələr tez-tez sosial inkişaf və ya inkişaf edən sosial rifah terminlərindən istifadə edirlər. Qlobal perspektiv inkişaf etdikcə, beynəlxalq peşəkar təşkilatlar peşənin vahid konsepsiyası üzərində qarşılıqlı razılaşdırılmış formada formalaşmağa və inkişaf etdirməyə başladılar.

Hələ 2 onillik əvvəl sosial iş proqramı kurikulumlarının formal yenidən qurulması sosial iş tələbələrinin təlimi və hazırlanmasına beynəlxalq sosial işin

daxil edilməsini təmin etmək məqsədi ilə başlamışdır. Sosial iş peşəsinin yayılması beynəlxalq bir hərəkat kimi başladı və bu gün dünyamız immiqrasiya və texnologiya səbəbiylə "kiçildikcə" biz bütün dünyada yaxın təşkilatlarımızla yenidən əlaqə qurarkən bir çox cəhətdən sosial işin kökl
ərinə qayıdırıq. Qloballaşmanın çox dramatik və aktual aspekti miqrasiya və ABŞ əhalisi arasında əcnəbilərin artan təmsilidir. Bu, sosial iş proqramlarının beynəlmiləlləşdirilməsi üçün əsas hərəkətverici qüvvədir və Sosial İş Təhsili Şurası (CSWE - Council on Social Work Education) siyasətlərində proqramların öz xidmət sahələrinin ehtiyaclarını əks etdirməli olduğu tələbindən yaranan səbəbdir. ABŞ əhalisinin 13%-i xaricdə doğulanlar, hər dörd yoxsul uşaqdan biri ən azı bir immiqrant valideyni olan ailədə yaşayır və bütün sakinlərin 18%-i ingilis dilindən başqa bir xarici dildə danışılan evdə yaşayır. Miqrasiya Sosial İş Təhsili Şurası Katherine A. Kendall İnstitutu üçün yeni prioritet mövzudur.

Beynəlxalq Sosial İşin Mənası.

Beynəlxalq sosial işi aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilir: Beynəlxalq sosial iş millətlər arasında və ya milli sərhədlərdən kənarda yaranan problemlərlə və ya bu problemləri həll etmək üçün milli sərhədlərdən kənarda göstərilən səylərlə məşğul olan sosial işdir. Beynəlxalq sosial iş yer üzündəki bütün insanların və ya 200-ə yaxın ölkədə və bölgədə 6,5 milyard insanın rifahı üçün düşünür və fəaliyyət göstərir. Beynəlxalq sosial iş hər hansı konkret ölkə və ya insanlara dəyər baxımından heç bir **xüsusi** məna və ya əhəmiyyət vermir.

Beynəlxalq sosial iş eqosentrizm, etnosentrizm və ksenofobiya ilə barışmazdır və "birləşmiş gözlər" və ya kənardan baxışlar olmadan edə bilməz. Həmişə bir cibində milli, digəri isə milli sərhədləri olmayan iki boş dünya xəritəsini gəzdirmək lazımdır. Birincisi, milli dövlətlərin və ya millətlərin xəritəsi, ikincisi isə "bir dünya" və ya "yer xalqlarının" xəritəsidir.

Beynəlxalq sosial iş ikinci xəritənin sosial işi deyil. Biz ikisinin arasındayıq. Bununla belə, ikinci xəritədəki dünyanın necə göründüyünü təsəvvür etməliyik. Mövcud elmi anlayışlar arasından axtarış aparsaq, "kosmopolitizm" və "dünya vətəndaşları" onu təsvir etmək üçün uyğun terminlər olardı. Onlar beynəlxalq sosial işin son məqsədləri ola bilər. Lakin onların mənası bu gün orijinaldan fərqlidir. "Kosmopolitizm" multikulturizmdə israrlı olmaq üçün milli dövlətlərin varlığını inkar etmir və "başqasının" qəbul edilməsini, "dünya vətəndaşları" isə dövlətin və ya hökumətin mövcudluğunu postulat etmir. Hər ikisi hələ uzunmüddətli hədəflərdir.

Tarixi perspektivə sahib olmaq lazımdır. Beynəlxalq sosial işin tərifi özü inkişaf etmişdir. İlk dövrlərdə beynəlxalq sosial iş terminində "beynəlxalq" "sosial iş" üçün bir sifət və ya dəyişdirici idisə, sonrakı günlərdə bu iki hissə ayrılmaz "beynəlxalq sosial iş" anlayışına birləşdirildi. "Üç Faza Nəzəriyyəsi"ndə beynəlxalq sosial iş tərifinin tarixi inkişafını milli sərhədləri aşmaq yolları ilə təsvir edirlər - sosial iş: (1) miqrasiya və müharibələr və beynəlxalq sosial iş konfransları, (2) birgə iş və digər ölkələrlə əməkdaşlıq və (3) milli sərhədləri aşmaq.

ISW-nin Qlobal Cəmiyyətdə Sosial İş sahəsinə Töhfəsi. Bu beynəlxalq sosial işin qlobal cəmiyyətdə sosial işə töhfəsi nədir? Burada bizim narahatlığımız (beynəlxalq) sosial işin qloballaşma qüvvələrini təşviq etmək və ya qarşısını almaq üçün qlobal cəmiyyətdə yaranan sosial problemlərə və həyat çətinliklərinə necə təsirli şəkildə müdaxilə edə, yaxşılaşdıra və həll edə bilər və etməli deyil, beynəlxalq sosial işin necə olacağı və ola biləcəyidir. qloballaşmada əsas varlıq olan sosial işin özünü inkişaf etdirir.

Beynəlxalq sosial iş mövcud sosial işin tənqidini ifadə edir. Birincisi, sosial işə marağınız, anlayışınız və hətta tərifiniz, şübhəsiz ki, sizin haqqınızda reallıqlar, ehtiyaclar və tarixlərlə bağlıdır. Beynəlxalq sosial iş sizə bildirməyə imkan verir ki, həmişə eyni şeyi qarşı tərəfdən görən kimsə var. "Doğru" və "yanlış" olmaq əksinə çevrilə bilər. Sosial iş milli sərhədlərə çatdıqca və ya ölkəyə görə inkişaf edəcəkdir. Bunda səhv bir şey yoxdur, amma indi qloballaşma onun orada dayanmasına imkan vermir.

İkincisi, sosial iş çərçivəniz yalnız özünüzü düşünə bilər. (Doğru) sosial siyasət onun digər ölkələrdəki insanlara necə təsir edə biləcəyini düşünməz. A ölkəsində insanların rifahını və ya insan hüquqlarını təşviq edən qanun B ölkəsindəki insanların rifahını və ya insan hüquqlarını məhv edə bilər. Rifah dövlətləri beynəlxalq sosial işin düşməni ola bilər, lakin onlar çox vaxt məqsəd kimi qəbul edilirdilər. bir çox ölkələrdə nail olmaq. R.Pinkerin dediyi kimi, rifah dövlətləri və ya milli dövlətlərin bir forması rifahın həm konteynerləri, həm də divarlarıdır. İnsanlara milli sərhədlərdən bir santimetr kənarda bütün faydalar, xidmətlər və hüquqlar rədd edilir. Yaxud rifah dövlətləri anlayışı yenidən cızılmalıdır.

Üçüncüsü, sosial fəaliyyər şüursuz olaraq milli sərhədləri görməyə bilər. Beynəlxalq sosial iş də qəsdən etmir. Milli sərhədləri görməmək fikrinə yiyələnmək məsələyə lap əvvəldən sinif, cins, irq/etnik/tayfa, din kimi digər göstəricilərlə baxmaq imkanı verir. Qarşınızda tamamilə fərqli şəkillər görünə bilər.

Dördüncüsü, beynəlxalq sosial iş sosial işin yaxın gələcək üçün tutmalı olduğu istiqaməti müəyyən etmək üçün qloballaşmanın bu axınında, bugünkü cəmiyyətdə və tarixi kontekstdə sosial işin mövqeyini aydınlaşdıracaqdır. "Qloballaşma… mərkəzi ölkənin dəyərinin və sisteminin seçim və məcburiyyət yolu ilə başqa sahələrə yayılması prosesi" və "dəyər və sistem" təkcə iqtisadi deyil, həm də "insan hüquqları, demokratiya, seçki sistemi, vətəndaş cəmiyyəti və azlıq siyasəti". Sosial işin özü sonunculardan biridir və qloballaşmanın ortasındadır.

"Mərkəzi ölkə" Amerika Birləşmiş Ştatlarıdır. Amerika sosial işi dünya sosial işi, qlobal miqyasda ümumi standart olmaq üçün bütün dünyada yayılır. Yalnız sosial iş qloballaşma axınına qarşı çıxa bilməzdi. Simvolik misal, bu yaxınlarda IASSW və IFSW tərəfindən birgə hazırlanmış üç əsas sənəd var: Sosial İşin Beynəlxalq Tərifi, Sosial İşdə Etik Prinsiplərin Bəyannaməsi və Sosial İş Peşəsinin Təhsili və Təlimi üçün Qlobal Standartlar.

Müzakirə üçün beynəlxalq tərifi götürək. Onun məzmunu - çərçivə və təşkil edən konsepsiyalar - Birləşmiş Ştatlar sosial işinin böyük səylərlə inkişaf etdirdiyi məzmunu ilə tamamilə eynidir. Sosial işin bir peşə olduğunu, insanları ətraf mühitə qarşı qoyduğunu, insan hüquqlarını və sosial ədaləti əsas prinsiplər kimi adlandırdığını təbii qəbul edir.

Qloballaşmadan əvvəl də sosial iş mahiyyətcə birqütblü idi. Avropada (birinci mərhələ) doğulmuş və daha sonra ABŞ-da yetkinləşmişdir (ikinci mərhələ). İndiyə qədər heç bir alternativ model yox idi. Yaxşı və ya pis olmaq məsələsi deyil. Yeganə ağlabatan yanaşma (1) "olduğu kimi qəbul edilir" və (2) onu 200-ə yaxın ölkədə və ərazidə reallıqlar və təcrübələrlə [və konsepsiyalar və qavrayışlarla] zənginləşdirmək olardı.

Beynəlxalq sosial iş bir sual qoyur: "İndiki sosial iş sahəsi yaxşıdırmı?" Təcrübədə və nəzəriyyədə bu günə qədər toplananların çoxuna yenidən baxılmalı ola bilər.

İstifadə olunan ədəbiyyatlar:

- Healy, L.M. (2008). International social work: Professional action in an interdependent world. 2nd Edition. London & New York: Oxford University Press.
- Cox, D., & Pawar, M. (Eds.). (2006). International social work: Issues, strategies, and programs. Thousand Oaks, CA: Sage
- Healy, L.M. (2012). Defining international social work. In L.M Healy & R.J Link. Handbook of international social work: human rights, development, and the global profession (pp. 9–15). NY: Oxford University Press.

Mühazirə 8. Beynəlxalq sosial işin bilik bazası, onun məqsədi, beynəlxalq sosial işin dəyər və inancları

Plan:

1. *Beynəlxalq sosial işə təsir edən qüvvələr*
2. *Modernləşmə və Beynəlxalq Sosial İş*
3. *Sosial İnkişaf və Beynəlxalq Sosial İş*
4. *Beynəlxalq Sosial İşin Bilik Bazası*
5. *Beynəlxalq Sosial İşin Məqsədləri*
6. *Beynəlxalq Sosial İş Təcrübəsinin Dəyərləri və İnancları*

Beynəlxalq sosial işə təsir edən qüvvələr. Qloballaşma və yeni texnoloji yeniliklər dalğası, fərdlər, qruplar və millətlər arasında qlobal qarşılıqlı asılılıq ilə birlikdə bütün dünyada sosial iş təhsili və təcrübəsinə böyük təsir göstərir. Qlobal sosial problemlərin artması ilə sosial iş mütəxəssisləri davamlı olaraq həm yerli, həm də qlobal problemlərə həll yolları tapmaqla məşğul olurlar. Bu tendensiya sosial iş peşəsinin təcrübənin müxtəlif beynəlxalq ölçülərinə və qlobal problemlər və bu problemlərlə əlaqəli müxtəlif təşkilatlara daxil olmasında əks olunur. Beynəlxalq arenadakı sosial işin səviyyələrinin bəzi nümunələrinə fərdlərin gücləndirilməsi, qrupların səlahiyyətləndirilməsi, institut quruculuğu, icma quruculuğu, millət quruculuğu, region quruculuğu və dünya quruculuğu aiddir. Sosial işçilər həmçinin həssas əhaliyə təsir edən beynəlxalq sosial siyasət və proqramlardakı mövcud tendensiyalara meydan oxumaqla məşğuldurlar. Beynəlxalq sosial iş təcrübəsinə misal olaraq insan hüquqları, sosial inkişaf, müvəkillik, yoxsulluq və sosial ədalət, habelə münaqişələrə, fəlakətlərə və miqrantlar və qaçqınlar kimi yerini dəyişmiş əhalinin ehtiyaclarına cavab vermək daxildir.

Beynəlxalq təcrübənin bəzi yönlərinin getdikcə fərdlərin öz daxili mühitində həyata keçirilə biləcəyini qəbul etmək vacibdir. Məsələn, miqrasiyanın və yerdəyişmənin artması öz ölkələrində miqrant və qaçqın əhali ilə məşğul olan beynəlxalq sosial işçilər kimi özünü göstərən və ya göstərməyən

sosial işçilərin sayının artması ilə nəticələndi. Nəticə etibarilə, sosial işçilər istər yerli, istərsə də öz ölkələrindən kənarda işləsinlər, özlərini qlobal məsələlərə öyrəşdirməli və həssas əhali qruplarına effektiv xidmətlərin çatdırılmasını təmin etmək üçün beynəlxalq yönümlü multikultural bacarıqlarını inkişaf etdirməlidirlər. Sosial iş təhsili buna görə də tələbələrin və gələcək sosial işçilərin beynəlxalq səriştəliliyinin inteqrasiyasının təmin edilməsində ayrılmaz rol oynayır. Beynəlxalq sosial işdən danışarkən modernləşmə, qloballaşma və inkişaf anlayışlarını birgə nəzərdən keçirmək lazımdır.

Modernləşmə və Beynəlxalq Sosial İş. Modernləşmə daha az mürəkkəb, daha az ixtisaslaşmış və daha az fərqli inkişaf vəziyyətində mövcud olanı daha aktual etmək fəaliyyətini və ya prosesini ifadə edir. Müasir texnologiyalar (o cümlədən sosial, siyasi və iqtisadi texnologiyalar) çox vaxt əhalinin və ya hər hansı bir sosial qrupun modernləşməsinin ölçüsü kimi istifadə olunur. Bununla belə, öz təbiətinə görə, modernləşdirmə səylərini qiymətləndirmək və öz növbəsində istiqamətləndirmək üçün istifadə edilən standartlar adətən hədəf qrupundan kənarda mövcud olar və belə qəbul olunarsa, qrupun tarixi və ənənəvi davranış nümunələrini məhv edə bilər.

Qloballaşma və Beynəlxalq Sosial İş. Qloballaşma iqtisadi istehsal, bölüşdürmə və istehlakla bağlı bütün proseslərin beynəlxalq inteqrasiyasını ifadə edir. Proses Maarifçilik dövründən bəri davam edir və ən çox Adam Smitin, David Rikardonun və müasir neokonservativ iqtisadçıların iqtisadi nəzəriyyələri ilə əlaqəli bazar və azad ticarət prinsiplərinə əks olunmuşdur. Ümumdünya Ticarət Təşkilatı, Şimali Amerika Azad Ticarət Sazişi, Avropa İttifaqının iqtisadi strukturunu müəyyənləşdirən sazişlər, Dünya Bankı və Beynəlxalq Valyuta Fondunun inkişaf etməkdə olan ölkələrə qarşı qoyduğu struktur düzəliş tələbləri bu gün mövcud olan qlobal iqtisadi proseslərin transmilli xüsusiyyətlərinə nümunədir. Qloballaşma getdikcə bazardan kənara yayılmağa başladı və indi çoxlu sayda sosial, siyasi və hərbi sistemləri uyğun vəziyyətə salmağa çalışır. Qloballaşmanın sosial işə əsaslanan tərifi, konsepsiyası onu

“müxtəlif xalqların, iqtisadiyyatların, mədəniyyətlərin və siyasi proseslərin getdikcə daha çox beynəlxalq təsirlərə məruz qaldığı qlobal inteqrasiya prosesi” kimi təsvir edir. Bundan əlavə, Midgley qeyd edirdi ki, qloballaşmanın tərifi “inklüziv dünya mədəniyyətinin, qlobal iqtisadiyyatın və hər şeydən əvvəl dünyanın vahid bir məkan olmasına dair ortaq şüurun ortaya çıxmasını göstərir” kimi qəbul edilməlidir.

Sosial İnkişaf və Beynəlxalq Sosial İş. İnkişaf dedikdə yalnız gizli formada mövcud olan bir şeyin aktuallaşdırılması prosesi başa düşülür. Beynəlxalq sosial işin inkişaf mərkəzi klientləri inkişaf dəyişikliyi etmək cəhdlərinin mərkəzinə qoyur və buna görə də başa düşür ki, iştirak etdikləri dəyişiklik prosesinin vasitələri və məqsədlərinin müəyyən edilməsində əsas məsuliyyəti fərdlər, icmalar və digər sosial qruplar daşıyırlar.

Mərhum Daniel Sandersə görə, sosial işdə inkişaf təcrübəsi bir hərəkət, perspektiv və təcrübə modeli olaraq nəzərdən keçirilə bilər. İnkişaf vasitəsi olaraq, rifahın yüksəldilməsinə yönəlmiş sosial iş insanlara onlarda artıq mövcud olan sosial, siyasi və iqtisadi potensiallarının tam olaraq fərqinə varmaqlarında köməklik göstərən prosesləri ifadə edir. İnkişafın "məqsədi" olaraq, rifahın yüksəldilməsinə yönəlmiş sosial iş sülh, artan sosial ədalət və əsas insan ehtiyaclarının ödənilməsini rəhbər tutan yeni, lakin davamlı şəxsiyyətlərarası və beynəlxalq münasibətlər sistemlərinin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur. Bundan əlavə, inkişafa yönəlmiş sosial iş təcrübəsi çoxşaxəli və sektorlararası bir sahədir və bütün geosiyasi sərhədlər boyunca və sosial, siyasi və iqtisadi təşkilatların bütün səviyyələrində tətbiq olunur.

Şübhəsiz ki, modernləşmə və qloballaşma bütün dünya ölkələrində inkişaf xəttini və diskursunu formalaşdırıb. Bu proseslər və qlobal qarşılıqlı asılılıq təkcə beynəlxalq münasibətlərə və sosial, siyasi və iqtisadi mühitlərə deyil, həm də beynəlxalq sosial işin təhsili və praktikasının həyata keçirilməsinə də böyük təsir göstərmişdir. Bütün dünyada modernləşmə və qloballaşma müsbət təsir göstərsə də, müxtəlif qlobal sosial problemlər də yaratmışdır. Bu, xüsusilə

inkişaf proqramlarının, strategiyalarının və dəyişiklik proseslərinin xaricdən tətbiq edilməsinin hədəfi olan inkişaf etməkdə olan ölkələrə aiddir. Modernləşmə yolu ilə bir çox ölkələr sosial dəyişikliyi və özü-özünü təmin etmək potensialını təcrübədən keçirtdi və keçirtməkdə davam edir. Qloballaşma dövründə, yaranan sosial problemlərin öhdəsindən gəlməyə tək bir dövlətin gücü çatmır. Təəssüf ki, inkişaf etməkdə olan ölkələrin əksəriyyəti qloballaşmanın faydalı yönlərindən kənarda qalır. Buna görə də, bu qlobal sosial problemlərin həllində milli sərhədləri aşan birgə əməkdaşlığa əsaslanan cəhdlər edilməlidir.

Beynəlxalq Sosial İşin Bilik Bazası. Beynəlxalq sosial iş üzrə mütəxəssislər sosiologiyadan (xüsusilə təbəqələşmə nəzəriyyəsi, kütləvi hərəkatların sosiologiyası, regional inkişaf prosesləri) əsaslı biliklər əldə edirlər; həmçinin, politologiya (xüsusilə güc sahələri, siyasi təsir və siyasi partiyaların strukturları); iqtisadiyyat (xüsusilə iqtisadi istehsal, bölgü və istehlak nəzəriyyələri); təhsil (xüsusilə böyüklərin öyrənmə nəzəriyyələri); fəlsəfə (xüsusilə ədalət və sosial etika nəzəriyyələri); və bəzi hallarda dindən (məsələn, azadlıq teologiyası). İnkişafa yönəlmiş beynəlxalq sosial işçilər bacarıqların çoxu üçün qrup işindən, sosial planlaşdırmadan və icma təşkilatı təcrübəsindən də çox istifadə edirlər.

Beynəlxalq Sosial İşin Məqsədləri. İnkişafa yönəlmiş beynəlxalq təcrübənin məqsədləri ilə bağlı sosial iş peşəsində də uzlaşma mövcuddur:

- Hər cəmiyyətdə əlverişsiz vəziyyətdəki əhali qruplarının – xüsusilə, qadınlar; yaşlı böyüklər; uşaqlar və gənclər; əlilliyi olan şəxslər; siyasi və iqtisadi qaçqınlar; psixi xəstəliyi olan şəxslər; və cinsi, irqi/etnik mənsubiyyəti, yoxsulluğu, dini, sosial təbəqəsi, kastası və cinsi oriyentasiyası əsasında əlverişsiz vəziyyətdə olan şəxslər – tarixən sıxışdırlması üçün istifadə olunan, inkişafa qarşı yönəldilmiş baryerlərin azaldılması
- Sosial və iqtisadi inkişafa daha balanslaşdırılmış yanaşmaların həyata keçirilməsi

- Mümkün qədər tam insan inkişafı üçün ən yüksək prioritetin təyin edilməsi
- İnkişafın həm vasitələrinin, həm də nəticələrinin müəyyən edilməsində hər yerdə insanların mümkün qədər tam iştirakı
- Dünyanın hər yerində mütləq yoxsulluğun aradan qaldırılması
- Bütün vətəndaşlar üçün insan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsi
- İnkişaf tempini sürətləndirən və hər yerdə insanların əsas ehtiyaclarının ödənilməsini təmin edən yeni sosial tədbirlərin həyata keçirilməsi
- Cəmiyyətlərin sosial ədalətə, sülhün təşviqinə və mümkün qədər tam insan inkişafının əldə edilməsinə əsaslanan daha humanist dəyərlərə doğru çevrilməsi.

Beynəlxalq Sosial İş Təcrübəsinin Dəyərləri və İnancları. Peşə daxilində beynəlxalq sosial işin istiqamətləndirici dəyərləri və təcrübə fərziyyələri ilə bağlı geniş uzlaşma mövcuddur:

- Dünyanın istənilən regionunda baş verən sosial, siyasi və iqtisadi hadisələr dünyanın bütün digər regionlarında həyat keyfiyyətinə və insan hüquqlarına birbaşa, tez-tez ani və bəzən uzunmüddətli təsir göstərir
- Yerli icmalarda aşkar edilən insan deqradasiyasının və sosial ədalətsizliyin əsas dinamikası çox vaxt beynəlxalq xarakter daşıyan sosial, siyasi və iqtisadi qüvvələrdən qaynaqlanır
- Beynəlxalq sosial qüvvələr xüsusi yerlərdə (məsələn, qlobal yoxsulluğun və irq, sinif və kasta əsasında ayrı-seçkiliyin beynəlxalq ölçüləri) sosial bərabərsizliklərə həm töhfə verir, həm də onları qoruyur
- Yalnız sülh içində birgəyaşayış şəraitində yerli, milli və beynəlxalq sosial inkişaf və bu da öz növbəsində insan inkişafını sürətləndirə bilər
- Dünyanın bir çox ölkə və regionlarında davam edən dərin, əsasən lazımsız, insan səfaləti, deqradasiya və zorakılıq səviyyələrini azaltmaq üçün milli və beynəlxalq sosial nizamların yenidən qurulması zərurəti xüsusilə aktualdır

- Beynəlxalq sosial iş mütəxəssisləri milli və beynəlxalq sosial vəziyyətə müsbət təsir göstərə bilən unikal bilik və bacarıqlar toplusuna malikdirlər, xüsusən də təkrarlanan yerli, əyalət, milli və beynəlxalq sosial problemlərə davamlı həllər tapmağa kömək edirlər
- Fərdi və kollektiv şəkildə fəaliyyət göstərən xeyli sayda beynəlxalq sosial iş mütəxəssisləri daha dinc və sosial cəhətdən ədalətli dünya nizamının qurulması istiqamətində öz əvvəlki həmkarları tərəfindən başladılan milli və beynəlxalq sosial hərəkatları davam etdirirlər

Bu istiqamətləndirici dəyərlər və inanclar geniş əhatəlidir və beynəlxalq sosial işçilər tərəfindən həyata keçirilən müxtəlif sosial dəyişiklik fəaliyyətlərinin inteqrasiyası üçün çərçivə təmin edir.

İstifadə olunan ədəmiyyatlar:

- Healy, L.M. (2012). Defining international social work. In L.M Healy & R.J Link. Handbook of international social work: human rights, development, and the global profession (pp. 9–15). NY: Oxford University Press.
- Healy, L.M. (2008). International social work: professional action in an interdependent World. NY: Oxford University Press.
- Midgley, J. (1997). Social welfare in global context. Thousand Oaks CA: Sage Albrow M (1997). The Global Age. Cambridge, Polity.

Mövzu 9. Beynəlxalq sosial işin təcrübə sahələri və onun səviyyələri

Plan:

7. *Beynəlxalq Sosial İşdə Təcrübə Səviyyələri*
8. *Beynəlxalq Sosial İşdə Təcrübə Sektorları*

Beynəlxalq Sosial İşdə Təcrübə Səviyyələri. Beynəlxalq sosial iş təcrübəsinin səkkiz səviyyəsi ilə əlaqəli əsas prosesləri və əsas nəticələri müəyyən edir: fərdlərin gücləndirilməsi, qrupların səlahiyyətləndirilməsi, münaqişələrin həlli, institutların qurulması, icma quruculuğu, dövlət quruculuğu, region quruculuğu və dünya quruculuğu.

Beynəlxalq Sosial İşdə İnkişaf yönümlü təcrübə səviyyələri:

Fərd və qrupların gücləndirilməsi. Fərdlər və qruplar öz-özünə kömək, qarşılıqlı yardımlaşma və maarifləndirmə strategiyaları vasitəsilə bütün toplumlara xas olan sosial, siyasi və iqtisadi strukturlarda mövcud olan ziddiyyətləri necə başa düşəcəklərini və onlara uyğun hərəkət etməyi öyrənirlər.

Münaqişənin həlli və sülhün təmin edilməsi. (1) şəxslər və ya qruplar arasında şikayətləri və ya (2) daha güclü və daha az güclü qrupların üzvləri arasında asimmetrik güc münasibətlərini azaltmağa yönəlmiş səylər

İnstitutların yaradılması. Həm mövcud sosial institutların "insaniləşdirmə" prosesinə, həm də yeni və ya yaranan sosial ehtiyaclara daha effektiv cavab verən yeni institutların yaradılması prosesinə yardım edir.

*İcma quruculuğu***.** Əhalinin artan iştirakı və sosial canlanması vasitəsilə icmaların öz sosial, siyasi və iqtisadi potensialının hamısını həyata keçirməsi prosesi; icmaların öz əhalisinin sosial və maddi ehtiyaclarına daha ədalətli cavab verməsi prosesi.

Millət quruculuğu. Siyasi təşkilatın bütün səviyyələrində bir millətin sosial, siyasi, iqtisadi və mədəni institutlarının inteqrasiyası istiqamətində işlər görülməsi.

Region quruculuğu. **S**osial təşkilatın bütün səviyyələrində geosiyasi bölgənin sosial, siyasi, iqtisadi və mədəni institutlarının inteqrasiyası istiqamətində iş görülməsi.

Dünya quruculuğu. Dünya sülhü, artan sosial ədalət, əsas insan ehtiyaclarının ümumbəşəri şəkildə ödənilməsi və planetin həssas ekosisteminin qorunması axtarışlarını rəhbər tutaraq yeni beynəlxalq münasibətlər sisteminin qurulması istiqamətində işlər görülməsi.

İnkişafa yönəlmiş təcrübənin bu səviyyələrinə əlavə olaraq, beynəlxalq sosial işə daxildir:

- Müharibə qurbanları, qaçqınlar, kimsəsiz uşaqlar və insan alveri qurbanları kimi çətin vəziyyətdə olan insanlara fərdi sosial xidmətlərin göstərilməsi;

- Yoxsul və digər gücsüz insanlara kömək etməyə, rüşvətxor mülkədarlar, ədalətsiz işəgötürənlər, müstəmləkə idarəçiləri və irqçilik kimi zülm mənbələrini aradan qaldırmağa yönəlmiş təşkilati səylər;
- Kredit ittifaqları, qarşılıqlı yardım cəmiyyətləri, icma rifah mərkəzləri, toxum bankları və sosial təminat proqramları kimi yeni sosial institutların yaradılması;
- Qurumların institutlaşmasında nəzərdə tutulmuş şəxslərin ehtiyaclarına daha da uyğun olmasını təmin etmək üçün mövcud qurumlarda islahatın həyata keçirilməsi;
- Yerli icmalarda, əyalətlərdə və vilayətlərdə, millətlərdə, bölgələrdə və nəhayət, dünyanın özündə inkişaf tempini sürətləndirməyə çalışan səylər;
- Beynəlxalq səviyyədə təmin edilmiş insan hüquqlarının təşviqi;
- Sülhün təşviqi və planetin həssas ekosistemlərinin qorunması.

İnkişafa yönəlmiş sosial iş mütəxəssislərinə dünyanın hər bir ölkəsində və regionunda və praktiki olaraq bütün sahələrində rast gəlmək olar. İnkişafa yönəlmiş beynəlxalq mütəxəssislər sosial iş çərçivəsində fərdi işçilər və qrup işçiləri, icma təşkilatçıları, idarəedicilər, sosial planlaşdırma həyata keçirənlər, tədqiqatçılar, konsultantlar, təlimçilər və idarə heyətinin üzvləri kimi fəaliyyət göstərirlər. Onlar həmçinin hökumət şuralarında xidmət edirlər və milli parlamentlərin üzvləridirlər. İnkişafa yönəlmiş beynəlxalq sosial işçilər həmçinin Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və digər yarı-hökumət orqanları tərəfindən işə götürülür və ya konsultant kimi xidmət edirlər. İnkişafa yönəlmiş beynəlxalq sosial işçilər isə bütün dünyada fəaliyyət göstərən on minlərlə qeyri-hökumət təşkilatlarına peşəkar liderlik edirlər.

Beynəlxalq Sosial İşdə Təcrübə Sektorları. Beynəlxalq sosial iş geniş sektorlarda, yəni xüsusi xidmətlərin və digər fəaliyyətlərin (məsələn, səhiyyə, təhsil, nəqliyyat, rabitə, maliyyə) təmin edilməsi yolu ilə ümumi rifahı təşviq etməyə çalışan dövlət və ya özəl qurum və təşkilatlarda tətbiq edilir.

Beynəlxalq Sosial İşdə Təcrübə Sektorları: Asılılıq, Yaşlanma, Kənd təsərrüfatı, Uşaq rifahı, Münasibət, İstehlakçı təhlükəsizliyi, Cinayət və yetkinlik yaşına çatmayanların hüquqları, Mədəniyyət, Müdafiə, Fövqəladə halların aradan qaldırılması və idarə olunması, İqtisadi inkişaf, Təhsil, Məşğulluq, Enerji, Ətraf mühit, Qida, Sağlamlıq, HİV/QİÇS, Mənzil, İnsan hüquqları, Gəlir dəstəyi, Miqrasiya, Asudə vaxt və istirahət, Mikromaliyyə və sosial sahibkarlıq, Əhali, Yoxsulluq, Din və dini təşkilatlar, Qaçqınlar və məcburi köçkünlər, Reproduktiv sağlamlıq, Kəndlərin inkişafı, Sosial xidmətlər, İdman, Texnologiya, Nəqliyyat, Şəhər inkişafı, Müharibə və terrorizm.

İstifadə olunan ədəbiyyatlar:

- Carrilio, T., & Mathiesen, S. (2006). Developing a cross border, multidisciplinary educational collaboration. Social Work Education, 25(6), 633–644.

Mövzu 10. Beynəlxalq sosial işin yeni forma və metodları: nəzəriyyə və təcrübə

Plan:

1. *Sosial işdə tətbiq edilən üsullar*
2. *AB ölkələrində sosial işçi kimi işləməyin şərtləri*
3. *Sosial işçi kimi işləməyin şərtlərinin Avropa ölkələrinə görə fərqləri*
4. *Sosial iş təcrübəsini tənzimləyən qanunvericilikdəki fərqlər*
5. *Sosial işin formaları arasındakı əsas fərqlər*
6. *Müharibədən sonrakı Avropada sosial müdafiə sistemlərinin inkişafı və təmsil olunduğu modellər*

Sosial iş, sosial münasibətləri tənzimləmək, müasir sivil cəmiyyətin tələblərinə uyğunlaşdırmaq, onların rasionallığını, insanpərvərliyini, subyektivliyini artırmaq, fərdlərin, qrupların, etnik qrupların, ailələrin dövlət və cəmiyyətlə əlaqələrini gücləndirməkdən ibarət olan bir peşə fəaliyyəti kimi müəyyən edilir. Sosial iş müxtəlif üsullar vasitəsilə həyata keçirilir (klientlərlə ünsiyyət, məşğulluq, ekstremal şəraitdə davranış, sosial-psixoloji xidmət, reabilitasiya, psixokorreksiya, psixotexnika və s.) Və sosial işin hər hansı təşkilati strukturu (məşğulluq xidməti, sosial xidmət) istifadə olunaraq həyata keçirildiyi deməkdir.

Sosial iş makro, mezo və mikro səviyyələrdə həyata keçirilir. Beləliklə, makro səviyyədə sosial iş sosial idarəetmə ilə əlaqəlidir. Bu, sosial səviyyənin bütün digər səviyyələrinin formalaşmasında və həyata keçirilməsində özünü göstərir. Əsas məqsəd çətin həyat vəziyyətinə düşən insanlar üçün hərtərəfli dəstək sistemi yaratmaqdır. Mezo səviyyəsində, bu köməyə və dəstəyə ehtiyacı olan bir insana və ya sosial qruplara kömək etmək üçün bir fəaliyyət növü rolunu oynayır. Bu birdəfəlik maddi ödənişlər və insan həyatının ən vacib sahələrinin təşkili ola bilər. Mikro səviyyə bir şəxsə dəstək, reabilitasiya, konsultasiya yolu ilə ünvanlı yardım göstərməkdir. Sözügedən sosial iş səviyyələri tamamilə fərqli texnologiyalara, inkişaf və tətbiqetmə dərəcələrinə

ehtiyac duyur. Deməli, sosial iş, məqsədi əhalinin sosial cəhətdən həssas təbəqələrinin sosial təminatlı fərdi və qrup maraqlarını və ehtiyaclarını ödəmək olan universal bir fəaliyyət növüdür.

Avropa Birliyi(AB) ölkələrində təşkil edilmiş sosial iş nəzəriyyəsinə baxanda görürük ki, yüksək peşə ixtisaslarının qarşılıqlı tanınmasına dair ilk ümumavropa sənədində (89/48 / AEC) bir şəxsin diplom aldığı ölkədə müvafiq fəaliyyətlə məşğul olmasına icazə verən diplomun, mütəxəssisin bəzi imtahanlardan keçməsi şərti ilə istənilən AB ölkəsində etibarlı olacağı təsbit edilmişdir. Bu, müvafiq milli orqanlar tərəfindən tələb olunur. Bu şərtləri ödəməklə sosial işçilər fəaliyyətə başlaya bilərlər.

Bəs sosial iş həqiqətən bu qədər "klient yönümlüdür", yoxsa dövlətin mənafeyinə söykənir? Əsasən dövlət qurumlarında (Finlandiya, İrlandiya, Norveç, İsveç, İngiltərə) və qeyri-hökumət qurumlarının üstünlük təşkil etdiyi ölkələrdə (Almaniya və Hollandiya) çalışdırıldıqları Avropa ölkələrində sosial işçilərin vəziyyəti ciddi şəkildə fərqlənir. Hər iki formaya da hər ölkədə rast gəlmək mümkündür. Qeyri-hökumət qurumları bir çox hallada dövlət tərəfindən maliyyələşdirilir və formal funksiyalara malikdirlər, bu da aralarındakı fərqlərin nisbi xarakter daşımasına səbəb olur. Sosial iş təcrübəsini tənzimləyən qanunvericilikdəki fərqləri nəzərə alsaq da, müəyyən fəaliyyət formalarının nisbətini təqribən qiymətləndirmək mümkündür, çünki qanunvericilik, bir qayda olaraq, sosial işçilərin spesifik funksiyalarını ətraflı şəkildə tənzimləmir. Məsələn, AB ölkələrində uşaq hüquqlarının pozulmasına görə məsuliyyət tədbirlərinin müqayisəsi göstərir ki, İngiltərədə qəbul edilmiş hüquqi modelin digər ölkələrdə tam analoqu yoxdur, baxmayaraq ki, əksəriyyətində bu sahədə kifayət qədər inkişaf etmiş qanunvericilik aktları mövcuddur.

Holland Sağlamlıq Güvən(müdafiə) Sistemi, tamamilə məxfi olan mərkəzləşdirilmiş, çoxsahəli diaqnostika və konsultasiya xidmətləri təklif edir. Bu sistem elə mükəmməl qurulmuşdur ki, burada neqativ hallar baş verdikdə də, prokurorluq və ya digər güc strukturuna müraciət etmək lazım olmur, sistem özü sosial işçilərin köməyi ilə bütün proseslərə ciddi nəzarət edir və həll edir.

Beləliklə, sosial müdafiə sistemi sosial işin vəzifələrinə və müəyyən dərəcədə praktik formalarına kompleks şəkildə təsir edir. Şübhəsiz ki, sosial iş bu sistemdə müəyyən bir yer tutur, lakin bununla birbaşa müəyyənləşdirilmir. Müxtəlif sosial müdafiə sistemlərinin sosial işə göstərə biləcəyi təsirləri təhlil etməzdən əvvəl onun dövlət ənənəsi ilə əlaqəli yerini xüsusi olaraq nəzərdən keçirmək lazımdır, çünki sosial iş, bir qayda olaraq, dövlət sosial müdafiə sistemi qarşısında yaranır. Praktiki formaları, hər hansı bir ölkənin sosial

müdafiə təşkilatının birbaşa vasitəçiliyi olmayan, lakin özləri bu quruma təsir göstərə biləcək ölkə mədəniyətinin müəyyən bir ənənəsinin əsas elementlərini əks etdirə bilər.

Sosial iş formaları arasındakı əsas fərqlərdən biri müavinatları vermək mexanizminə aiddir. Məsələn, İngiltərədəki sosial işçilər pul "paylamaqdan" çox çəkinirlər və Sosial Fondun məsuliyyətini öz üzərlərinə götürmək istəmirlər. Yalnız İrlandiya Respublikasında bu aydın şəkildə öz əksini tapır. Kontinental Avropada sosial işçilər müavinatları verməklə bağlı fəaliyyətləri öz peşə funksiyaları ilə uyğunsuz hesab etmirlər. Nəticə etibarilə, bu texniki bir məsələ deyil, birbaşa sosial müavinatların siyasi əhəmiyyəti və dövlətlə alıcılar arasındakı münasibətlər sistemində oynadığı rolla bağlıdır.

19-cu əsr İngilis liberalizmindən tamamilə fərqli olaraq, Alman mühafizəkarlığı dövlətə daha geniş səlahiyyətlər verməyə hazır idi.

Hollandiyanın tarixi dövlət və cəmiyyət arasında fərqli bir münasibət növü təqdim edir. Bu ölkə bir tərəfdən dini idealların, digər tərəfdən burjua-liberal ideallarının mühüm amillər olduğu müstəqillik uğrunda uzun bir mübarizə nəticəsində qurulmuşdur. Mübarizə müxtəlif qrupların daxili həmrəyliyini gücləndirdi və nəticədə balanslı kompromislər sisteminə və aralarında nisbi tolerantlığa səbəb oldu. 19-cu əsrin sonlarından bəri dövlət ayrı-ayrı sektorlara - əhalinin müxtəlif qruplarının (katoliklər, protestantlar, yəhudilər, sosialistlər və humanistlər) mənafelərini təmsil edən kollektiv, lakin daxili müstəqil strukturlara söykənir.

Hər bir qrupun yalnız öz məktəblərinə və xəstəxanalarına deyil, həm də həmkarlar ittifaqlarına, siyasi partiyalara, dini və ya ideoloji bir "mənsubiyyət hissini" əks etdirən qəzetlərə və radiolara sahib olma hüququ Hollandiyanın və bir çox cəhətdən Belçikanın ictimai həyatının bir növ sektorlaşmasına (Verzuiling) gətirib çıxardı. Sosial müdafiə və xüsusilə fərdi sosial xidmətlər ilə əlaqədar olaraq, bu proses bir çox təşkilatın sektoral, özəl idarəedici, lakin əksəriyyəti hökumət tərəfindən maliyyələşdirilən təşəbbüslər kimi inkişaf etməsi və yerli hakimiyyət orqanlarının öz xidmətlərinin yaradılmasını yalnız belə hallarda həyata keçirmələri demək idi.

Avropada hökm sürən sosial müdafiə rejimlərinin müxtəlif formaları, dövlət işinə təsir göstərir, onun əlavə bir müstəqil parametrini təmsil edir, müxtəlif dövlət ənənələrinə qismən uyğun gəlir. Sosial müdafiə sisteminin hər bir növü, sosial vətəndaşlıq anlayışını özünəməxsus şəkildə şərh edir və insanların fərqli kontingentlərinə yayılır. "Sosial təhlükəsizlik şəbəkəsi olan bir dövlət yalnız bərabərsizliyin quruluşuna müdaxilə edən və bəlkə də onu

düzəldən bir mexanizm deyil; öz təbiətinə görə təbəqələşmə sistemidir. Bu, ictimai münasibətlərin nizamlanmasında fəal bir qüvvədir. ”

Sosial müdafiə sisteminə malik dövlətlərin hər hansı bir tipologiyası yalnız hər bir milli sistemi təşkil edən tarixi münasibətlərin mürəkkəbliyini kifayət qədər əks etdirən bir mücərrəd sistemdir, lakin aşağıda təklif olunan əsas tiplər ümumi oriyentasiya üçün faydalı ola bilər. Esping Andersenin sosial müdafiə sistemlərinin təhlili Leibfried tipologiyası ilə birləşdirildikdə, müharibədən sonrakı Avropada sosial müdafiə sistemlərinin inkişafı ümumiyyətlə aşağıdakı modellərlə təmsil olunur:

Skandinaviya modeli. Skandinaviya modelinin universallığı dövlət tərəfindən təmin edilən və ya heç olmasa maliyyələşdirilən məşğulluğa əsaslanır. Müdafiənin əsas hissəsi iş yolu ilə təmin edilə bilərsə, dövlət əmək bazarından kənarda yenidən bölüşdürmə tədbirlərinə daha az müraciət edə bilər. Həmrəylik və universal sosial müdafiə sisteminin qorunması çox baha başa gəlir, bu da sosial problemləri minimuma endirməli və dövlət gəlirlərini maksimum dərəcədə artırmalıdır. Bu şərtə əhalinin əksəriyyəti işlə təmin olunduqda əməl edilir.

Son vaxtlara qədər İsveç tərəfindən ən yaxşı təmsil olunan bu model daxilində sosial işçilər əsasən dövlət qurumlarında çalışırlar və bu, ailədə qadınlar tərəfindən ənənəvi olaraq yerinə yetirilən qeyri-rəsmi qayğı funksiyalarının əhəmiyyətli bir hissəsini özündə cəmləşdirən inkişaf etmiş çoxsahəli xidmətlər şəbəkəsinin bir hissəsini təşkil edir. İsveç Sosial Xidmətlər Qanununa görə, bu xidmətlər demokratiyanı və həmrəyliyi təşviq etmək və mütləq kömək göstərmək üçün hazırlanmışdır. Bələdiyyə sosial xidmətlərinin təşkili və maliyyələşdirilməsi sistemi sosial işçilərə, hətta dəyişən ehtiyaclara uyğun olaraq xidmətlərin qiymətləndirilməsində, uyğunlaşdırılmasında və inkişafında birbaşa və hərtərəfli iştirak etmələrini tələb edir.

Qalıq model. Əvvəlki modeldən fərqli olaraq, bu model əmək bazarı xaricindəki dəstəyə yönəlmişdir ki, bu da maliyyə vəziyyəti haqqında fikri minimum yaşayış səviyyəsini və işləmək istəyini təmin etmək üçün əsas vasitə halına gətirir. Bu model İngiltərədə istifadə edilir.

Qalıq prinsip qayğı və nəzarətin daha qütbləşməsinə gətirib çıxarır. Dövlət nəzarət etməklə qiymətləndirməni və prioritet məsələlərə dair müdaxilə funksiyalarını öz üzərinə götürür, status olmayan təşkilatlar isə xidmət göstərir. Britaniyadakı sosial iş, uşaqları müdafiə tətbiqlərinin birbaşa olaraq dövlət tərəfindən müəyyənləşdirildiyi, sosial hüquqların sərhədlərini müəyyənləşdirmək dəqiq olmayan qaydaların olması və sosial birliyin sivil və

sosial hüquqlarının dəstəyindən daha çox məcburiyyətə arxalandığı üçün tənqidlərə məruz qaldı.

Korporativ model. Almaniyanın kansleri Otto fon Bismarkın milli və sosial inteqrasiya strategiyasını qurduğu sosial sığortanın əsas prinsipi kompensasiya prinsipi idi. Dövlət özünü sosial dövlət kimi təqdim edirsə, o zaman heç kim özü işləməyən insanların sosial təminat haqqı barədə mübahisə etmir. Bir korporativ dövlət olaraq dövlət sosial müdafiə və hər şeydən əvvəl sosial sığorta ilə əlaqədar vəzifələri peşəkar, dini və digər könüllü təşkilatlara həvalə edə bilər, beləliklə status fərqlərini qoruya və eyni zamanda sosial müdafiə hüququnu təmin edə bilər. Bu model Avstriya, Almaniya, Hollandiya və İsveçrədə etibarlıdır.

Son dövrlərdə Avropaya inteqrasiyanı təmin etmək üçün universal bir düstur səviyyəsinə yüksəldilmiş "yardımçılıq" ("subsidiarlıq") konsepsiyası, bu modellərdə qanuni, könüllü və həqiqətən qeyri-rəsmi xidmət sektorları arasındakı əlaqəni başa düşmək üçün vasitədir. Tarixən, bir çox hissədən ibarət bir cisim olan fərdlər, ailələr, icmalar, maraq qrupları və dövlət arasındakı "üzvi" münasibətlər katolik sosial fəlsəfəsi haqqında dünyəvi korporatist fikirlərin birləşməsindən qaynaqlanır.

Almaniyada sosial siyasət bu prinsipə əsaslanır və güclü könüllü təşkilatlarını dövlət xidmətlərinə üstünlük verir. Bu vəziyyət 1967-ci ildə Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən dəstəkləndi və sosial sahə ilə əlaqəli bütün qanunvericilik aktlarında öz əksini tapdı. Bu o deməkdir ki, könüllü sektor həm xidmətlərin həcmində, həm də müxtəlifliyində aparıcı rol oynayır. Onun altı əsas komponenti (Katolik, Yəhudi və Protestant kilsələrindəki sosial müdafiə təşkilatları, Qırmızı Xaç, İşçi Hərəkatı Dərnəyi və Müstəqil Dərnək (Paritätischer Wohlfahrtsverband) ölkənin bütün bölgələrini və bütün fəaliyyət sahələrini təmsil edir və könüllü yardımla yanaşı cəmiyyət resurslarını da cəlb edə bilər. Almaniyadakı yardımlaşma hər zaman həmrəylik prinsipi ilə əlaqələndirilmişdir: daha kiçik bir qurum öz funksiyalarını itirmədən yerinə yetirmək üçün dəstək üçün daha böyük birinə çevrilə bilər. Yalnız bu cür yardımlaşma və həmrəylik birləşməsi hüquqi, iqtisadi və sosial sistemlərin sosial təhlükəsizlik prinsipinə, sosial ədalətə və sosial bərabərliyə əsaslandığı bir "sosial dövlət" (Sozialstaat) təmin edə bilər. Bu ölkələrdəki sosial iş, peşəkar iş keyfiyyətini müdafiə etmək üçün sərəncamında kifayət qədər mənbəyə sahib olan müxtəlif xidmətlərdən faydalanır və könüllü sahənin funksiyalarını əhatə edən sabit bir hüquqi bazaya malikdir.

Hollandiyadakı "Sektorlaşdırma" sosial iş mütəxəssislərini bir yerə toplayaraq inkişaf etmələrini təmin etdi. Təsiri o qədər güclü idi ki, köhnə maraq qruplarının rəhbərlik etdiyi xeyriyyəçilik deyil, sosial hüquqlar və təminatlara əsaslanan və sosial siyasətin ümumdünya hədəflərinin rasional həyata keçirilməsinə yönəlmiş peşəkar məqsədli funksional sosial xidmətlərə yol açdı.

Korporatist ölkələrdə dövlət xidmətlərinin üzərinə nəzarət funksiyası düşür və bu, onları ümumilikdə daha az cəlbedici edir. Bundan əlavə, qeyri-qanuni agentliklər arasındakı rəqabət, çox vaxt ixtisaslaşma yolu ilə və agentliklərin fərqli xeyriyyəçilik ənənələrinin təsiri altındakı fərqli ideoloji çalarlarla yaradıcılığı və yeniliyi inkişaf etdirir. Sosial işçilər asanlıqla çoxalan və sosial bərabərsizlikləri artıra bilən və eyni zamanda icma yanaşmasını inkişaf etdirməyi çətinləşdirən sahələrə yönəlirlər. Bir qədər əvvəl Holland sistemində olduğu kimi, bu cür ixtisaslaşma sosial xidmətlərin əlçatanlığının azalmasına səbəb ola bilər.

İlkin sosial müdafiə modeli. Bu ölkələr qrupuna Portuqaliya, İspaniya, Yunanistan, eləcə də İrlandiya və İtaliyanın bəzi bölgələri daxildir. Bu ölkələrdə sosial xidmətlər razılaşdırılmamış və sistemsiz bir şəkildə inkişaf etmişdir.

İrlandiya və İspaniya kimi ölkələrdə, ötən əsrin 70-ci illərin sonunda dövlət sosial xidmətlərinin əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirilməsi və tam peşəkarlaşması planlaşdırılırdı, lakin bu genişlənmə başladığı anda sosial xərcləri təsir edən iqtisadi böhran bu planları üzdü. Buna baxmayaraq, peşəkar sosial işçilərin böyük əksəriyyəti dövlət qulluğundadır, lakin rəsmi və qeyri-rəsmi yardımların dəqiq bir şəkildə ayrılmaması səbəbindən, fərdi xidmətlərin əsas hissəsi çoxsaylı könüllülərdən və əlaqədar ixtisaslardakı mütəxəssislərdən istifadə edərək könüllü sektorundan keçir.

İstifadə olunan ədəbiyyatlar:

- Lynne M. Healy, “Beynəlxalq Sosial İş (İnternational Social Work, Professional Action in an Interdependent World)”, 2-ci nəşr, 2008

Mühazirə 11. Sosial iş müasir dünyanın fenomeni kimi

Sosial işin səviyyələri. Professional fəaliyyətin növü kimi sosial iş 19 əsrin sonu- 20-ci əsrin əvvəllərində meydana gəlir. Sosial işin bir peşə, ixtisas olaraq rəsmi olaraq tanınması, rəsmi dövlət sənədlərində sosial işçi vəzifəsinin tətbiqi fərqli ölkələrdə fərqli vaxtlarda həyata keçirilmişdir.

Sosial işi peşə fəaliyyətinin bir növü olaraq nəzərə alsaq, bunun fərdlərə, insan qruplarına himayə və dəstəyi ilə kömək etməklə insan münasibətlərini uyğunlaşdırmaq üçün bir fəaliyyət olduğunu iddia etmək olar.

Sosial iş **makro, mezo** və **mikro** səviyyələrdə aparılır. Beləliklə, makro səviyyədə sosial iş sosial idarəetmə ilə bir -birinə bağlıdır. Bu, bütün səviyyələrdə sosial siyasətin formalaşmasında və həyata keçirilməsində özünü göstərir: federaldən bələdiyyəyə qədər. Əsas məqsəd çətin həyat vəziyyətində olan insanlara hərtərəfli dəstək sistemi yaratmaqdır.

Mezo səviyyəsində, bu köməyə və dəstəyə ehtiyacı olan insana və ya sosial qruplara kömək etmək üçün bir fəaliyyət növü kimi çıxış edir. Bu birdəfəlik maddi ödənişlər və insan həyatının ən vacib sahələrinin təşkili ola bilər.

Mikro səviyyə, bir şəxsə dəstək, reabilitasiya, məsləhət yolu ilə ünvanlı yardım göstərməkdir.

Sosial işin bu səviyyələri kökündən fərqli texnologiyalar, fərqli inkişaf dərəcələri və tətbiq tələb edir.

Beləliklə, sosial iş, sosial təminatlı fərdi və qrup maraqlarını və əhalinin sosial cəhətdən həssas təbəqələrinin ehtiyaclarını ödəmək üçün universal bir fəaliyyət növüdür.

Sosial işdə xarici təcrübənin öyrənilməsi metodologiyası. Xarici təcrübənin öyrənilməsi metodologiyasının mürəkkəbliyi, məkandan və zamandan asılı olaraq sosial işin forma və metodlarının sosial quruluşu, həmçinin ayrı -ayrı ölkələrin təcrübəsinin müqayisəsi ilə əlaqədardır.

Xarici təcrübəni öyrənməyin əsas vəzifəsi xarici ölkələr tərəfindən toplanan sosial iş təcrübəsinin nəzəri cəhətdən dərk edilməsində, sosial işi elmi bilik və peşə fəaliyyəti olaraq təyin edən ortaq xüsusiyyətlərin tapılmasındadır.

Hər bir ölkənin sosial-iqtisadi, ideoloji və siyasi şərtlərinə, mədəniyyətinə və adət-ənənələrinə xas xüsusiyyətlərə görə bənzərsizliyi ilə yanaşı, sosial iş ümumi xarakter daşıyır, onsuz peşə fəaliyyəti əsas xüsusiyyətlərini itirmiş olardı.

Sosial işin xarici təcrübəsini öyrənərkən, bir qayda olaraq, iki qrup metoddan istifadə olunur: ümumi (tarixi, sistem təhlili, müqayisə və s.) Və xüsusi (sorğu metodları, müşahidə, sənəd təhlili və s.).

Beləliklə, tarixi metodun köməyi ilə xeyriyyəçiliyin müəyyən ölkələrdə necə formalaşdığını və inkişaf etdiyini, peşəkar sosial işin necə inkişaf etdiyini öyrənmək olar.

Müqayisə metodu, ölkələri də daxil olmaqla, ictimai-siyasi və sosial-iqtisadi inkişaf səviyyələrini nəzərə alaraq müqayisə obyektlərini seçməyə imkan verir.

Sistemli metod, sosial işin xarici təcrübəsini obyekt və subyektlər, məzmun, vasitələr, idarəetmə, sosial işin funksiyaları və məqsədləri kimi elementləri özündə birləşdirən ayrılmaz bir sistem olaraq öyrənməyə imkan verir. Bu vəziyyətdə ayrı -ayrı (və ya qruplar) ölkələrin sosial müdafiə sistemlərinin bütövlükdə və onların ən vacib komponentlərinin müqayisəli təhlili də mümkündür.

Sosial işdə xarici təcrübənin öyrənilməsinin ümumi üsulları ilə yanaşı özəl metodlardan da istifadə olunur.

Müasir dünyada əsas sosial iş modelləri:

1. Psixoloji yönümlü.

2. Sosiologiya yönümlü.

3. Kompleks yönümlü.

Psixoloji yönümlü modellər, sosial işin şəxsi və ya sosial səviyyələrdə yaranan vəziyyəti dəyişdirmək üçün klientin öz səylərini optimallaşdırma qabiliyyəti ilə əlaqələndirilir.

Sosial yönümlü modellərin əsas ideyası, sosial işçinin klientinn mühitinin faktorlarını müəyyən etməsi, digər insanların klientinə təsirinin mövcudluğunu, həmçinin müxtəlif sosial amillərin təsirini qeyd etməsidir (L. Bertalanffy). Ən məşhurları ekoloji nəzəriyyənin "həyat modeli", sosial radikal və marksist modellərdir.

Sosial işin kompleks yönümlü modelləri sosial problemlərin həllinə çoxtərəfli yanaşmağa imkan verir. Bunların arasında **rol oynayan, sosial pedaqoji, idrak və həyati yönümlü modellər** fərqlənir.

Dünyanın əksər ölkələrinin praktikasında ümumi ***sosial iş üç sahəni*** əhatə edir:

• fərdin sosial adaptasiyası və reabilitasiyası və ətraf mühiti kontekstində münaqişə vəziyyətlərinin həlli məqsədi ilə fərdi-şəxsi və ailə səviyyələrində sosial terapiya;

• yaşa, cinsiyyətə, maraq və ya bənzər problemə görə təsnif edilə bilən qruplarla sosial iş;

• yaşayış yerində, sosial xidmətlər şəbəkəsinin genişləndirilməsinə, icma əlaqələrinin gücləndirilməsinə, əlverişli sosial-psixoloji iqlimin yaradılmasına yönəlmiş sosial iş.

Tarixən qurulmuş iki sosial iş sistemi var: Avropa və Amerika.

Bütün ölkələrdə əmək və məşğulluq, səhiyyə və tibbi reabilitasiya xidmətləri, təhsil sistemləri, insan hüquqlarının müdafiəsi, cəzaçəkmə müəssisələri və silahlı qüvvələr sahəsindəki mütəxəssislər tərəfindən həyata keçirilən ixtisaslaşdırılmış sosial iş də inkişaf etdirilir.

Mühazirə 12. Beynəlxalq sosial işdə etik prinsiplər

Plan:

1. *Beynəlxalq sosial işin tətbiqində etik prinsiplər*
2. *Beynəlxalq sosial işçilərin yadda saxlamalı olduqları müddəalar*

Qloballaşma, texnologiya və sosial işçilərin geniş çaplı, inteqrasiyalı fəaliyyətləri beynəlxalq sosial iş təcrübəsinin yaranmasına və getdikcə artmasına təkan verdi. Sosial işin ölkələrin sərhədlərindən keçməsi müxtəlif ölkələrdə sosial ədaləti, insan inkişafını təşviq etmək üçün bir sıra imkanlar açır, bununla bərabər bir çox etik problemləri də gündəmə gətirir. Sosial işçilər etik və hüquqi fərqlər haqqında biliklərini artırmaq, müxtəlif təbəqələrdən olan insanlarla işləmək bacarıqlarını inkişaf etdirməklə özlərini bu problemlərlə qarşılaşmağa hazırlaya bilərlər.

Aşağıdakı keys nümunələri beynəlxalq sosial işin tətbiqi zamanı hansı etik yanaşmanın vacibliyi haqqında düşünməyə vadar edir:

- Türkiyədə fəaliyyət göstərən Amerikalı sosial işçi oğlunun evlənməsinə razılıq verməzdən əvvəl gəlinin bakirəlik testindən keçməsini tələb edən valideynlərlə işləyir. O, belə bir test haqqında əvvəllər heç vaxt eşitməyib və belə bir tələbin olması onu qəzəbləndirir. Amerikalı sosial işçiyə görə belə bir test şərəf, bərabərlik və hörmət prinsiplərini pozur. Bununla bərabər sosial işçi valideynlərə necə cavab verəcəyinə dair qərar verməlidir. Bu zaman o, mədəni təvazökarlıq, mədəni özünüdərk və qlobal şüur anlayışlarını necə tətbiq edə bilər?
- Belçikada dövlət xəstəxanasında müvəqqəti sosial işçi kimi fəaliyyət göstərən beynəlxalq sosial işçi olduğunu fərz edin. Belçikada sənədsiz miqrantlar aşkarlandıqda vətəndaşları olduqları ölkələrə geri qaytarılmaqları üçün polisə məruzə etmək haqqında qanun mövcuddur. Sosial işçi düşünür ki, xəstəxanada yerləşən xəstələrin immiqrasiya

haqqında sənədlərini soruşsa aldığı cavaba uyğun polisə məruzə etməli olacaq, bunu etmək istəməyən sosial işçi Belçika qanunlarını pozmuş olmurmu? Yəni qanundan xəbərim yox idi, soruşmadım deməklə immiqrantları polisə şikayət etməkdən asanlıqla yayına biləcəyini düşünən beynəlxalq sosial işçi nə dərəcədə etik davranır?

Yuxarıdakı keys nümunələrində və yüzlərlə bu kimi digər beynəlxalq həcmli nümunələrdə beynəlxalq sosial işçilərin digər ölkələrdə etik fəaliyyət göstərmələri üçün mədəni relyativizm, mədəni özünüdərk, qlobal şüur, mədəni təvazökarlıq, mədəniyyətlərarası qayğı və enkulturasiya bacarıqlarını inkişaf etdirmələri irəli sürülür.

Sosial işçilər xaricdə işləyərkən öz ölkələrində vərdiş etdikləri resurslar və dəstək sistemlərinin olmaya biləcəyini həmişə ağıllarında tutmalı və buna müvafiq olaraq çevik, fərasətli davranmalıdırlar.

Beynəlxalq sosial iş təcrübəsinə nəzər salsaq sosial işçilərin diqqətə aldıqları müəyyən məqamları görə bilərik. Məsələn, beynəlxalq sosial işçilər bir ölkədə, yaxud icmada sosial ədaləti təşviq etmək üçün birtərəfli fəaliyyət göstərmirlər. Çünki bu, xarici dəyər və təcrübələri tətbiq etmək üçün təzyiq kimi görülə bilər. Bunun üçün beynəlxalq sosial işçilər yerli sosial işçilər və digər qruplarla birlikdə sosial ədalət problemlərini müəyyənləşdirmək, prioritetləşdirmək və həll etmək üçün bir yerdə işləyirlər. Bəzən ev sahibi olan ölkənin insanları kənar şəxslərin rəyini, fikrini tənqid kimi qəbul edib etiraz edə bilərlər, məsələn "siz kimsiniz ki, bizim həyat tərzimizi sual atında qoyursunuz?" kimi çıxışlar edə bilərlər. Buna görə də beynəlxalq sosial işçilər ümumi tənqidlərə və yarlıqlara deyil, sosial ədalətin dəlil əsaslı göstəricilərinə fokuslanaraq ehtiram göstərməlidirlər. Məsələn, "Taliban" hərəkatı qız uşaqlarının təhsil almasına qarşı olduğunu görən beynəlxalq sosial işçilər seksizmə dair geniş iddialar irəli sürmək əvəzinə, qızların təhsildən geri düşməsinin xüsusi təsirlərinə fokuslanmışdılar.

Ümumiyyətlə, beynəlxalq sosial işçilər fəaliyyətlərini kənardan deyil, yerli əhali ilə müştərək işləməklə yerli əhaliyə hörmət göstərərək vətəndaş fəallığının istifadəsini də nəzərdən keçirməlidirlər.

İstifadə olunan ədəbiyyatlar:

- Allan Edvard Barski. Sosial işdə etik prinsiplər və dəyərlər. Teass Press, 2020.

Mövzu 13. Müharibənin fəsadları: qaçqın, məcburi köçkünlər və sığınacaq problemi olan insanlarla beynəlxalq sosial iş

Plan:

1. *Yer kürəsini məhv edəcək dünya raket-nüvə müharibəsi təhlükəsi*
2. *Müharibələr vasitəsilə öz ərazilərini genişləndirməyə çalışan qüvvələr*
3. *Ölkəsinin azadlığı və istiqlaliyyəti uğrunda həyata keçirilən müharibələr*
4. *Istilik-nüvə müharibələrinin qarşısının alınması cəhdləri*
5. *Qlobal ekoloji problemlər*
6. *Beynəlxalq qlobal idarəçilik*
7. *Hərtərəfli beynəlxalq təhlükəsizlik sisteminin yaradılması*
8. *Miqrant, qaçqın və məcburi köçkünlərlə sosial iş*

Qlobal müharibə və sülh problemləri. Hazırda bəşəriyyət bütün Yer kürəsini məhv edəcək dünya raket-nüvə müharibəsi təhlükəsi doğurmuşdur. Hələ müəyyən dairələrdə həmin təhlükəni artırmağa, müharibələr vasitəsilə öz ərazilərini genişləndirməyə çalışanlar, "ulduz müharibələri" proqramları hazırlayanlar, kosmosdan müharibə məqsədilə istifadə etməyə çalışan qüvvələr az deyildir. Odur ki, bütün dünyanın sülhsevər qüvvələri birləşməli, sülhün və təhlükəsizliyin təmin edilməsi uğrunda fəal mübarizəyə qoşulmalıdırlar.

İbtidai cəmiyyətdə qəbilə və tayfalar arasında da müəyyən müharibələrin olmasına baxmayaraq, müharibələr mənafeləri bir-birinə zidd olan dövlətlərin və siniflərin meydana çıxması nəticəsində siyasətin silah gücünə həyata keçirilməsi vasitəsi kimi əmələ gəlmişdir.

İşgalçılıq məqsədi daşımayan, öz ölkəsinin azadlığı və istiqlaliyyəti uğrunda həyata keçirilən müharibələr ədalətlidir. Bəzən ədalətli müharibələr ədalətsiz

müharibələrə çevirilə bilər. Məs. Napoleonun apardığı müharibələr əvvəlcə Fransanın azadlığı uğrunda ədalətli müharibə idi, sonra isə o, Fransanın ərazilərindən kənara çıxmaqla başqa əraziləri zəbt etməklə ədalətsiz müharibəyə çevrildi.

Qədim Yunan filosofu Heraklit ədalətsiz müharibələrə qarşı çıxaraq demişdir: "Müharibə, birini qul, digərini isə ağa, azad insan edir". İntibah dövrünün humanistləri, XVIII əsr fransız maarifçiləri,

Müharibələr bəşəriyyətə həmişə fəlakət gətirmişdir. Yer üzərində qədim dövrlərdən 1980-ci illərə qədər 14.550 böyük və kiçik miqyaslı müharibələr olmuşdur. İki dünya müharibələri də buraya daxildir. Həmin müharibələrdə ölənlərin, aclıq və xəstəliklərdən məhv olanların sayı 3,6 milyard nəfərdir. İki dünya müharibəsi nəticəsində isə 130 milyondan çox insan tələf olmuşdur. Təkcə 2-ci dünya müharibəsində təqribən 82 milyon nəfərdən çox insan məhv edilmiş, minlərlə şəhər və yüz minlərlə yaşayış məntəqəsi tamamilə dağdılmışdır.

Müasir elmi-texniki naliyyətlərin hərbi məqsədlərə tabe edildiyi dövrdə müharibələr daha dağdıcı xarakter alır. Müasir səraitdə müharibələr üçün bir sıra obyektiv sosial-iqtisadi və siyasi səbəblər qalsa da, müharibənin qarşısını almaq da mümkündür.

Qlobal ekoloji problemlər. Təbiəti daha çox istismar etmək sahəsində daim artan insan fəaliyyəti nəticəsində ətraf mühitin, hava hövzəsi və okeanların çirklənməsi; əhalinin yaşayış vasitələri ilə təmin olunmasının getdikcə pisləşməsi, təbii mühitin mühafizəsinin pozulması və s. kəskin problemlər meydana gəlmişdir. Bunları "Ekoloji böhran" adlandırmaq olar: təbiət, su, torpaq sürətlə çirklənir, insan öz mövcudluğunu təhlükə altına alır.

Buna görə də təbiət-insan münasibətlərində yeni ekoloji təfəkkür, ekoloji dünya-görüşü formalaşdırmaq zərurəti meydana çıxmışdır. Ancaq bu yolla təbiətdən qanuna-uyğun və məqsədəuyğun istifadə etmək olar. Son dövrlərdə bəşər cəmiyyəti ilə coğrafi- təbii mühitin qarşılıqlı münasibətini, ekoloji vəziyyətin insanın sağlamlığı və genofonduna təsiri xüsusiyyətlərini öyrənən xüsusi elmlər də meydana gəlmişdir. İnsanın təbiətlə qarşılıqlı münasibəti çox mühüm sosial-iqtisadi və mənəvi- psixoloji əhəmiyyət kəsb etmiş, qlobal problemə çevirilmişdir. Geniş mənada təbiət öz forma müxtəlifliyi ilə insanı əhatə edən bütün dünyadır, mövcuddur. Müəyyən mənada isə təbiət-təbiətşünaslıq elmlərinin öyrəndiyi tədqiqat obyektidir. Təbiət- bəşər cəmiyyətinin mövcudluğu və inkişafını şərtləndirən təbii şəraitin məcmusu, ilkin əsası kimi çıxış edir. Məhz bu baxımdan təbiət və cəmiyyət qarşılıqlı vəhdətdə

birləşir, təbiətə insanın münasibəti formalaşır, insan təbiəti öz məqsədlərinə uyğun istiqamətləndirməyə çalışır. Bu mənada təbiət anlayışına həm cəmiyyətin, mövcudluğu üçün, həm də insanın öz mövcudluğu üçün yaratdığı maddi şəraitin məcmusu kimi də baxılır.

Deməli, insanla təbiət arasındakı qarşılıqlı münasibət əbədi bir zərurətdir. Təbiət və cəmiyyət arasındakı qarşılıqlı əlaqə və münasibətin əsasında isə insan fəaliyyəti durur. F.Engels "Təbiətin dialektikası" əsərində qeyd edir ki, insanın böyüklüyü ondadır ki, o, təbiət qanunauyğunluqlarını öyrənir, "təbiəti öz məqsədlərinə tabe olmağa məcbur edir". İnsanın təbiətdən istifadəsi həmişə müəyyən şüurlu məqsədə tabe olmalı, ölçüdən çıxmamalıdır. Təbii-sosial sərvətlərdən vəhşicəsinə istifadə olunması fəlakətlər doğurur.

Bəşər tarixində təbiət və cəmiyyət arasındakı qarşılıqlı münasibətləri, məhsuldar qüvvələri və istehsal münasibətlərinin inkişaf yetginliyi səviyyəsinə görə üç mərhələni qeyd etmək olar:

1- ci mərhələ, istehsalın, xüsusilə məhsuldar qüvvələrin aşağı inkişaf səviyyəsi ilə şərtlənən, əsasən təbiətin hazır məhsullarının mənimsənilməsi ilə səciyyələnir. Bu dövrün dünyagörüşü üçün təbiətdən asılılıq, onu sığınmaq vərdişləri xas idi.

2-ci mərhələ- əkinçilik və maldarlığın meydana çıxması ilə başlanır. İndi iqtisadi inkişaf ancaq təbiətdə mövcud olanı yığıb-toplamaq deyil, istehsal etməyə əsaslanır. Adətlər təkmilləşir, neolit inqilabi baş verir. İnsanın həyat tərzi dəyişir, sinfi cəmiyyətə keçid dövrü başlanır. Bunların nəticəsində təbii proseslər pozulur, münbit ərazilər quraqlıqla məhsulsuzlaşır, tədricən təbiət də insandan intiqam alır.

3-cü mərhələ - qüdrətli məhsuldar qüvvələrin yaradılmasına gəitrib çıxaran sənaye çevrilişləri ilə başlanır. Bu dövrdə insanın təbiətə təsiri sənaye istehsalı vasitəsilə həyata keçirilir. Belə ki, ətraf mühit insanın mənafeyinə uyğun olaraq dəyişdirilməsinə başlanılır. Müasir dövrü də əhatə edən bu 3-cü mərhələ insanın təbiət üzərində təkcə ağalığı ilə deyil, həm də yaranmış "ekoloji partlayış" qarşısında özünün də acizliyi ilə səciyyəvidir. Bu mərhələdə bəşəriyyət təbii mühitin, bütövlükdə yer kürəsinin yaşaya bilib bilməməsi məsələsi ilə üz-üzə dayanmışdır. Üçüncü mərhələ üçün insanların dünyagörüşündə bir tərəfdən "ekoloji böhran" təhlükəsinin doğurduğu acizlik və ümidsizlik hissləri, digər tərəfdən isə texniki vasitələri təkmilləşdirmək yolu ilə təbiəti daha çox "ram etmək", ekoloji ziddiyyətləri aradan qaldırmağa inam hissələri səciyyəvidir.

Hazırda insan qüdrəti təbiət sərvətlərini o qədər mənimsəmişdir ki, onun tükənməsi təhlükəsini yaratmışdır. XX əsr, ETİ sayəsində insanın təbiəti

istismar etməsi çıxılmaz nöqtəyə çatmışdır. Bu vəziyyət isə insan- təbiət münasibətlərində planetar qlobal problemləri doğurmuşdur. Həmin problemlər sırasında enerji, maddi sərvətlər, materiallar ehtiyatının tələbatdan geri qalmasını; okeanların və atmosferin çirklənməsi; təbiətin istismarının olduqca güclənməsi və s. xüsusilə qeyd etmək olar. Həmin problemlər həll etmədən işsizlik, aclıq, savadsızlıq, dilənçilik kimi sosial bəlaları aradan qaldırmaq mümkün deyildir.

Müasir sosial-siyasi və ekoloji şəraitdə həmin qlobal problemləri həll etmək mümkündür. Həmin problemlərin həll edilməsi bütün millət və dövlətlərin eyni dərəcədə dərk edərək onların aradan qaldırılması uyğrunda birgə səy göstərməsindən, beynəlxalq qlobal idarəçilik təşkil edilməsindən, "hərtərəfli beynəlxalq təhlükəsizlik sistemi yaradılmasından" ibarətdir.

Müasir dövrdə "ekoloji problemləri" həll etmək ətrafında bir çox ideoloji cərəyanlar, konsepsiyalar və baxışlar mövcuddur. Hələ XIX əsrdə amerikan alimi D.P. Marş ətraf mühitin, təbiətin mühafizəsi haqqında proqram hazırlamışdı. XX əsrdə fransız və holland alimləri P.Blaş, Y.Bryun, E.Martoni və M.Sor "insan coğrafiyası" haqqında konsepsiya yaradaraq planetdə baş verən hadisələrin, insanın coğrafi landşafta təsirinin səmərəli yollarını təhlil etmişlər. XX əsrin 20-30- cu illərində biosifera və onun neosferaya çevrilməsi haqqında B.İ.Vernadski təlimi meydana çıxdı. Burada insanın sosial fəaliyyətinin geoloji nəticələrinə dair yeni baxış irəli sürüldü. Çikaqo məktəbi nümayəndələri (R.Rarin, E.Berdjess, R.D.Makenzi) urbanizasiya prosesini, ekoloji vəziyyətini və s. öyrənmək sahəsində maraqlı fikirlər irəli sürmüşlər. Bu sahədə 1968-ci ildə təşkil olunmuş "Roma klubu" mühüm yer tutur. 30 ölkənin 100-dən artıq alimini, ictimai xadimi əhatə edən "Roma klubu"nun təşkil edilməsindən məqsəd müasir ETİ və ekoloji şəraitlə əlaqədar cəmiyyət inkişafını daha dərindən öyrənmək, mənfi ekoloji nəticələri aradan qaldırmaq, qlobal –sosial problemləri həll etmək üçün yollar axtarmaq, bu sahədə ayrı-ayrı dövlətlərə tövsiyələr verməkdir. "Roma klubu" nun ən görkəmli nümayəndələri D.Medous, C.Forrestyer (ABŞ), E.Pestel (AFR), Y. Tinbergen (Hollandiya), U.Kolombo (İtaliya), D.Qabara (İngiltərə) və b. 1968-1985- ci illərdə "Dünya dinaümikası", "İnkişafın sərhədləri", "Dönüş nöqtəsi" və s. kimi əsərlərində dünya ölkələrinin "qlobal ekoloji fəlakət" dən xilas olmaq üçün təkliflər verirlər.

Respublikamızda təbiətin mühafizəsinin qanun qüvvəsində olmasına baxmayaraq, bir sıra müəssisə və təsərrüfatlarda ekoloji mədəniyyət səviyyəsi çox aşağı düşmüşdür. Abşeron neft tullantıları min hektarlarla münbit torpağı yararsız hala salmışdır.

İstifadə olunan ədəbiyyatlar:

- Lynne M. Healy, "Beynəlxalq Sosial İş (İnternational Social Work, Professional Action in an Interdependent World)", 2-ci nəşr, 2008

Mühazirə 14. Beynəlxalq sosial iş üçün təhsil modelləri

Plan:

1. *Qlobal sosial problemlərin və onların fərd və ailələrin rifahına təsirinin başa dülməsində və aydınlaşdırılmasında sosial iş təhsilinin və praktikasının rolu*
2. *Qlobal sosial ədalət üçün yerli və qlobal arasında inteqrasiya vasitəsilə əlaqə yaradılması*
3. *Sosial və iqtisadi ədaləti və insan hüquqlarını təhdid edən problemlər*
4. *Beynəlxalq sosial iş üçün təhsil modelləri*
5. *Millətlər arasında, millət daxilindəki insan qrupları arasındakı münasibətləri tənzimləyən beynəlxalq sosial, siyasi və iqtisadi institutlar*
6. *Mütəxəssislərin beynəlxalq təcrübə üçün hazırlanması*
7. *Mübadilə proqramları və sosial iş üzrə mütəxəssislərin apardığı tədqiqatların xarici ölkə təcrübəsindən yararlanmaqda faydası*

Qloballaşmanın, qlobal miqrasiyanın, fəlakətlərin, yoxsulluğun, xəstəliklərin və digər sosial problemlərin təsiri, qloballaşmanın fərdlərin, ailələrin, icmalar və millətlərin rifahına təsirlərinin başa düşülməsində və aydınlaşdırılmasında əsas rol oynamağı sosial iş təhsili və praktikantları üzərinə qoymuşdur. Sosial işin beynəlxalq ölçüsü sosial iş mütəxəssislərinin həm yerli mühiti dərk etmələrini, həm də sosial problemlərə qlobal perspektivdən yanaşmalarını tələb edir. Həqiqətən, sosial iş təhsili bir ölkənin yerli şəraitinə aid olduğu üçün peşəyə uyğun hesab edilənlərə diqqət yetirməli, həmçinin dünyanın digər yerlərində sosial problemlər üçün hazırlanmış yanaşma və həll yollarını başa düşməli və öyrənməlidir. Sosial işdə millətlər və təhsil proqramları arasında əməkdaşlıq zəruridir. Sosial iş mütəxəssisləri qlobal sosial ədalət üçün insan hüquqları çərçivəsində yerli və qlobal məsələlər arasında əlaqə yaratmaqla bu günün mürəkkəb sosial problemlərini həll etmək üçün özlərini mövqeləndirməlidirlər.

Cahillik, qərəz, təəssübkeşlik və stereotiplər həll olunana qədər insan hüquqlarını, sosial və iqtisadi ədaləti davamlı olaraq təhdid edən sosial cəhətdən qurulmuş problemlərdir. Beynəlxalq sosial iş təhsili tələbələri təkcə zəruri bilik

bazasını aşılamaqla deyil, həm də onlara qlobal əhalinin həssas(zəif müdafiə olunan) hissələrinin müdafiəçisi olmaq bacarıqlarını öyrətməklə hazırlayır.

Beynəlxalq təhsilin məqsədlərinə daxildir: məlumatlı vətəndaşlıq, səlahiyyətli yerli təcrübə (miqrasiyaya diqqət yetirməklə), beynəlxalq təcrübə—xüsusilə sosial/beynəlxalq inkişaf və qlobal siyasət/problemin həllində.

Beynəlxalq Sosial İş Təcrübəsi üçün Təhsil Modelləri. Beynəlxalq sosial işçilərin böyük əksəriyyəti dörd əsas təcrübə modelindən biri çərçivəsində fəaliyyət göstərir:

1. Şəxsi Sosial Xidmətlər Modeli
2. Sosial Rifah Modeli
3. Sosial İnkişaf Modeli
4. Qlobal Sosial Transformasiya Modeli

Hər bir fəaliyyət modeli milli və beynəlxalq zəif inkişafın səbəblərini formalaşması baxımından fərqli ideoloji istiqaməti əks etdirir.

Hər bir model həmçinin sosial və iqtisadi inkişafa daha tarazlaşdırılmış yanaşmaların irəli sürülməsi və tarixən dezavantajlı əhali qruplarına və digərlərinə artan siyasi bərabərliyə nail olmaq üçün müxtəlif həll yolları təklif edir.

Bu modellər həmçinin sosial işçiləri, beynəlxalq sosial işdə liderlik rollarına hazırlamağa çalışanlar da daxil olmaqla, sosial işdə inkişafa yönəlmiş beynəlxalq təhsilin müxtəlif proqramlarının ixtisaslaşdırılmış təhsil məqsədləri, konkret məzmunu və proqram strukturu haqqında məlumat verir.

Şəxsi Sosial Xidmətlər Modeli. Bu model hər yerdə insanlara sosial fəaliyyət qabiliyyətini bərpa etmək və ya artırmaq üçün lazım olan bir sıra əsas sosial xidmətləri genişləndirməyə çalışır. Modelin əsas məqsədləri (1) optimal sosial fəaliyyəti müvəqqəti olaraq pozulmuş və ya tamamilə itmiş fərdlərə, ailələrə və qruplara yaxşılaşdırıcı və profilaktik xidmətlər göstərməkdir; və (2) sosial müdafiəni istismar və ya deqradasiya təhlükəsi altında olan əhali qruplarına şamil etmək. Fərdi Sosial Xidmətlər Modeli, həmçinin mədəni cəhətdən müxtəlif əhali qruplarının xüsusi xidmət ehtiyaclarına insani xidmət təminatçılarının artan həssaslığını və reaksiya vermə qabiliyyətini təmin etməyə çalışır.

Sosial Rifah Modeli. Bu modelin kökündə müqayisəli sosial siyasət və müqayisəli sosial tədqiqat dayanır. Sosial Rifah Modeli ilə əlaqəli məqsədlərə (1) öz-özünə yardım; (2) qarşılıqlı yardım; (3) humanizm; və (4) rəsmi sosial təminat sistemlərinin effektiv, üstünlük təşkil edən universal sistemlərinin yaradılması. Sosial Rifah Modeli həm də inkişaf sosial rifah təcrübəsini hər

yerdəki insanlar üçün sosial müdafiə və sosial ədaləti təşviq etməyə çalışan dünya səviyyəsindəki hərəkatın bir hissəsi kimi nəzərdən keçirir.

Sosial İnkişaf Modeli. Bu model öz mənşəyini icma təşkili və icma inkişafı təcrübəsindən alır və buna görə də insanların sosial inkişafın həm vasitələrinin, həm də məqsədlərinin müəyyən edilməsində mümkün qədər tam iştirakını təşviq edir. Bununla da model dünyanın hər yerində insan deqradasiyası, gücsüzlük və sosial bərabərsizliyin əsas səbəblərini başa düşmək üçün çərçivə təmin etməyə çalışır. Bununla belə, Sosial İnkişaf Modelinin son məqsədi zorakılığın və sosial təzyiqin bütün formalarının aradan qaldırılması istiqamətində kollektiv fəaliyyətə rəhbərlik etməkdir.

Qlobal Sosial Dəyişmə Modeli. Bu model "uzaqgörən" iqtisadçıların, politoloqların, hüquqşünasların və ekoloqların yazıları ilə sıx bağlıdır. Qlobal Sosial Dəyişmə Modelinin əsas komponentləri Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramı, Dünya Bankı və digər aparıcı beynəlxalq inkişafa yardım təşkilatları tərəfindən axtarılan mövcud beynəlxalq nizamdakı əsas sosial, siyasi və iqtisadi islahatlarda əks olunur. Qlobal Sosial Dəyişmə Modelinin elementləri də sosial iş nəzəriyyəçiləri tərəfindən müəyyən edilmişdir.

Qlobal Sosial Dəyişmə Modeli təsdiq edir ki, bəşəriyyətin üzləşdiyi ən ciddi problemlərin kökü indiki dünya düzənində mövcud olan əsas bərabərsizliklərdir. Bu fərqlər həmçinin sosial işçilərin daxil olduğu, fərdlərin və ailələrin psixososial ehtiyaclarının həllindən tutmuş transmilli sosial hərəkatlardakı digər inkişafa maraqlı tərəflərlə əməkdaşlıq fəaliyyətlərinə qədər çoxsaylı müdaxilə səviyyələrini əks etdirir.

Beynəlxalq Sosial İş Təcrübəsi üçün Təhsillə Əlaqədar Kurikulum Məsələləri. Beynəlxalq məzmun peşəkar təhsil proqramlarına kurikulum intensivliyinin üç səviyyəsindən birində daxil edilə bilər: seçmə, konsentrasiya və ya inteqrasiya. Kurikulum intensivliyinin hər bir səviyyəsi ayrı-ayrı proqramların resurs bazasına müxtəlif tələblər qoyur və buna görə də məzunların beynəlxalq təcrübəyə müxtəlif səviyyəli hazırlıqları ilə nəticələnir.

Ümumiyyətlə, proqramlar kurrikulumun intensivliyi səviyyəsinin seçimində (1) mütəxəssislərin beynəlxalq təcrübə üçün hazırlanması üzrə fakültə öhdəliyinin dərəcəsini rəhbər tutmalıdırlar; (2) mövcud maliyyə, kitabxana, sahə təcrübəsi və digər resursların adekvatlığı; (3) beynəlxalq təcrübə üçün təhsilin tələblərinin digər təhsil prioritetləri ilə balanslaşdırılması ehtiyacı; və (4) tələbələr və onların ailələri, məzunlar, maliyyə mənbələri, direktorlar şuraları, akkreditasiya orqanları, potensial işəgötürənlər və s. daxil olmaqla, digər təhsilə

maraqlı tərəflər tərəfindən proqramlara qoyulan bəzən ziddiyyətli gözləntilər. Təcrübə onu da öyrətdi ki, kurrikulumun intensivliyi məsələsinin həlli həm də institusional tarix və təşkilati iqlimin birləşməsindən təsirlənir.

Beynəlxalq kurikulum intensivliyinin hər bir səviyyəsi ilə bağlı ümumi təhsil məqsədləri, təlim məqsədləri və proqram tələbləri aşağıdakı paraqraflarda ümumiləşdirilmişdir.

Seçici yanaşma. Seçici yanaşmada beynəlxalq sosial iş ilk növbədə tələbələrə daxili sosial problemlərin beynəlxalq səviyyələrini (məsələn, artan siyasi və iqtisadi qaçqınların, digər iqtisadi miqrantların daxili sosial xidmətlərə təsiri) daha dolğun başa düşməyə kömək etmək məqsədi ilə öyrənilir, QİÇS, beynəlxalq narkotik ticarəti və s.). Seçici yanaşma həm məhdud kurs işlərini, həm də mədəniyyətlərarası və ya digər millətlərarası hadisələrdə məhdud sahə təcrübəsi üçün imkanları əhatə edir.

Ümumiyyətlə, Seçici yanaşma çoxlu sayda tələbəni əhatə edə bilər, lakin bu tələbələrin beynəlxalq işə hazırlıq səviyyəsi adekvatlıqdan aşağı olur. Proqramlar üçün kurrikulumun qurulmasına seçmə yanaşmanın əsas üstünlüyü ikidir: (1) kurrikuluma ən azı bəzi beynəlxalq məzmunun daxil edilməsinə imkan verir və (2) yanaşmanın resurs tələbləri daha çox olur.

Konsentrasiya edilmiş yanaşma. Konsentrasiya edilmiş yanaşmada beynəlxalq sosial iş peşəkar təcrübənin diskret sahəsi kimi müəyyən edilir. Konsentrasiya edilmiş yanaşmanın məqsədləri tələbələrə dünyanın hər yerində mövcud olan inkişafa təsir edən beynəlxalq qüvvələrin dərindən dərk edilməsinə kömək etmək və buna görə də dünyanın hər yerində mövcud olan dilemmaları (məsələn, irqçilik, cinsiyyətçilik, heteroseksizm, yoxsulluq, azlıqlar kimi beynəlxalq məsələlər) əldə etməyə yönəlmişdir.

Ümumiyyətlə, beynəlxalq təhsilə fokuslanmış yanaşma seçən proqramlar geniş çeşiddə ixtisaslaşdırılmış kurslar və sahə təcrübəsi imkanları təklif edir. Tələbələr, öz növbəsində, beynəlxalq sosial işi ixtisas və ya ixtisas sahəsi kimi seçə bilərlər. Beləliklə, fokuslanmış yanaşma təhsil proqramlarının resurslarına digər ixtisaslaşdırılmış təhsil sahələrinin tələbləri ilə müqayisə edilə bilən tələblər qoyur.

İnteqrasiya edilmiş yanaşma. İnteqrasiya edilmiş yanaşma tələbələri milli və beynəlxalq sosial iş təcrübəsində (sosial idarəetmə, sosial siyasət və sosial tədqiqatlar daxil olmaqla) liderlik rollarına hazırlamağa çalışan yüksək ixtisaslaşdırılmış proqramların yaradılmasını tələb edir. Bu proqramların fakültəsi sosial elmlərin bütün sahələrindən və çox vaxt humanitar və fiziki elmlərdən seçilir. İnteqrasiya edilmiş beynəlxalq təhsil proqramları həmçinin

sosial iş və onun bütün dünyada praktikası ilə bağlı sektorlararası perspektivi əks etdirir.

İnkişaf təhsilinin inteqrasiya olunmuş proqramlarının resurs tələbləri kifayət qədərdir. Bununla belə, bu cür proqramlara olan ehtiyac (1) bu gün dünyanın üzləşdiyi ən aktual sosial, siyasi və iqtisadi problemlərin bir çoxunun transmilli və sektorlararası xarakteri ilə əsaslandırılır; və (2) beynəlxalq sosial iş üzrə yüksək təhsilli mütəxəssislər üçün mövcud olan çoxsaylı milli və beynəlxalq karyera imkanları yaradır.

Xarici ölkələrdən dərslər. Bunlar sosial rifah və sosial işdə siyasət ideyaları və proqram yeniliklərinin mühüm mənbəyidir. Digər ölkələrin model proqramlarının və qabaqcıl təcrübələrinin uyğunlaşdırılması ABŞ-ın xeyrinə ola bilər. Ölkələrarası proqramlar və təcrübələr haqqında biliklərin mübadiləsi telekommunikasiya texnologiyaları vasitəsilə asanlaşdırılır. İnternet bütün dünyada innovativ xidmətlərin çatdırılması sistemləri və sübuta əsaslanan təcrübə müdaxilələri haqqında həm sürətli, həm də ətraflı fikir və məlumat mübadiləsi üçün vasitələr təqdim edir. Dünya kiçildikcə, ən yaxşı təcrübə və proqramların mübadiləsi daha normal bir hadisəyə çevrilə bilər.

Digər ölkələrdən öyrənmək təcrübəsi Amerikanın sosial rifahı və sosial iş tarixində sübuta yetirilmişdir. Könüllü agentliklərin və sosial iş peşəsinin əsas kökləri olan Xeyriyyə Təşkilatları Cəmiyyəti və Settlement House hərəkatı İngiltərədə başlamış və ABŞ-a inteqrasiya edilmişdir. İlk ABŞ hospis xidməti Britaniya modelinə əsaslanırdı. O, müasir ağrının idarə edilməsi üsullarını birləşdirərək, xəstəliyin terminal mərhələsində olan xəstələrə və onların ailələrinə xəstəliyin sosial, emosional və mənəvi təsirlərinə xüsusi diqqət yetirirdi. Sosial işçilər bu gün digər səhiyyə işçiləri ilə birlikdə hospis xidmətində böyük rol oynayırlar.

Təbii ki, proqramlarda və təcrübədə yeniliklərin yeganə mənbəyi inkişaf etmiş dünya deyil. Mikrokreditləşmə sosial inkişafla yanaşı, eləcə də sosial dəyişimin də əsas komponentinə çevrildi və ilk Grameen Bankının 1976-cı ildə yaradıldığı Banqladeşdə baş tutdu. Torpaqsız kəndli qruplarına verilən kiçik kreditlər icma quruculuğu strategiyasını təmin etdi ki, bu da təkcə digər inkişaf etməkdə olanlara deyil, həm də ABŞ-da sürətlə yayıldı. Yoxsulluğun azaldılmasına və aktivlərin qurulmasına yönəlmiş bu yanaşma hazırda bütün dünyada həm iqtisadi, həm də sosial inkişaf üçün mühüm alət kimi yaxşıca yerləşmişdir.

Digər ölkələrdəki bütün proqramlar Amerikanın sosial rifah sistemlərinə uyğun gəlməyəcək, çünki onların çoxu bu ölkədə xidmət göstərilməsi üçün

kompleks və tez-tez parçalanmış yanaşmaya uyğunlaşma potensialına malikdir. Xaricdəki siyasət və proqramlar haqqında biliklər bunu həyata keçirmək üçün ilk addımdır. Mübadilə proqramları və sosial iş müəllimləri tərəfindən aparılan tədqiqatlar bu bilikləri əldə etmək üçün istifadə edilə bilər. 1970-ci illərdə Sosial İşçilərin Milli Assosiasiyası Beynəlxalq İnnovasiyaların Transferi Yoluyla Ailələrin Gücləndirilməsi adlı layihə hazırladı. Bir sıra müxtəlif ölkələrdə ailələrin qorunub saxlanılması və birləşmə proqramları araşdırılmış və onların ABŞ-da həyata keçirilməsinin mümkünlüyü nəzərdən keçirilmişdir. Öyrənilən proqramlardan biri - Yeni Zelandiyada yaranan yetkinlik yaşına çatmayanların ədalət mühakiməsi proqramları üçün geniş ailə dairəsi - o vaxtdan bu ölkədə geniş istifadə olunur. Yaşlı insanların ailə baxıcılarını dəstəkləmək üçün Britaniya təşəbbüsləri və yaşlılara qulluq sahəsində İsveç və Norveç yenilikləri Amerika sosial iş müəllimləri tərəfindən digər tədqiqatlarda təhlil edilən xaricdən alınan dərslərə nümunədir.

Birləşmiş Ştatlarda sosial iş bu yaxınlarda 21-ci əsrin beynəlxalq səviyyədə öyrənmək və paylaşmaq imkanlarından tam istifadə etməyə başlamışdır. Sosial iş təhsili və praktikasında beynəlmiləlçilərin sayının artması hələ də digər ölkələrdən öyrənməyə artan marağın sübutudur. CSWE-nin Qlobal Komissiyası və Beynəlxalq NASW Komitəsi, Amerikanın beynəlxalq sosial iş təşkilatlarında iştirakı ilə birlikdə, bütün dünyada proqramların və təcrübələrin müzakirəsi üçün mərkəzləri təmin edir. Xaricdən gələn potensial dərslərdən tam istifadə etmək üçün daha çox beynəlxalq tədqiqat və nümayiş layihələri lazımdır.

İstifadə olunan ədəbiyyatlar:

- Carrilio, T., & Mathiesen, S. (2006). Developing a cross border, multidisciplinary educational collaboration. Social Work Education, 25(6), 633–644.